

**Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων**

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διακυβέρνηση και Δημόσιες Πολιτικές»**

**Οι Αιτίες
της Ελληνικής Οικονομικής Κρίσης το 2009–2010**

Αθανάσιος Κωνσταντίνου Αλαφής

Κόρινθος, Σεπτέμβριος 2019

University of Peloponnese
Faculty of Social and Political Sciences
Department of Political Studies and International Relations

Master Program in
«Governance and Public Policies»

The causes
of the Greek Financial Crisis in 2009-2010

Athanasios Konstantinou Alafris

Corinth, September 2019

Οι Αιτίες της Ελληνικής Οικονομικής Κρίσης το 2009-2010

Σημαντικοί Όροι: ΑΕΠ, ανάπτυξη, ανταγωνιστικότητα, δημόσια έσοδα, δημόσιες δαπάνες, δημόσιο χρέος, δημοσιονομικές ανισορροπίες, δημοσιονομικό έλλειμμα, διαρθρωτικές αδυναμίες, διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση, ελληνική οικονομική κρίση, επιτόκιο δανεισμού, ευρώ, Ευρωζώνη, Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση, Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών, μοναδιαίο κόστος εργασίας, μνημόνιο, παραγωγικό μοντέλο, πληθωρισμός, χρεοκοπία.

Περίληψη

Την άνοιξη του 2010 η Ελλάδα απηύθυνε αίτημα οικονομικής στήριξης προς την ΕΕ και το ΔΝΤ. Αυτό συνέβη διότι δεν ήταν σε θέση να εξυπηρετήσει το υφιστάμενο υπέρογκο δημόσιο χρέος της και να χρηματοδοτήσει τα τρέχοντα ελλείμματα του προϋπολογισμού της. Οι συνεχείς υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας, από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης, είχαν καταστήσει τα επιτόκια των διεθνών χρηματαγορών για την Ελλάδα απαγορευτικά.

Η εξέλιξη αυτή ήρθε να επισφραγίσει μια πολυετή πορεία της ελληνικής οικονομίας που διακρινόταν από διαχρονικές διαρθρωτικές αδυναμίες και στρεβλώσεις, οι οποίες την είχαν καταστήσει δημοσιονομικά ευάλωτη.

Στην εργασία αυτή επιχειρείται, μέσω έρευνας της σχετικής βιβλιογραφίας, η ανίχνευση και η παρουσίαση των αιτιών που οδήγησαν τη χώρα σε αυτή τη δυσχερή θέση.

Από τη βιβλιογραφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε ανιχνεύτηκαν ενδογενείς αιτίες και εξωγενείς αιτίες.

Ως προς τις ενδογενείς αιτίες, αναφέρονται αυτές που σχετίζονται άμεσα με οικονομικά μεγέθη και αυτές που σχετίζονται με ζητήματα δομικά – θεσμικά, που ενώ, φαινομενικά, δεν επηρεάζουν άμεσα την οικονομία, σε δεύτερο επίπεδο την επηρεάζουν, και μάλιστα αποφασιστικά. Στην κατηγορία αυτή εντάσσεται και η έρευνα σχετικά με τους χειρισμούς της ελληνικής κυβέρνησης, στη φάση όξυνσης της κρίσης.

Στις εξωγενείς αιτίες, αναφέρονται η ατελής αρχιτεκτονική της ευρωζώνης και η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση, με τη δεύτερη να μην ευθύνεται για τη δημιουργία των προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας, αλλά για την επίσπευση της εκδήλωσής τους.

The causes of the Greek Financial Crisis in 2009-2010

Keywords: GDP, growth, competitiveness, public revenue, public expenditures, public debt, budget imbalances, government deficit, structural weaknesses, international financial crisis, greek financial crisis, lending rate, euro, Eurozone, European Economic Governance, Current Balance, unit labor costs, memorandum, production model, inflation, bankruptcy.

Abstract

In spring 2010, Greece submitted a request for financial support to the EU and the IMF. This was because it was unable to service its existing excessive government debt and to finance its current budget deficits. The constant downgrades of the country's credit rating by the international ratings agencies have made the interest rates of the international financial markets for Greece prohibitive.

This development came to seal a multi-year course of the Greek economy that was characterized by long-term structural weaknesses and distortions that had rendered it financially vulnerable.

This paper attempts, through a survey of relevant literature, to identify and present the causes that led the country to this difficult position.

Endogenous and exogenous causes were identified from the literature search.

The endogenous causes are those that are directly related to economic figures and those related to structural-institutional issues that, while apparently not directly affecting the economy, affecting it at a second level, and even decisively. This category also includes research on the Greek government's handling of the crisis.

The exogenous causes mention the unfinished architecture of the eurozone and the international financial crisis, with the second not to blame for the problems of the Greek economy, but to accelerate their occurrence.

Αφιέρωση

Στον παππού μου, που μου έμαθε τα
πρώτα μου γράμματα και που
προσπάθησε να μου εμφυσήσει την
αξία της γνώσης, στους γονείς μου,
για την αμέριστη συμπαράστασή τους
στην προσπάθειά μου να σπουδάσω
και στο γιό μου.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ τους διδάσκοντες του ΠΜΣ για τις σημαντικές γνώσεις που απεκόμισα, κατά τη διάρκεια μιας άκρως δημιουργικής ακαδημαϊκής χρονιάς.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Με την παρούσα δήλωση:

1. Δηλώνω ρητά και ανεπιφύλακτα ότι η διπλωματική εργασία που σας καταθέτω αποτελεί προϊόν δικής μου πνευματικής προσπάθειας, δεν παραβιάζει τα δικαιώματα τρίτων μερών και ακολουθεί τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα επιστημονικής συγγραφής, τηρώντας πιστά την ακαδημαϊκή δεοντολογία.
2. Οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν αποκλειστικά ευθύνη του/ης συγγραφέα/ως και ο/η επιβλέπων/ουσα, οι εξεταστές, το Τμήμα και το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου δεν υιοθετούν κατ' ανάγκη τις εκφραζόμενες απόψεις ούτε φέρουν οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις.

Ο δηλών

Αθανάσιος Κ. Αλαφρής

Περιεχόμενα

Περίληψη

Abstract

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Εισαγωγή 1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ1: Σκοπός, Ερευνητικό Ερώτημα, Μεθοδολογία, Ιστορικό

1.1 Σκοπός 2

1.2 Ερευνητικό Ερώτημα 3

1.3 Μεθοδολογία 3

1.4 Σύντομο Ιστορικό 4

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Οι Ενδογενείς Αιτίες της Κρίσης

2.1 Οι Οικονομικές Αιτίες 6

2.1.1 Το Παραγωγικό Μοντέλο 6

2.1.2 Απροετοίμαστη η Χώρα 8

2.1.3 Δημοσιονομικές Ανισορροπίες 10

2.1.4 Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών 18

2.1.5 Δημόσιο - Δημόσιοι Υπάλληλοι 21

2.2 Οι Δομικές – Θεσμικές Αιτίες 24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Οι Εξωγενείς Αιτίες της Κρίσης

3.1 Η Παγκόσμια Χρηματοπιστωτική Κρίση 27

3.2 Η Ατελής Αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης 32

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Οι Κυβερνητικοί Χειρισμοί	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Συμπεράσματα	43
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	52

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 4.1: Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (% του ΑΕΠ) – Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης (% του ΑΕΠ), Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ	12
Διάγραμμα 4.2: Ανταγωνιστικότητα της Ελληνικής Οικονομίας έναντι IC – 24, Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ	14
Διάγραμμα 4.3: Έσοδα ΓΚ και Πρωτογενείς Δαπάνες ΓΚ (ως % του ΑΕΠ), Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Alpha Bank	15
Διάγραμμα 4.4: Έσοδα του Δημοσίου ως ποσοστό του ΑΕΠ (2009), Πηγή: www.veriorama.com .	16
Διάγραμμα 4.5: Δείκτης Χρέους/ΑΕΠ, Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ	17
Διάγραμμα 4.6: Έλλειμμα Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών (ως % του ΑΕΠ), Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ	20
Διάγραμμα 4.7: Απασχόληση στη Γενική Κυβέρνηση, Πηγή: statlink http://dx.doi.org/10.1787/888932942241	23

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η χρηματοπιστωτική κρίση που εκδηλώθηκε το 2007 στις ΗΠΑ, η οποία ξεκίνησε ως κρίση των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων υψηλού κινδύνου, μεταδόθηκε στην Ευρώπη και, σχεδόν, σε ολόκληρο τον κόσμο. Η κρίση, παρά τις αρχικές εκτιμήσεις, αποδείχθηκε πολύ πιο σοβαρή απ' όσο φαινόταν και, τελικά, αποδείχθηκε ως η πιο μεγάλη μεταπολεμική παγκόσμια ύφεση. Στην Ελλάδα, όπως και σε χώρες της Ευρωπαϊκής περιφέρειας, με διαχρονικά οικονομικά προβλήματα και δημοσιονομικές ανισορροπίες, από κρίση δανεισμού, προσέλαβε το χαρακτήρα δημοσιονομικής κρίσης και κρίσης χρέους. Η χώρα περιήλθε σταδιακά σε κατάσταση αδυναμίας εξυπηρέτησης του υφιστάμενου δημοσίου χρέους και χρηματοδότησης των τρεχόντων ελλειμμάτων. Οι αλληπάλληλες υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας από τους οίκους αξιολόγησης επέφεραν τεράστια αύξηση των επιτοκίων δανεισμού, καθιστώντας τα, από ένα σημείο και μετά, απαγορευτικά. Η χώρα δεν είχε, πλέον, πρόσβαση στις διεθνείς χρηματαγορές. Εκ των πραγμάτων, είχε τεθεί ένα αναπόφευκτο και συνάμα εκβιαστικό δίλημμα για την ελληνική κυβέρνηση: μνημόνιο ή χρεοκοπία. Η πρώτη επιλογή θεωρήθηκε ως η λιγότερο επώδυνη. Στις 23 Απριλίου 2010, η ελληνική κυβέρνηση υπέβαλε επίσημο αίτημα οικονομικής στήριξης προς την ΕΕ και στις 3 Μαΐου 2010, αντίστοιχο αίτημα προς το ΔΝΤ.

Για την Ελλάδα, αυτή ήταν η κατάληξη μιας πορείας, στη χάραξη της οποίας συνέβαλαν αιτίες οικονομικές, θεσμικές, αρχιτεκτονικής της ΟΝΕ και άστοχοι κυβερνητικοί χειρισμοί.

Στην ανά χείρας εργασία, θα επιχειρήσουμε, μέσω εκτεταμένης βιβλιογραφικής ανασκόπησης, να προσεγγίσουμε τις αιτίες αυτής της οξύτατης οικονομικής κρίσης.

Η διπλωματική εργασία δομείται ως ακολούθως:

Στο πρώτο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στο σκοπό της διπλωματικής εργασίας, θα ορίσουμε το ερευνητικό ερώτημα και θα παρουσιάσουμε την ερευνητική μέθοδο που θα ακολουθήσουμε προκειμένου να απαντήσουμε στο ερευνητικό ερώτημα που έχουμε ορίσει. Επίσης θα παραθέσουμε ένα σύντομο ιστορικό της ελληνικής οικονομικής κρίσης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να ανιχνεύσουμε τις ενδογενείς αιτίες της κρίσης, τις οποίες διαχωρίζουμε σε δύο υποκατηγορίες: Αυτές που χαρακτηρίζονται οικονομικές και αυτές που χαρακτηρίζονται ως δομικές/θεσμικές.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα προσεγγίσουμε τις εξωγενείς αιτίες της κρίσης, τις οποίες, επίσης, διαχωρίζουμε σε δύο υποκατηγορίες: Σε αυτές που σχετίζονται με τη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση και σε αυτές που αφορούν την ατελή αρχιτεκτονική της ΟΝΕ.

Στο τέταρτο κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε τους χειρισμούς της ελληνικής κυβέρνησης αμέσως μετά την εκλογή της, στις 4 Οκτωβρίου 2009, έως την υπαγωγή στη διεθνή επιτροπεία, στις 23 Απριλίου 2010.

Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε τα συμπεράσματα της διπλωματικής εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΣΚΟΠΟΣ – ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ -ΣΥΝΤΟΜΟ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ

1.1 ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η διερεύνηση, ο εντοπισμός και η κατανόηση των αιτιών που οδήγησαν την ελληνική οικονομία στην οξύτατη κρίση (ακήρυκτη χρεοκοπία) του 2009–2010. Θα προσπαθήσουμε, μέσω εκτεταμένης μελέτης της σχετικής βιβλιογραφίας, να παρουσιάσουμε και να αναλύσουμε τις διάφορες απόψεις-ερμηνείες σχετικά με τις πιθανές αιτίες της κρίσης αυτής. Θα εστιάσουμε σε ορισμένες, κατά τη γνώμη μας, αντιπροσωπευτικές εξ αυτών, προσπαθώντας, ταυτόχρονα να καλύπτουν ένα ευρύ ιδεολογικό-πολιτικό φάσμα, προκειμένου να καταλήξουμε στα, κατά το δυνατόν, αντικειμενικότερα συμπεράσματα. Η προσπάθεια αυτή αποσκοπεί στην ανάδειξη και κατανόηση των λαθών, των αστοχιών και των παραλείψεων των κυβερνήσεων διαχρονικά, που, τελικά, μας οδήγησαν στα γνωστά οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά αδιέξοδα.

Γνωρίζουμε πως το θέμα που πραγματευόμαστε είναι δύσκολο, πολύπλευρο και πολυπαραμετρικό. Θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε μια σφαιρική εικόνα της σχετικής βιβλιογραφίας και να καταθέσουμε την προσωπική κριτική μας άποψη, συνεισφέροντας στην ευρύτερη προσέγγισή του. Σαφώς και δεν ισχυριζόμαστε ότι θα καλύψουμε με απόλυτη επάρκεια το εξεταζόμενο θέμα, πόσω μάλλον ότι θα καταθέσουμε μια αδιαμφισβήτητη και απόλυτη πρόταση, όταν ήδη το ερευνώμενο θέμα είναι πρόσφατο, ενώ, ταυτόχρονα, αποτελεί αντικείμενο εν εξελίξει έρευνας, προβληματισμού ή και αντιπαράθεσης στην ακαδημαϊκή κοινότητα, και θα συνεχίσει για μεγάλο χρονικό διάστημα να υφίσταται ως τέτοιο. Επιθυμούμε ο αναγνώστης, που τυχόν αναγνώσει την ανά χείρας εργασία, να έρθει σε επαφή με τον πυρήνα του υπό εξέταση ζητήματος και, συμφωνώντας ή διαφωνώντας, εν μέρει ή εν συνόλω, να καταλήξει στα δικά του προσωπικά συμπεράσματα. Εν ολίγοις, αποσκοπούμε στον εμπλουτισμό της δημόσιας συζήτησης και του προβληματισμού για την ελληνική οικονομική κρίση, καταθέτοντας μία ακόμα, στις ήδη κατατεθειμένες, κριτική άποψη.

Πιστεύουμε ότι αναγκαία συνθήκη για τη χάραξη και εφαρμογή μιας ουσιαστικά προοδευτικής πολιτικής εξόδου από την κρίση και η υιοθέτηση ενός υγιούς και διατηρήσιμου παραγωγικού οικονομικού προτύπου, προϋποθέτει την κοινωνική συνειδητοποίηση και εμπέδωση των λόγων της

πρόσφατης ιστορικής αυτής οικονομικής αποτυχίας. Απαιτείται μια μορφή αυτοκριτικής και συνολικής αποτίμησης της μέχρι τώρα πορείας. Πιστεύουμε ότι είναι, ίσως, η κατάλληλη στιγμή για να τεθούν οι βάσεις για μια νέα αρχή, βασικό συστατικό στοιχείο της οποίας πρέπει να αποτελεί η οικονομική ανάπτυξη σε στέρεες βάσεις, στο πλαίσιο ενός νέου, υγιούς και ανταγωνιστικού αναπτυξιακού - παραγωγικού προτύπου. Αυτό δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί εάν δεν αναλύσουμε και δεν κατανοήσουμε το πως φθάσαμε σε αυτή τη δημοσιονομική εκτροπή, η οποία επέφερε μεγάλα προβλήματα στην οικονομία, φθάνοντας τη χώρα στα πρόθυρα της οικονομικής και κοινωνικής κατάρρευσης. Προς τούτο κρίνουμε αναγκαίο να κατανοήσουμε τις αιτίες του πως φθάσαμε ως εδώ, στοχεύοντας στη μελλοντική αποφυγή τους.

1.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ

Το ερευνητικό ερώτημα το οποίο θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε, μέσα από συστηματική και εντατική έρευνα και μελέτη των πιθανών παραγόντων που συνετέλεσαν στην οικονομική κρίση του 2009-2010 είναι το ακόλουθο:

«Ποιές είναι οι αιτίες της ελληνικής οικονομικής κρίσης το 2009–2010»

1.3 ΜΕΘΟΛΟΓΙΑ

Θα ακολουθηθεί η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου δευτερογενούς βιβλιογραφίας.

Η ερευνητική μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου (contentanalysis), χαρακτηρίζεται από την αντικειμενικότητα και εγκυρότητα που εγγυάται. Επιπρόσθετα, είναι σε θέση να διαχειρισθεί μεγάλο αριθμό πληροφοριών, δεδομένου ότι δεν επηρεάζει τη στάση των πληροφορητών, είναι συστηματική, είναι δυνατή η διερευνητική συνέργεια και, επίσης, ανιχνεύει τάσεις.

Θεμελιωτής της μεθόδου θεωρείται ο Berelson ο οποίος ορίζει την ανάλυση περιεχομένου ως *«μία τεχνική έρευνας για την αντικειμενική, συστηματική και ποσοτική περιγραφή του δηλωμένου περιεχομένου της επικοινωνίας»* (Berelson, 1952).

Ο ορισμός αναφέρεται σε «ποσοτική περιγραφή», και για το λόγο αυτό έχουν διατυπωθεί ενστάσεις, πλήν όμως, αυτό δεν αναιρεί τον ποιοτικό χαρακτήρα της συγκεκριμένης ερευνητικής μεθόδου.

Βρίσκει εφαρμογή στις Πολιτικές Επιστήμες, στις Επιστήμες Πληροφόρησης, της Επικοινωνίας και της Κοινωνιολογίας. Αντίθετα με τις έρευνες κοινού, που ανιχνεύουν γνώμες/απόψεις, όπου εφαρμόζονται οι μέθοδοι του ερωτηματολογίου ή των συνεντεύξεων, η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου είναι έρευνα/ανάλυση κειμένων κ.λ.π.

Η μέθοδος έχει τα ακόλουθα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα.

«Πλεονεκτήματα Ανάλυσης Περιεχομένου:

-Η μέθοδος εφαρμόζεται σε όλες τις μορφές της επικοινωνίας, δηλαδή στο γραπτό αλλά και στον οπτικοακουστικό λόγο.

-Συνήθως, αφορά μεγάλο δείγμα ερευνητικού υλικού.

-Επιτρέπει στο μελετητή να ενασχοληθεί με φαινόμενα της επικαιρότητας, του παρόντος.

-Δεν υπάρχει άμεση επιρροή από τον ερευνητή.

-Μπορεί να γίνει σύγκριση των αποτελεσμάτων και από άλλους μελετητές που ασχολήθηκαν με το ίδιο θέμα.

Μειονεκτήματα Ανάλυσης Περιεχομένου:

-Μπορεί να υπάρχει υποκειμενικότητα του ερευνητή.

-Είναι χρονοβόρα και δαπανηρή.

-Δεν μπορούν να γενικευθούν οι κατηγορίες μεταξύ των μελετητών. Έτσι μπορεί να υπάρχουν διαφορετικές κατηγορίες για το ίδιο θέμα, επομένως και διαφορετικά αποτελέσματα» (Δουλκέρη, 2015:σ.37).

Θα προσπαθήσουμε να συλλέξουμε στοιχεία από δημοσιεύσεις επιστημονικών κειμένων, κυρίως σε βιβλία και άρθρα καθώς επίσης και από αρθρογραφία σε έγκριτα περιοδικά και σε έγκυρους και αξιόπιστους διαδικτυακούς ιστότοπους. Όλες οι βιβλιογραφικές πηγές αναφέρονται ως παρενθετικές παραπομπές εντός του κειμένου και αναλυτικά στη συνοπτική βιβλιογραφία στο τέλος της εργασίας.

1.4 ΣΥΝΤΟΜΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ

Σύμφωνα με τον Προβόπουλο (2014), όταν η Ελλάδα πέτυχε την ένταξή της στο σκληρό πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω της συμμετοχής της στην ΟΝΕ, δημιουργήθηκαν οι προσδοκίες μιας ελπιδοφόρας εθνικής προοπτικής, οικονομικά και κοινωνικά. Αυτό, όμως, διαψεύστηκε στη συνέχεια. Τα επόμενα χρόνια ναι μεν αναπτύχθηκε αισθητά η οικονομία, πλην όμως όχι επί τη βάση ενός υγιούς και διατηρήσιμου παραγωγικού προτύπου. Κυριάρχησε, σε ένα ευρύ τμήμα της κοινωνίας, ο καταναλωτισμός σε βάρος της αποταμίευσης και της επένδυσης. Το πολιτικό σύστημα φοβούμενο το πολιτικό κόστος δεν ανέλαβε τις αναγκαίες μεταρρυθμιστικές αποφάσεις.

Η χώρα αποκόμισε τα θετικά του νέου νομίσματος, αποφεύγοντας, όμως, να εφαρμόσει τις υποχρεώσεις που επέβαλε η χρησιμοποίησή του. Η οικονομική ανάπτυξη ήταν υψηλή, οφειλόταν, όμως, κύρια στην αύξηση της εσωτερικής ζήτησης, η οποία στηριζόταν στο δημόσιο και ιδιωτικό

δανεισμό. Το παραγωγικό μοντέλο της χώρας δεν πραγματοποίησε τις αναγκαίες προσαρμογές, με αποτέλεσμα τη σημαντική υποχώρηση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας και την επιδείνωση του ελλείμματος του ισοζυγίου εξωτερικών συναλλαγών. Οι δημόσιες δαπάνες υπερέβαιναν κατά πολύ τα αντίστοιχα έσοδα, με αποτέλεσμα τη διόγκωση των ελλειμμάτων και τη ραγδαία αύξηση του δημοσίου χρέους (Προβόπουλος, 2014:σ. ν).

Παρ' ότι τα προβλήματα αυτά είχαν διαπιστωθεί από την Τράπεζα της Ελλάδος (ΤτΕ) και από τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εν τούτοις δεν πάρθηκαν τα αναγκαία διορθωτικά μέτρα από τις Ελληνικές Κυβερνήσεις, με τη χώρα να συνεχίζει να δανείζεται για να καταναλώνει αγαθά και υπηρεσίες που δεν παράγαγε η ίδια.

Κατά την περίοδο του 2007-2008, υπήρξε ουσιαστική αλλαγή του διεθνούς περιβάλλοντος, λόγω της εμφάνισης της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης. Η κρίση αυτή, εκδηλώθηκε στις ΗΠΑ το 2008, και η οποία λόγω της παγκοσμιοποίησης, αφ' ενός, και της σημαντικότητας της Αμερικανικής οικονομίας, αφ' ετέρου, μεταδόθηκε, λιγότερο ή περισσότερο, σε όλες τις χώρες του κόσμου.

Ο Δρεττάκης (2011:σ.143), θεωρεί ότι η κρίση αυτή δημιουργήθηκε από την απληστία και την επιπολαιότητα των διοικούντων και στελεχών των τραπεζών και των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, στις ΗΠΑ και σε άλλες ανεπτυγμένες χρηματοπιστωτικά χώρες, καθώς, επίσης, και από την ουσιαστική έλλειψη του απαιτούμενου ελεγκτικού-εποπτικού πλαισίου, από τις κρατικές αρχές.

Αυτή η εξέλιξη άρχισε να επηρεάζει σε μεγαλύτερο βαθμό τις χώρες με χρόνιες δημοσιονομικές ανισοροπίες. Μεταξύ αυτών και την Ελλάδα.

Τον Οκτώβριο του 2009 διεξήχθησαν στη χώρα εθνικές εκλογές, με βασικό διακύβευμα την ελληνική οικονομία και τη θωράκισή της απέναντι στην διαχεόμενη διεθνή οικονομική κρίση. Ήταν γνωστό πως η νέα κυβέρνηση που θα προέκυπτε από αυτές θα έπρεπε να διαχειριστεί την οικονομική πολιτική της χώρας υπό αντίξοες συνθήκες, εν μέσω μιας κλιμακούμενης διεθνούς και ευρωπαϊκής κρίσης (Ρουκανάς, 2014:σ.433-434).

Από το πρώτο διάστημα της θητείας της νέας κυβέρνησης, η κατάσταση άρχισε να επιδεινώνεται. Λόγω του αυξημένου χρηματοπιστωτικού κινδύνου η Ελλάδα τέθηκε στο στόχαστρο των αγορών με τη σταδιακή διαμόρφωση επαχθών όρων δανεισμού της, οι οποίοι, από ένα χρονικό σημείο και μετά, κατέληξαν να είναι απαγορευτικοί.

Την Άνοιξη του 2010, η χώρα δεν ήταν, πλέον, σε θέση να αναχρηματοδοτήσει τα ληξιπρόθεσμα χρέη και τα τρέχοντα ελλείμματα. Κατά το αμέσως προηγούμενο διάστημα η πιστοληπτική ικανότητα της χώρας υποβαθμιζόταν διαρκώς και η χώρα βρισκόταν αντιμέτωπη με ένα υψηλότατο κόστος δανεισμού, το οποίο, με τη σειρά του, προξενούσε δημοσιονομικό αδιέξοδο.

Η ελληνική κυβέρνηση, ευρισκόμενη σε αυτή τη δυσχερέστατη θέση, υπέβαλε αίτημα οικονομικής στήριξης προς την ΕΕ, στις 23 Απριλίου 2010 και αντίστοιχο αίτημα προς το ΔΝΤ, στις 3 Μαΐου 2010, αποδεχόμενη την εφαρμογή των Μνημονίων, τα οποία συνοδεύουν τη συγκεκριμένη οικονομική στήριξη (Βαληνάκης, Καζάκος και Μαραβέγιας, 2014:σ.18).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΟΙ ΕΝΔΟΓΕΝΕΙΣ ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

2.1 ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΙΤΙΕΣ

2.1.1 ΤΟ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ

Στην βιβλιογραφική έρευνα που πραγματοποιήσαμε, συναντήσαμε μεγάλο αριθμό αναφορών σχετικών με το λανθασμένο μοντέλο ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Ένα μοντέλο στρεβλό που δεν προήγαγε τις παραγωγικές και αναπτυξιακές δυνατότητες της χώρας. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τον Αργείτη (2011), ο οποίος εντοπίζει ως βασικό αίτιο της πρόσφατης δημοσιονομικής και οικονομικής κρίσης το λανθασμένο μοντέλο ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας που ακολουθήθηκε κατά την μεταπολεμική και, κυρίως, τη μεταπολιτευτική περίοδο. Τονίζει ιδιαίτερα τη μεταπολιτευτική περίοδο, διότι σε αυτή τη χρονική στιγμή η χώρα είχε την ευκαιρία και όφειλε να προχωρήσει σε μετασχηματισμό του οικονομικού μοντέλου ανάπτυξης και δεν το έπραξε. Κατά το μελετητή, το υφιστάμενο μοντέλο χαρακτηρίζεται από τα εξής τρία βασικά και αλληλοεξαρτώμενα στοιχεία, τα οποία έχουν άμεση σχέση με την οικονομική κατάσταση που βιώνει η χώρα: α) Μειωμένη ροπή κεφαλαιακής συσσώρευσης και τεχνολογικού εκσυγχρονισμού, γεγονός που εμποδίζει την ποσοτική αύξηση και ποιοτική αναβάθμιση στο οικονομικό κεφαλαιακό απόθεμα. Ακολούθως, αυτό συρρικνώνει τη δυνατότητα της οικονομίας να λειτουργεί ανταγωνιστικά και να δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας.

β) Ισχυρή τάση για εισαγωγές που συνδυαστικά με την αδυναμία του ντόπιου παραγωγικού συστήματος, διερνύει το έλλειμμα στο εξωτερικό ισοζύγιο της χώρας.

γ) Κρατικοδίαιτη επιχειρηματικότητα που επικοινωνεί μέσω των διαύλων της διαπλοκής με το κομματικό κράτος (Αργείτης, 2011:σ.182-183).

Συνεχίζοντας, ο Αργείτης ισχυρίζεται ότι η επιχειρηματική τάξη της χώρας χαρακτηρίζεται από την

τάση της στο εύκολο κέρδος και τον άμεσο πλουτισμό κινούμενη στο χώρο της παραοικονομίας, φοροδιαφεύγοντας και εισφοροδιαφεύγοντας, μετερχόμενη μεθόδων μαύρης και ελαστικής εργασίας, εκμεταλλευόμενη αποκλειστικά για ίδιον όφελος την πολιτική κινήτρων των αναπτυξιακών νόμων. Η στάση της αυτή έχει διαμορφώσει ένα αντιαναπτυξιακό και εσωστρεφές παραγωγικό μοντέλο.

Εκτιμά ότι η πρακτική αυτή της επιχειρηματικής τάξης αποτελεί και το βασικό λόγο της μη ύπαρξης ενός εγχώριου μηχανισμού συσσώρευσης, τεχνολογικής αναβάθμισης, προσφοράς καινούργιων προϊόντων, σύγχρονων επιχειρησιακών δομών, καθώς όλα αυτά απαιτούν μακροπρόθεσμες επενδυτικές στοχεύσεις, μετατροπή του κέρδους σε κεφαλαιακή συσσώρευση και, κυρίως, αναπτυξιακή νοοτροπία (Αργείτης, 2011:σ.183).

Ισχυρίζεται, συνοψίζοντας, ότι οι προαναφερόμενες πρακτικές άμεσου πλουτισμού και μεγάλης κερδοφορίας της επιχειρηματικής κοινότητας φέρουν σημαντική ευθύνη για τις δημοσιονομικές ανισορροπίες της χώρας και την αύξηση του δημοσίου χρέους, διότι αποτελούν τη βάση της χρόνιας ανισορροπίας στα κρατικά έσοδα/έξοδα.

Ο Δρεττάκης (2012), κινούμενος και αυτός στη θέση της απόρριψης του ισχύοντος οικονομικού/παραγωγικού μοντέλου, αναφέρει ως σημείο-τομή την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ. Διατυπώνει την άποψη ότι μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ, το 1979, θα έπρεπε να προσαρμοστεί το οικονομικό/παραγωγικό μοντέλο στις ανάγκες και τις απαιτήσεις που επέφερε η νέα κατάσταση. Θα έπρεπε να αξιοποιήσει τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα προκειμένου να αντέξει στον ευρωπαϊκό ανταγωνισμό. Ειδικότερα, πιστεύει ότι, όφειλαν να είχαν υλοποιηθεί τα παρακάτω:

- Αναδιάρθρωση του πρωτογενούς τομέα και ποιοτική του αναβάθμιση
- Ποιοτική αναβάθμιση της Παιδείας
- Ενίσχυση της έρευνας και της καινοτομίας και εφαρμογή τους στη μεταποίηση
- Ανάπτυξη του τουρισμού συνδυαστικά με την ανάδειξη του φυσικού πλούτου της χώρας
- Ποιοτική αναβάθμιση του δημόσιου διοικητικού μηχανισμού

Θεωρεί ότι αυτά δεν υλοποιήθηκαν, με άμεση επίπτωση στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, η οποία βρίσκεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα (Δρεττάκης, 2012:σ.60-61).

Ο Λυγερός (2011), εκφράζει, περίπου, ταυτόσημη θέση με τον Αργείτη, υπογραμμίζοντας, ταυτόχρονα, και την κατίσχυση, κατά την εξεταζόμενη περίοδο, του χρηματιστικού κεφαλαίου

έναντι του παραγωγικού. Σύμφωνα με το Λυγερό, η Ελλάδα απέτυχε να δημιουργήσει ένα ανταγωνιστικό οικονομικό μοντέλο. Από τα πρώτα χρόνια της ένταξης της χώρας στη ζώνη του ευρώ, οι σημαντικοί οικονομικοί πόροι που εισέρρευσαν στην οικονομία χρησιμοποιήθηκαν σε χρηματιστικές και κερδοσκοπικές τοποθετήσεις, λόγω μεγαλύτερων αποδόσεων από αυτές των παραγωγικών επενδύσεων. Η υπερίσχυση του χρηματιστικού κεφαλαίου δεν έκανε πιο παραγωγική την ελληνική οικονομία, αλλά αντίθετα, την ώθησε σε πιο παρασιτικές δραστηριότητες, επιταχύνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την πορεία της χώρας προς τη δημοσιονομική εκτροπή.

Θεωρεί ότι, η συγκέντρωση πλούτου δεν οφειλόταν τόσο σε κέρδη από παραγωγικές επενδύσεις όσο σε μεταβιβάσεις δημοσίου χρήματος (το οποίο, κατά βάση, προέκυπτε από δανεικά) που υλοποιούνται μέσα στο πλαίσιο της διαπλοκής. Είναι παγκοίμως γνωστό ότι οι εφαρμοζόμενες πολιτικές, εκτός από τις διαχειριστικές ανεπάρκειες και τις αγκυλώσεις των κυβερνήσεων, επηρεάζονταν σημαντικά από τα διαπλεκόμενα συμφέροντα. Ως εκ τούτου γίνονταν τεράστιες σπατάλες με ελάχιστο κοινωνικό όφελος. Χάρη του πλουτισμού μιας ελαχιστότατης (αριθμητικά) ομάδας ανθρώπων, η χώρα απώλεσε μια μεγάλη αναπτυξιακή ευκαιρία, Επί της ουσίας, τονίζει, ότι έχουμε να κάνουμε με μια μορφή κλεπτοκρατίας που επιβάρυνε τους πολίτες και οδήγησε τη χώρα στο γκρεμό (Λυγερός, 2011:σ.161).

Τέλος, οι Ρομπόλης και Μπέτσης (2019), σε μια γενική και ταυτόχρονα συνοπτική θεώρηση εξηγούν την ελληνική δημοσιονομική κρίση και τη συσχετίζουν, εκτός από τις προφανείς ενδογενείς παθογένειες, και με το διεθνή και Ευρωπαϊκό καταμερισμό εργασίας, συμπεριλαμβάνοντας και τις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου, προεκτείνοντας άρκετά το χρονικό εύρος διερεύνησης των αιτίων της κρίσης της Ελληνικής οικονομίας. Θεωρούν ότι διευρύνθηκε το παραγωγικό και αναπτυξιακό έλλειμμα της χώρας, στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού και διεθνούς καταμερισμού εργασίας. Η εξέλιξη αυτή σε συνδυασμό με ενδογενή αίτια, όπως ανορθολογικές επιλογές, το σύστημα των πελατειακών σχέσεων, η σπατάλη πόρων, η διαφθορά, κ.λ.π., δημιούργησαν τις συνθήκες εκδήλωσης της κρίσης χρέους στη χώρα το 2009-2010, ως αποτέλεσμα της διεύρυνσης των ελλειμμάτων, όχι μόνο της ελληνικής οικονομίας, αλλά και των άλλων χωρών της Νότιας Ευρώπης, κυρίως τα τελευταία σαράντα έτη (Ρομπόλης, Μπέτσης, 2019:σ.235).

2.1.2 ΑΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΤΗ Η ΧΩΡΑ

Στην ευρεία σχετική βιβλιογραφία περίοπτη θέση καταλαμβάνουν αναφορές οι οποίες είτε θέτουν ζήτημα πρόωρης ένταξης της χώρας στην Ευρωζώνη, λόγω μη επαρκούς αντιμετώπισης των διαχρονικών διαρθρωτικών αδυναμιών της, είτε και ζήτημα ολοκληρωτικής άρνησης ένταξης στην

Ευρωζώνη, σε οποιοδήποτε χρόνο. Αρχικά παραθέτουμε τις χαρακτηριστικότερες, οι οποίες έχουν σαν κοινό χαρακτηριστικό τη διαπίστωση πως η χώρα ήταν παντελώς ανέτοιμη να συμμετάσχει στο εγχείρημα του ενιαίου νομίσματος.

Οι Λιαργκόβας και Ρεπούσης (2014:σ.366-367), διαπιστώνουν προβλήματα στη συμμετοχή της χώρας στη ζώνη του ευρώ, διότι εντάχθηκε βιαστικά, απροετοίμαστα και χωρίς να πληροί τις απαραίτητες προϋποθέσεις, προκειμένου να επιβιώσει στο νέο ανταγωνιστικό οικονομικό περιβάλλον.

Τονίζουν πως δεν υπήρξε αξιοποίηση των ευκαιριών που δημιούργησαν τα χαμηλά επιτόκια δανεισμού και τα κεφάλαια της ΕΕ για να επιτευχθεί διατηρήσιμη ανάπτυξη. Αντίθετα, η κάμψη της αποταμίευσης, ο υψηλός πληθωρισμός (σχετιζόμενος με τον αντίστοιχο των χωρών της ΕΕ), η χαμηλή ανταγωνιστικότητα και τα μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα φανέρωσαν τα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, καθιστώντας την ιδιαίτερα ανίσχυρη έναντι οιασδήποτε οικονομικής κρίσης. Τα μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα συνδυαζόμενα με τον ανεμπόδιστο και χαμηλότοκο δανεισμό αύξησαν την εγχώρια κατανάλωση, αύξησαν τους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης, πλην όμως αυτή δεν ήταν μακροπρόθεσμα υγιής και διατηρήσιμη, με επίπτωση την αύξηση του δημοσίου χρέους (ΤτΕ, 2010β).

Η επιλογή της ένταξης στη ζώνη του ευρώ για την Ελλάδα, στις αρχές της πρώτης δεκαετίας του 2000, απαιτούσε την ύπαρξη ενός υγιούς και ανταγωνιστικού παραγωγικού μοντέλου της οικονομίας, τεχνολογική υποδομή και εργασιακή εξειδίκευση, δηλαδή ουσιαστική παραγωγική ικανότητα και όχι η τυπική εκπλήρωση των κανόνων της συνθήκης του Μάαστριχτ.

Οι όροι αυτοί εγκλώβισαν τη χώρα σε μια διαδικασία αυτοδέσμευσης στην εφαρμογή των κανόνων και στην επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων, με τελικό αποτέλεσμα την αύξηση του παραγωγικού ελλείμματος, επενδυτική στασιμότητα, δημοσιονομική και εισοδηματική αusterοποίηση, και απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων (Ρομπόλης, Μπέτσης, 2019:σ.70-71).

Ο Ρουκανάς (2014), διατυπώνει και αυτός τη θέση περί πρόωρης ένταξης της χώρας στη ζώνη του ευρώ, θίγοντας ταυτόχρονα, και ζήτημα υπερτιμημένης ισοτιμίας δραχμής σε σχέση με το νέο νόμισμα και τη μη τήρηση του κριτηρίου ένταξης στην ΟΝΕ, αυτό του ορίου του 60% του δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ.

Θεωρεί ότι οι προϋποθέσεις δημιουργίας και εμφάνισης της οικονομικής κρίσης για τη χώρα είχαν διαμορφωθεί σε χρόνο αρκετά προγενέστερο του 2009. Ειδικότερα: α) Η πρόωρη ένταξη της χώρας στην Ευρωζώνη, χωρίς να έχουν αντιμετωπισθεί αποτελεσματικά οι διαχρονικές διαρθρωτικές της αδυναμίες, που θα εγγυώνταν την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της.

β) Η ένταξη στην Ευρωζώνη με σταθερό μειονέκτημα ανταγωνιστικότητας, λόγω της υπερτιμημένης ισοτιμίας της δραχμής έναντι του ευρώ.

γ) Δεν τηρήθηκε το προβλεπόμενο όριο του χρέους, ως προς την ένταξη στην Ευρωζώνη, αυτό του 60% του ΑΕΠ.

Μετά την ένταξη στην Ευρωζώνη η Ελλάδα δεν εκμεταλλεύθηκε το χαμηλότοκο δανεισμό για πραγματοποίηση επενδύσεων. Αντιθέτως, λόγω του καταναλωτισμού, αυξήθηκαν οι εισαγωγές με άμεση επίπτωση τη διεύρυνση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και την εμφάνιση των δίδυμων ελλειμμάτων: του δημοσιονομικού και του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (Ρουκανάς, 2014:σ.451).

Ο Κότιος (1999), πολύ πριν ενσκήψει η οικονομική κρίση και εν μέσω γενικευμένης αισιοδοξίας για τις προοπτικές της ελληνικής οικονομίας [και γι' αυτό, προφανώς, αποκτά ιδιαίτερη αξία], αναφέρει ότι η χώρα εντάχθηκε στην ΟΝΕ εντελώς ανέτοιμη. Η εκπλήρωση των κριτηρίων σύγκλισης επιτεύχθηκε μέσα από μια μακροοικονομική προσαρμογή, η οποία βασίστηκε, κατά βάση, στις υψηλές τιμές των εσωτερικών πραγματικών επιτοκίων, στα αυξημένα φορολογικά έσοδα και στη σκληρή δραχμή (Κότιος, 1999).

Όπως αναφέραμε και στην αρχή, δεν λείπουν και οι μελετητές που αρθρώνουν ένα λόγο κάθετης άρνησης στην ένταξη της χώρας στην Ευρωζώνη και γενικότερα στην ευρωπαϊκή της προοπτική.

Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τον Παπακωνσταντίνου (2013), ο οποίος αναφέρει ότι κύριος παράγοντας στη μη βιώσιμη ανάπτυξη της χώρας είναι η συμμετοχή στην ΕΟΚ/ΕΕ. Θεωρεί την ΕΕ μια δομή η οποία δεν αποσκοπεί στη σύγκλιση των αδυνάτων με τους ισχυρούς, αλλά στην ετεροβαρή οικονομική ανάπτυξη, αναπαράγοντας και διευρύνοντας τη ψαλίδα ανάμεσα στο πυρήνα και τη περιφέρεια της Ευρώπης. Ιδιαίτερα μετά την ένταξη στην Ευρωζώνη, εκφράζει τη θέση πως τα πράγματα δυσκόλεψαν για τη χώρα περισσότερο, αφού απώλεσε το όπλο της υποτίμησης το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει για τόνωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας της. Με τη συρρίκνωση του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα, η ανάπτυξη της χώρας στηρίχθηκε στην κατανάλωση. Αυτό διευκολύνθηκε από το χαμηλότοκο δανεισμό, γεγονός που, τελικά, υπονόμεισε την αναπτυξιακή προοπτική της χώρας (Παπακωνσταντίνου, 2013:σ.27-29).

2.1.3 ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΙΕΣ

Το προβληματικό μοντέλο ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας αντανάκλαται σε συγκεκριμένα

δημοσιονομικά μεγέθη και ποσοτικοποιείται στους σχετικούς μετρήσιμους δείκτες. Στην παρούσα ενότητα θα αναφερθούμε σε δημοσιεύσεις οι οποίες πραγματεύονται συγκεκριμένες δημοσιονομικές ανισορροπίες και αδυναμίες.

Στην Ελλάδα ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης κινήθηκε σε υψηλές τιμές, από τα μέσα της δεκαετίας του '90 έως το 2008, με όλες τις κυβερνήσεις. Η οικονομία, λόγω της αύξησης της φθηνής εργασίας, των αυξημένων κοινοτικών πόρων, των νέων αγορών στη ΝΑ Ευρώπη, τη διεθνή οικονομική ανάπτυξη η οποία ενίσχυε τουρισμό και ναυτιλία, σημείωνε υψηλές τιμές μεγέθυνσης. Οι τιμές αυτές βρίσκονταν πάνω από τον μ.ό. της ΕΕ και καλλιέργησαν ένα κλίμα εφησυχασμού και θετικών προσδοκιών με τις παρούσες δομές (Καζάκος, 2010:σ.231-232).

Ο Δρεττάκης (2011), τονίζει ότι οι κυβερνήσεις των τελευταίων οκτώ ετών πρόβαλαν μια επίπλαστη εικόνα ισχυρής ελληνικής οικονομίας, η οποία, όμως, πόρρω απέιχε από την πραγματικότητα. Οι κυβερνήσεις προβάλλοντας την αύξηση του ΑΕΠ, προσπαθούσαν να οικοδομήσουν την εικόνα της «ισχυρής οικονομίας», αποσιωπώντας, όμως ότι αυτή η αύξηση οφείλονταν, κυρίως, στους πόρους της Ε.Ε. και στο δανεισμό από το Δημόσιο, τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά.

Συνεχίζοντας, θεωρεί ότι όλες οι κυβερνήσεις από τη μεταπολίτευση και μετά δεν εκμεταλλεύτηκαν τους ευρωπαϊκούς και τους εθνικούς πόρους, στην κατεύθυνση εφαρμογής πολιτικών που θα αξιοποιούσαν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας και θα εκσυγχρόνιζαν τις παραγωγικές της δομές. Αντίθετα, τους ξόδεψαν σε μη παραγωγικές επενδύσεις, στην κατανάλωση και στην εξυπηρέτηση της κομματικής πελατείας, με επιπτώσεις τη περαιτέρω μείωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, το δυσθεώρητο ύψος του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, τα διευρυμένα δημοσιονομικά ελλείμματα και τη διαρκή αύξηση του δημοσίου χρέους (Δρεττάκης, 2011:σ.143).

Σε έκθεση της ΤτΕ (2008), πριν ενσκήψει η οικονομική κρίση στη χώρα, διαπίστωνε ότι, παρ' ότι το ΑΕΠ αυξανόταν εκείνη την περίοδο, η οικονομία παρουσίαζε σοβαρές δημοσιονομικές ανισορροπίες και αδυναμίες. Θεωρούσε το εθνικό πιστωτικό σύστημα σταθερό και υγιές και ότι δεν θα μπορούσε να αποτελέσει κίνδυνο για την οικονομική σταθερότητα, όπως ήδη συνέβαινε σε άλλες χώρες. Αντίθετα θεωρούσε εστία κινδύνου για την οικονομία της χώρας, τις διαχρονικές μακροοικονομικές ανισορροπίες οι οποίες συρρικνώνουν τα περιθώρια προσαρμογών, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι συνέπειες της διεθνούς οικονομικής κρίσης. Ως τέτοιες ανέφερε:

-Η σημαντική ενίσχυση της ζήτησης σε εθνικό επίπεδο, δεν ενίσχυσε, αντίστοιχα, την παραγωγική

βάση της οικονομίας και την ανταγωνιστικότητα της. Η αδυναμία της εγχώριας προσφοράς να καλύψει την εγχώρια ζήτηση αντανακλάται στην μεγάλη αύξηση του ελλείμματος στο ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών, καθώς επίσης και στην διόγκωση του εξωτερικού χρέους. Θεωρούσε τα στοιχεία αυτά ιδιαίτερα ανησυχητικά για την αναπτυξιακή προοπτική της οικονομίας.

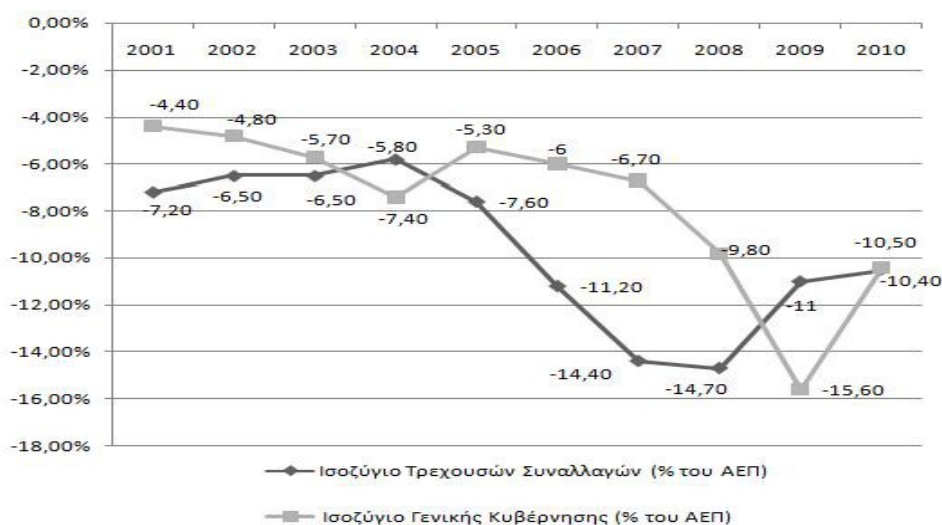
-Τα υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα, λόγω αύξησης των πρωτογενών δαπανών και την αδυναμία στην περιστολή της φοροδιαφυγής και τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης

-Η σημαντική μείωση της ανταγωνιστικότητας η οποία κατά το διάστημα 2000-2008 ξεπερνά σφωρενικά το 25% και η οποία ενισχύει το έλλειμμα του ισοζυγίου εξωτερικών συναλλαγών.

-Το υψηλό δημόσιο χρέος το οποίο είναι ένα από τα σημαντικότερα μακροοικονομικά προβλήματα και πηγή δημοσιονομικής αστάθειας. Ο λόγος του προς το ΑΕΠ παρέμεινε σταθερός τα τελευταία δέκαπέντε χρόνια- περίπου στο 99% - παρ' ότι οι συνθήκες ήταν ευνοϊκές ως προς τον περιορισμό του, ενώ σε απόλυτες τιμές αυξάνεται διαρκώς (ΤτΕ, 2014:σ.46-47).

Στα υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα και στο ρόλο τους στην διόγκωση του δημοσίου χρέους αναφέρονται οι Λιαργκόβας και Ρεπούσης (2014). Τονίζουν ότι ο κρατικός προϋπολογισμός ήταν συνεχώς ελλειμματικός, με πρωτογενή ελλείμματα που τον καθιστούσαν μη διατηρήσιμο μακροχρόνια, διότι η χώρα θα έπρεπε να δανείζεται συνεχώς για να είναι συνεπής στις δανειακές της υποχρεώσεις, πληρώνοντας τουλάχιστον τους τόκους, αλλά και για να ανταποκρίνεται στις πρωτογενείς της δαπάνες (Λιαργκόβας, Ρεπούσης, 2014:σ.367-368).

Διάγραμμα 4.1: Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (% του ΑΕΠ) – Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης (% του ΑΕΠ).

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Ο Kotios et al. (2011), σε μια προσπάθεια ερμηνείας της αλματώδους αύξησης του δημοσίου χρέους ισχυρίζεται πως η βασική αιτία της υπερβολικής αύξησης του βρίσκεται στην ακολουθούμενη αντικυκλική δημοσιονομική πολιτική, για μεγάλο χρονικό διάστημα, ήδη από το 1983 (Kotios et al., 2011). Το ύψος του δημοσίου χρέους αυξήθηκε και σε απόλυτους αριθμούς και σε τρέχουσες τιμές πάνω από 27 φορές κατά το διάστημα από το 1980 έως το 1992. Η αύξηση αυτή έγινε δυσχερέστερη, από τη στιγμή που δεν συνδυάστηκε με μια ταυτόχρονη αύξηση του ΑΕΠ. Αντιθέτως, ο λόγος δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ από 40% το 1980 ανήλθε στο 127% το 1992 (Bosworth & Κολλίντζας, 2002).

Σύμφωνα με τους Βαληνάκη, Καζάκο και Μαραβέγια (2014), διαπιστώνονται δύο αλληλοσυνδεόμενες τάσεις: Πρώτον, αυξημένη ζήτηση που ξεκινούσε από τα δημοσιονομικά ελλείμματα, το δημόσιο δανεισμό για την εξυπηρέτησή τους και το, μέχρι πρόσφατα, απρόσκοπτο δανεισμό των ιδιωτών. Αυτό δεν ήταν διατηρήσιμο. Δεύτερον, η προσφορά προϊόντων και υπηρεσιών διακρινόταν από μη αποτελεσματική χρησιμοποίηση των πόρων και στρεβλώσεις στις αγορές. Κατά συνέπεια η μεγέθυνση της οικονομίας μέχρι το 2008 δεν βασιζόταν σε διατηρήσιμους παράγοντες (Βαληνάκης, Καζάκος και Μαραβέγιας, 2014:σ.25).

Να σημειώσουμε, εδώ, ότι η δημοσιονομική εκτροπή του 2009, εκτός από ενδογενείς είχε και συγκυριακές αιτίες. Η διεθνής οικονομική κρίση του 2008 επηρέασε, σχεδόν, όλες τις χώρες. Η Ελλάδα βρέθηκε εκείνη την περίοδο με τις περισσότερες δημοσιονομικές ανισορροπίες, αν και είχε επιχειρηθεί να ελεγχθεί η δημοσιονομική κατάσταση της χώρας, με λιγότερο αυστηρές μεθόδους, στο πλαίσιο της θεσμοθετημένης εποπτείας της ΕΕ, χωρίς, όμως, επιτυχία (Βαληνάκης, Καζάκος και Μαραβέγιας, 2014:σ.25). Ο δε Γαλανός (2014), για το ρόλο της διεθνούς κρίσης, υπογραμμίζει ότι η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση δεν ευθύνεται για τη συσσώρευση του ελληνικού δημοσίου χρέους, απλά, θεωρεί ότι, επίσπευσε την εκδήλωση της κρίσης του (Γαλανός, 2014:σ.156-157).

Στη βιβλιογραφική έρευνα εντοπίσαμε συχνότατες αναφορές, στα δίδυμα ελλείμματα, ως βασικότατο στοιχείο δημιουργίας της ελληνικής κρίσης. Χαρακτηριστικά παραθέτουμε την άποψη του Λυκογιάννη (2017), ο οποίος εστιάζει στα δίδυμα ελλείμματα, το δημοσιονομικό και αυτό του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών. Τα ελλείμματα αυτά συνδυαζόμενα με το υψηλό δημόσιο χρέος, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση αρνητικού κλίματος για την ελληνική οικονομία, γεγονός που αποτυπώθηκε στην υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης και της συνακόλουθης διστακτικότητας των επενδυτών στην

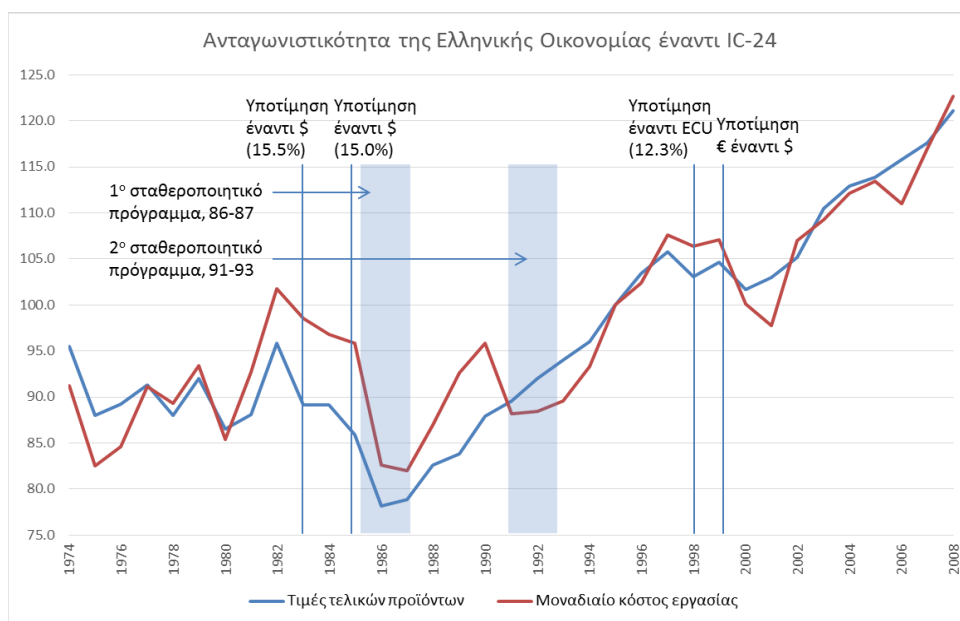
αγορά ελληνικών ομολόγων. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα τα περιθώρια επιτοκίων (spreads) ανάμεσα στα ελληνικά και τα γερμανικά ομόλογα να εκτιναχθούν στα ύψη, ήδη από το τέλος του 2009.

Η Ελλάδα ήταν πλέον αδύναμη να εξυπηρετήσει το χρέος της, γεγονός που ενίσχυε τη φημολογία περί πιθανής πτώχευσής της, αλλά και τους διεθνείς κερδοσκόπους που είχαν στοχοποιήσει, εκτός από την Ελλάδα, και το ευρώ. Η χώρα είχε τεθεί πλέον στο επίκεντρο της κρίσης με τα διεθνή ΜΜΕ να τη μέμφονται όχι μόνο για το οικονομικό της πρόβλημα, αλλά και για τις κοινωνικές και πολιτικές της παθογένειες, όπως η γενικευμένη διαφθορά και η δυσκίνητη και αναποτελεσματική διοικητική γραφειοκρατία. Τα αιχμηρά δημοσιεύματα απαξίωσαν περισσότερο το σύστημα λογαριασμών και στατιστικών, ενισχύοντας την αναξιοπιστία της χώρας συνολικά (Λυκογιάννης, 2017:σ. 29).

Ταυτόχρονα οι Κότιος, Γαλανός και Ρουκανάς (2012), τονίζουν τις μεγάλες αυξήσεις στο μοναδιαίο κόστος εργασίας και τους υψηλούς ρυθμούς αύξησης στις τιμές, προκαλώντας έτσι πτώση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και ουσιαστικά υψηλότερη πραγματική ανατίμηση του ευρώ σε σχέση με τα άλλα νομίσματα. Συνεπώς η χώρα για πολλά έτη ήταν αντιμέτωπη με το πρόβλημα των δίδυμων ελλειμμάτων: το δημοσιονομικό και το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, με το πρώτο να τροφοδοτεί, κατά βάση, το δεύτερο (Κότιος, Γαλανός και Ρουκανάς, 2012:σ.7-8).

Διάγραμμα 4.2

Ανταγωνιστικότητα της Ελληνικής Οικονομίας έναντι IC – 24

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Ένα άλλο διαχρονικό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας, το οποίο αποτελεί τη γενεσιουργό αιτία της εύθραυστης δημοσιονομικής ισορροπίας της χώρας είναι η σχέση εσόδων /δαπανών.

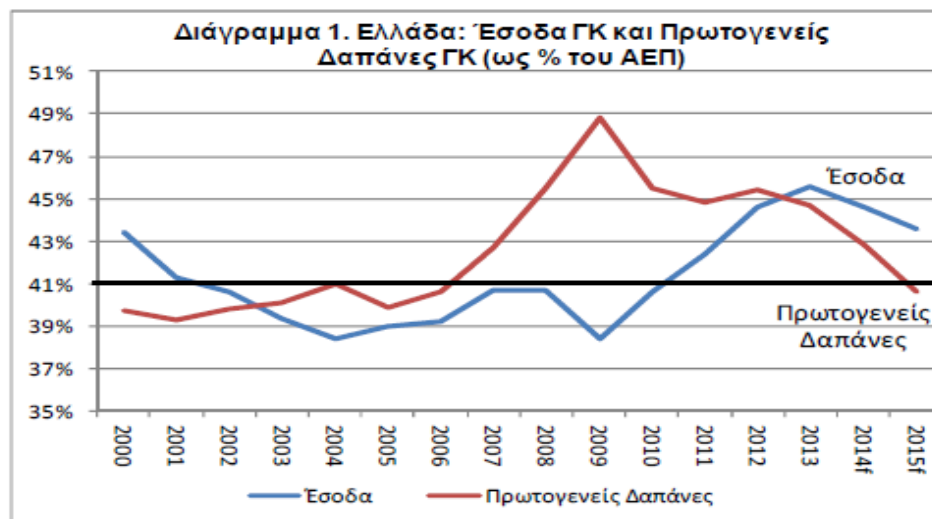
«Σε ότι αφορά την υστέρηση των εσόδων, η μεγάλη πληγή της ελληνικής οικονομίας είναι η παραοικονομία, η φοροδιαφυγή και η εισφοροδιαφυγή» (Δρεττάκης, 2011:σ.160).

Ο Σταθάκης (2010), υποστηρίζει πως σε όλο το διάστημα 1980-2010, στην ελληνική οικονομία, λόγω της ύπαρξης διαρθρωτικών αδυναμιών, εκδηλώνονταν κρίσεις στα δημόσια ελλείμματα και στο ισοζύγιο πληρωμών. Τις δημόσιες δαπάνες τις διέκρινε μια πολιτικά «εγγενής» ανοδική τάση και τα δημόσια έσοδα μια τάση υστέρησης, λόγω του έντονου φαινομένου της φοροασυλίας και φοροδιαφυγής.

Σύμφωνα με τους Βαληνάκη, Καζάκο και Μαραβέγια (2014), μια ουσιαστική διαρθρωτική διαφορά μεταξύ Ελλάδας και λοιπών χωρών της ΕΕ καταγράφεται μάλλον στα έσοδα και όχι στις δαπάνες. Το επίπεδο των δαπανών στη χώρα μας δεν διαφέρει από αυτό της ΕΕ. Πριν την εκδήλωση της κρίσης ανερχόταν περίπου στο 45% του ΑΕΠ. Η φορολογική ικανότητα της κυβέρνησης είναι αυτή που ελέγχεται, διότι τα έσοδα είναι σαφώς μικρότερα (Βαληνάκης, Καζάκος και Μαραβέγιας, 2014:σ.24).

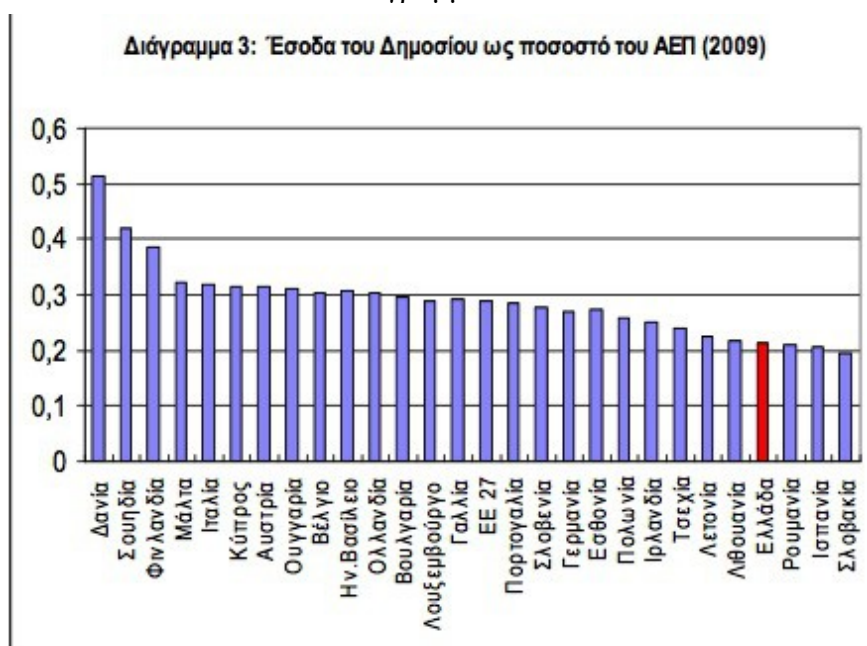
Διάγραμμα 4.3

Έσοδα ΓΚ και Πρωτογενείς Δαπάνες ΓΚ (ως % του ΑΕΠ)

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Alpha Bank

Διάγραμμα 4.4

Πηγή: www.veriorama.com

Οι Λάσκος και Τσακαλώτος (2012), αμφισβητούν την ευρέως διαδεδομένη αντίληψη σε σημαντικό τμήμα της κοινής γνώμης, περί τεράστιου ελληνικού κράτους, το οποίο απέχει σε μέγεθος κατά πολύ από τα επίπεδα άλλων συγκρίσιμων οικονομιών. Παρατηρούν ότι, κατά την πρόσφατη δεκαετία, ενώ οι δημόσιες δαπάνες υστερούσαν κατά 1-3%, συγκρινόμενες με το μέσο όρο των άλλων ευρωπαϊκών κρατών, τα δημόσια έσοδα, συγκρινόμενα αντιστοίχως, υπολείπονταν κατά 4-7%. Συνεχίζοντας το συλλογισμό τους, διατυπώνουν την άποψη ότι στο μέτρο που οι δημόσιες δαπάνες στη χώρα μας είναι, σε μόνιμη βάση, κάτω από το μέσο όρο των ευρωπαϊκών κρατών, το δημοσιονομικό έλλειμμα είναι το αποτέλεσμα μιας διαχρονικής και συνειδητής, από την πολιτική εξουσία, ταξικά μεροληπτικής υστέρησης στα δημόσια έσοδα.

Διατυπώνουν τη θέση πως η «χαλαρότητα» στη συλλογή των φόρων, η εισφοροδιαφυγή, η «νόμιμη φοροδιαφυγή» και πολλά άλλα μαρτυρούν μια συστηματική και μακροχρόνια στρατηγική στη βάση διαμόρφωσης των όρων μιας μόνιμης κοινωνικής συμμαχίας που συνενώνει τα συμφέροντα των ανώτερων τάξεων με αυτά της μεσαίας τάξης, και σε ορισμένες περιπτώσεις και με αυτά προνομιούχων ομάδων χαμηλότερων τάξεων (Λάσκος, Τσακαλώτος, 2012:σ.109-110).

Αναφορικά με τη σχέση εσόδων/εξόδων, ο Αργείτης (2011), ισχυρίζεται ότι η μεγάλη και διαχρονική φοροδιαφυγή και εισφοροδιαφυγή σε συνδυασμό με τον αντιπαραγωγικό χαρακτήρα της αφαίμαξης των δημοσίων πόρων, από τη μεριά της ελληνικής επιχειρηματικής τάξης έχει σαν

αποτέλεσμα τη διατήρηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και την κλιμακούμενη αύξηση του δημοσίου χρέους της χώρας. Θεωρεί ότι το πράγματι τεράστιο δημόσιο χρέος της χώρας, αντανακλά την υπέρμετρη κερδοφορία της παρασιτικής οικονομικής δραστηριότητας σημαντικού τμήματος της ελληνικής επιχειρηματικής τάξης.

Οι μηχανισμοί άνετου πλουτισμού και μεγάλης κερδοφορίας της επιχειρηματικής τάξης φέρουν σημαντική ευθύνη για τη χρόνια δημοσιονομική αδυναμία της χώρας και την αύξηση του δημοσίου χρέους, διότι είναι βασικό αίτιο της ανισορροπίας των δημοσίων εσόδων – εξόδων (Αργείτης, 2011:σ.183).

Διάγραμμα 4.5
Δείκτης Χρέους/ΑΕΠ

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Κατά το Λυγερό (2011) η υστέρηση των δημοσίων εσόδων στην Ελλάδα σε σχέση με το μέσο όρο των εσόδων στην ΟΝΕ κατά την περίοδο 1996-2008 ήταν σχεδόν 5,3 ποσοστιαίες μονάδες ετησίως (Λυγερός, 2011:σ.152). Σύμφωνα με το Λυγερό, η χώρα μας κατέχει τη μοναδικότητα σε διεθνές επίπεδο να κατατάσσει τους πολίτες της σε δύο φορολογικές κατηγορίες. Τους μισθωτούς και τους υπολοίπους. Παρατηρείται η παραδοξότητα, οι μισθωτοί, οι περισσότεροι από αυτούς κακοπληρωμένοι, ιδίως στον ιδιωτικό τομέα, να εμφανίζονται, ως προς τη φοροδοτική τους ικανότητα, τα πιο ευκατάστατα κοινωνικά στρώματα. Είναι παγκοίμως γνωστό ότι η ευάριθμη κατηγορία των ελεύθερων επαγγελματιών, οι έμποροι, οι αγρότες, κ.α., φοροδιαφεύγουν

συστηματικά. Η φοροδιαφυγή δεν αποτελεί προνόμιο μόνο των ελεύθερων επαγγελματιών και των αυτοαπασχολούμενων αλλά και μεγάλων επιχειρήσεων, οι οποίες, με εξελιγμένες μεθόδους δεν καταβάλλουν τους φόρους που τους αναλογούν και συχνά αισχροκερδούν εις βάρος των καταναλωτών. Μία από αυτές τις πολλές μεθόδους είναι και η μέθοδος των τριγωνικών συναλλαγών. Το φαινόμενο αυτό, εκτός από προκλητικό κοινωνικά είναι και από αμιγώς οικονομική σκοπιά καταστροφικό. Τα κοινωνικά αυτά στρώματα είναι που ενισχύουν τις εισαγωγές αγαθών από το εξωτερικό, διευρύνοντας το έλλειμμα του Ισοζυγίου Εξωτερικών Συναλλαγών, και αυτά που, κατά βάση, ασχολούνται με μη παραγωγικές δραστηριότητες (Λυγερός, 2011:σ.154).

Ο Λυγερός ερμηνεύει την αναιμική φορολογική συνείδηση ευρέος τμήματος των πολιτών, ότι εν μέρει εκπορεύεται από την ιστορική/διαχρονική επιφυλακτικότητα των Ελλήνων έναντι του κράτους. Η ερμηνεία αυτή δεν ισοδυναμεί και με δικαιολόγηση των πρακτικών αυτών, οι οποίες τελικά, εκτός του ότι υπονομεύουν την πραγματική οικονομία, στρέφονται εναντίον των μη προνομιούχων (Λυγερός, 2011:σ.155).

Οι κυβερνήσεις προκειμένου να αντισταθμίσουν τις συνέπειες της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής, αυξάνουν τους φορολογικούς συντελεστές και τους έμμεσους φόρους. Αυτό, όμως, αποτελεί σημαντικό επενδυτικό αντικίνητρο, τη στιγμή που σε άλλες χώρες της της ΕΕ, προκειμένου να προσελκύσουν ξένες επενδύσεις, μειώνουν τους φορολογικούς συντελεστές (Λυγερός, 2011:σ.157).

2.1.4 ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ

Διαπιστώνουμε πλείστες αναφορές, από μια μεγάλη γκάμα μελετητών, για το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, τουλάχιστον, από την ένταξη της χώρας στη ζώνη της ΟΝΕ και μετά, το οποίο διεύρυνε δραματικά το έλλειμμα στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (ΙΤΣ), το οποίο με τη σειρά του συνέβαλλε σε μεγάλο βαθμό στην δημοσιονομική εκτροπή της χώρας. Η αύξηση του ελλείμματος του ΙΤΣ αντανακλά το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και, κατά τη γνώμη μας, αποτελεί την πρωταρχική αιτία δημοσιονομικής εκτροπής και δημιουργίας της κρίσης. Σταχυολογούμε ορισμένες αντιπροσωπευτικές δημοσιεύσεις από αυτές που εντοπίσαμε.

Ο Λυκογάννης (2017), τονίζει τις ευκαιρίες και τα οφέλη που δημιούργησε η θέσπιση του ευρώ. Ενδεικτικά αναφέρει την αξιοπιστία του νέου νομίσματος και την πολιτική χαμηλών επιτοκίων της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Η νομισματική και συναλλαγματική σταθερότητα έπαιξε σημαντικό ρόλο στο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ μέχρι το 2007. Η τόνωση όμως της ζήτησης στο

εσωτερικό της χώρας για κατανάλωση σε αγαθά και υπηρεσίες, χωρίς εξαγωγικό προσανατολισμό (κατασκευή κατοικιών, δημόσιος τομέας), αύξησαν τον πληθωρισμό και διεύρυναν τα ελλείμματα στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών. Οι υψηλές τιμές του πληθωρισμού της ελληνικής οικονομίας, σε σχέση με τις αντίστοιχες τιμές των άλλων χωρών της ζώνης της ΟΝΕ, διέκριναν τη χώρα καθ' όλη αυτή την περίοδο.

Πιστεύει ότι, αν και αρχικά η διεθνής οικονομική ύφεση δεν έθιξε άμεσα την Ελλάδα, η συνεχής πτώση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας αύξησε τα ελλείμματα του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών. Τελικά η χώρα, παρά την υψηλή ανάπτυξη, μετά την ένταξη στην Ευρωζώνη, δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις χρόνιες παθογένειες και αδυναμίες της (Λυκογιάννης, 2017:σ.56).

Σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος (2010), εκτός του δημοσιονομικού ελλείμματος το οποίο αναγνωρίζεται ως πρωταρχικό στοιχείο δημοσιονομικής ανισορροπίας, είναι επίσης σημαντικό το έλλειμμα στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών, το οποίο αντικατοπτρίζει την αυξημένη κατανάλωση έναντι του εισοδήματος, όχι μόνο στον ιδιωτικό αλλά και στο δημόσιο τομέα.

Το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών αύξησε το εξωτερικό χρέος ως ποσοστού του ΑΕΠ, από 40% το 2001 σε σχεδόν 85% το 2009, ενώ ταυτόχρονα κατά την περίοδο αυτή έβαινε αυξανόμενη η καταβολή των τόκων επί του εξωτερικού χρέους (Τράπεζα της Ελλάδος, 2010β).

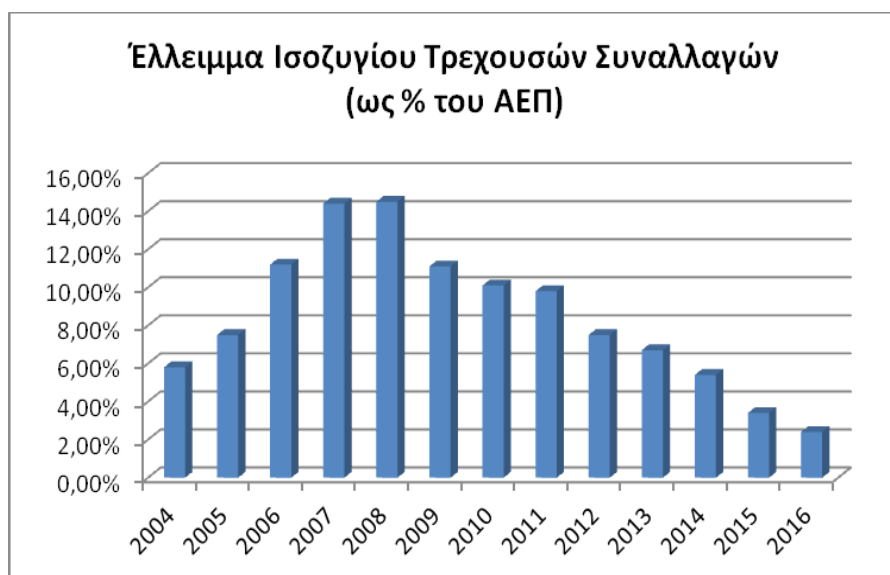
Ο Λυγερός (2011), υπογραμμίζει τα υψηλά καταναλωτικά πρότυπα που αναπτύχθηκαν στην κοινωνία, κατά την περίοδο της συμμετοχής της χώρας στη ζώνη του ευρώ ταυτόχρονα με την υστέρηση της εθνικής παραγωγής να τα καλύψει. Αυτή η ανεπάρκεια, δεδομένης της υψηλής ζήτησης, οδήγησε στην αύξηση των εισαγωγών και συνακόλουθα στη διεύρυνση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου και γενικότερα του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών. Θεωρεί ότι η αύξηση της κατανάλωσης ήταν αυτή που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην αύξηση του ΑΕΠ, κατά τα πρώτα χρόνια ένταξης της χώρας στη ζώνη του ευρώ.

Ταυτόχρονα στέκεται επικριτικά απέναντι στην ένταξη της χώρας στην ΕΕ, στο σκέλος που αφορά την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.

Η ένταξη στην ΕΟΚ (σημερινή ΕΕ) είχε σημαντικές επιπτώσεις στην οικονομία της χώρας. Η βιομηχανία της, μη ανταγωνιστική και καταχρεωμένη, δεν άντεξε τον ευρωπαϊκό ανταγωνισμό. Επίσης και ο αγροτικός τομέας επηρεάστηκε αρνητικά (Λυγερός, 2011:σ.143).

Διάγραμμα 4.6

Έλλειμμα Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών (ως % του ΑΕΠ)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Σύμφωνα με τους Ρομπόλη και Μπέτση (2019), η χώρα από την αρχή της περιόδου της ΟΝΕ σημείωσε τεράστια αύξηση του ελλείμματος του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών, μείωση των εξαγωγών, μείωση της παραγωγής στο βιομηχανικό τομέα και κάμψη των ιδιωτικών επιχειρηματικών επενδύσεων.

Οι αρνητικοί αυτοί δείκτες, θεωρούν πως, αντισταθμίστηκαν από την αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης, τις αυξημένες επενδύσεις στις κατοικίες και τον πληθωρισμό, του οποίου η τιμή διαμορφώθηκε στο 3,7% το 2001, με αντίστοιχη τιμή 2,9% το 2000 και 2,6% το 2001 στην Ευρωζώνη (Ρομπόλης, Μπέτσης, 2019:σ.69).

Στο επιχείρημα ότι, αφού η Ελλάδα εκπλήρωσε τα κριτήρια σύγκλισης της οικονομίας της με αυτές της Ευρώπης, πως εξηγούνται τα προβλήματα και οι αδυναμίες που παρουσίασε η χώρα, μετά την ένταξή της στην ΟΝΕ, ο Παπαδημητρίου (2014), καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας με τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές, ήταν ονομαστική και όχι πραγματική. Μάλιστα τονίζει ότι ζημίωσε την πραγματική οικονομία. Ο τρόπος που χρησιμοποιήθηκε για την αποκλιμάκωση του πληθωρισμού έπληξε την παραγωγική δομή της οικονομίας, αφού συρρίκνωσε την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και διεύρυνε τις ανισορροπίες στο ισοζύγιο πληρωμών.

Τονίζει ότι η χώρα δεν κατάφερε να πετύχει δημοσιονομική προσαρμογή με πραγματικούς όρους, αφού οι στόχοι επετεύχθησαν, κατά βάση, με αυξήσεις στη φορολογία, με χρονική μετάθεση των

δαπανών και φαινομενική μείωση χρέους μέσω ειδικών χρηματοπιστωτικών προϊόντων. Επίσης, δεν προχώρησαν οι διαρθρωτικές αλλαγές, παρά τις συχνές κυβερνητικές δεσμεύσεις (Παπαδημητρίου, 2014:σ.63).

Ταυτόχρονα, όμως, στη χώρα εισέρρεαν ευρωπαϊκοί πόροι. Στο πως επέδρασαν στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και στο ΙΤΣ αναφέρονται οι Λιαργκόβας και Ρεπούσης (2014). Η Τράπεζα της Ελλάδος (2010), προσδιορίζει σε 87 δισ. ευρώ, περίπου, το ποσό που εισέρρευσε στη χώρα από «καθαρούς» κοινοτικούς πόρους, κατά το χρονικό διάστημα 1981-2008. Οι πόροι, όμως, αυτοί δεν συνέβαλαν πάντοτε στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Ενώ, σε πρώτη φάση, συρρίκνωναν το έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών, ακολούθως το διεύρυναν, λόγω της ενίσχυσης των εισαγωγών και της ανόδου των εγχώριων πληθωριστικών πιέσεων (Λιαργκόβας, Ρεπούσης, 2014:σ.366).

Τέλος, οι Μητσόπουλος και Πελαγίδης (2012), διαπιστώνουν και αυτοί το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας της χώρας, αναφέροντας, επίσης, τις πληθωριστικές πιέσεις και την υστέρηση των άμεσων ξένων επενδύσεων. Ενώ η μέση ανάπτυξη κατά την περίοδο 1995-2008 ήταν 4%, κάποιες σημαντικές παθογένειες επιδείνωσαν την ανταγωνιστικότητά της. Αυτές, κατά τους μελετητές είναι: α) η διαφορά στο πληθωρισμό με τις χώρες του Ευρώ, β) το διαρκώς υψηλό έλλειμμα εμπορικών συναλλαγών, γ) η συνεχής τοποθέτηση της χώρας σε όλες τις έρευνες ανταγωνιστικότητας σε πολύ χαμηλές θέσεις και δ) ο μικρός αριθμός ΑΞΕ, συγκρινόμενος με το μέγεθος της οικονομίας (Μητσόπουλος, Πελαγίδης, 2012:σ.219-220).

2.1.5 ΔΗΜΟΣΙΟ - ΔΗΜΟΣΙΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ

Επίσης, ένα άλλο ζήτημα το οποίο αποτελεί, διαχρονικά, σημείο τριβής και αντιπαράθεσης στην ελληνική κοινωνία, αποτελεί η παγιωμένη, σε σημαντικό τμήμα της κοινωνίας, άποψη, ότι η κύρια ευθύνη για την υπερχρέωση της χώρας ανήκει στους δημοσίους υπαλλήλους. Όχι μόνο διότι είναι υπεράριθμοι, αλλά και διότι η δαπάνη μισθοδοσίας τους είναι δυσανάλογα υψηλή.

Το θέμα εξετάζουν οι Λάσκος και Τσακαλώτος (2012), οι οποίοι διαφωνούν με την ευρέως παγιωμένη αντίληψη, περί του υπερβολικά μεγάλου αριθμού των δημοσίων υπαλλήλων και της συνακόλουθα υπέρμετρης μισθολογικής τους δαπάνης. Τα επίσημα στοιχεία του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας (ILO) διαψεύδουν την ευρέως διαδεδομένη αντίληψη περί μεγάλου Δημοσίου, σχετικά με τη συμβολή του στη συνολική απασχόληση. Τα ίδια ισχύουν και για τη μισθολογική δαπάνη των δημοσίων υπαλλήλων ως ποσοστό του ΑΕΠ. Τονίζουν ότι το ουσιώδες

που μπορούμε να συμπεράνουμε από τους σχετικούς πίνακες είναι πως η χώρα μας απέχει από το μ.ό. της ΕΕ των 15 μόνο κατά 1,3%. Η ίδια εικόνα ισχύει και για τη μισθοδοσία των δημοσίων υπαλλήλων στις δαπάνες της γενικής κυβέρνησης (Λάσκος, Τσακαλώτος, 2012:σ.111).

Σε αντίστοιχη μελέτη, οι Τσάμπρα και Μιχαηλίδου (2014), συμφωνούν με τους Λάσκο και Τσακαλώτο, ως προς τον «υπερτροφικό» δημόσιο τομέα. Καταγράφεται στις μέσες τιμές ως προς τον αριθμό εργαζομένων, συγκρινόμενος με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες και τις ανεπτυγμένες χώρες του ΟΟΣΑ. Ειδικότερα, κατά την χρονική περίοδο από την ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ μέχρι την υπαγωγή της στο μηχανισμό στήριξης, η απασχόληση στο Δημόσιο είναι μικρότερη από την προηγούμενη περίοδο και εξακολουθεί να παραμένει χαμηλά σε αριθμητικό επίπεδο. Με όρους μισθολογικής δαπάνης, ως ποσοστού προς το ΑΕΠ, το ελληνικό δημόσιο κατατάσσεται, επίσης, κοντά στους μέσους όρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΟΟΣΑ.

Από τα στοιχεία αυτά δεν επιβεβαιώνεται η άποψη που μιλά για δημοσιονομική κατάρρευση της χώρας από το κόστος του «υπερτροφικού» δημόσιου τομέα. Τα πραγματικά προβλήματα του Δημοσίου και της συμμετοχής του στην αναπτυξιακή διαδικασία βρίσκονται αλλού. Η απόδοση του ελληνικού δημόσιου τομέα, συγκρινόμενη με τα διεθνή δεδομένα, καταγράφεται στις μέσες τιμές. Οι επιδόσεις του, όμως, συσχετιζόμενες με τις δημόσιες δαπάνες, εμφανίζονται μειωμένες (Τσάμπρα, Χατζημιχαηλίδου, 2014:σ.297).

Ταυτόχρονα, όμως, εντοπίζουν προβλήματα και δυσλειτουργίες στο δημόσιο τομέα, τα οποία μειώνουν την αποτελεσματικότητά του και υπονομεύουν τον αναπτυξιακό του ρόλο. Όπως οι χαμηλές επιδόσεις στην εφαρμογή σύγχρονων μορφών διοίκησης, η έλλειψη αξιοκρατίας, η αδιαφάνεια, η έλλειψη λογοδοσίας και οι πρακτικές που θέτουν προσκόμματα στο αναπτυξιακό του ρόλο (Τσάμπρα, Χατζημιχαηλίδου, 2014:σ.297).

Στην ανάγκη αντιμετώπισης των στρεβλώσεων και δυσλειτουργιών του δημόσιου τομέα, διότι αυτές επηρεάζουν αρνητικά την οικονομία, αναφέρονται αρκετοί μελετητές και ιδιαίτερα άνθρωποι της αγοράς και της πραγματικής οικονομίας. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον Προβόπουλο (2008). Σε ομιλία του, αναφορικά με την ανάγκη θωράκισης της ελληνικής οικονομίας μέσω της αποτελεσματικής αντιμετώπισης των διαχρονικών ανισορροπιών και των διαρθρωτικών αδυναμιών της, εκτός από την ενίσχυση της παραγωγικής βάσης με άμεσες επενδύσεις και την ανάπτυξη του ανταγωνισμού των αγορών, θεωρεί αναγκαίες τις μεταρρυθμίσεις στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.

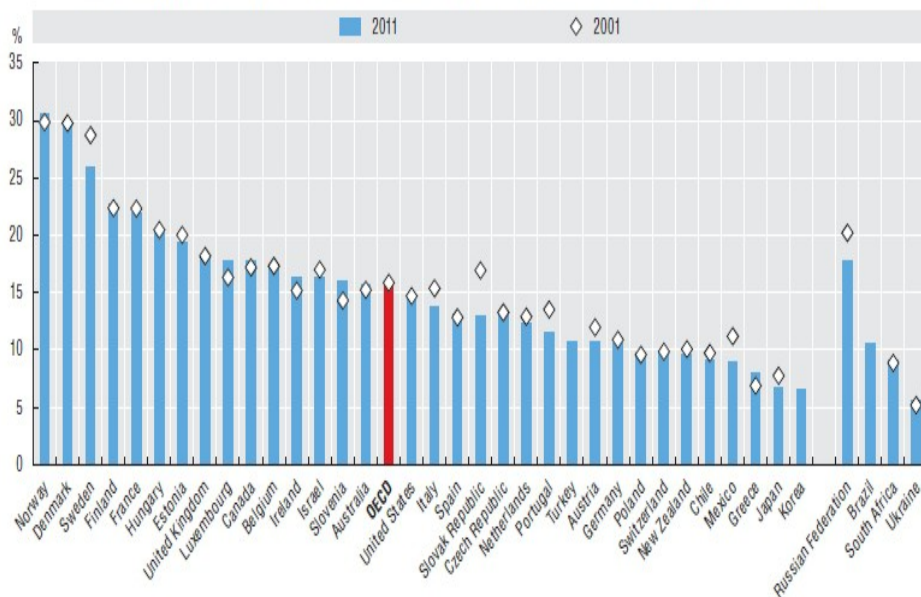
Θεωρεί πως απαιτούνται εκτεταμένες και τολμηρές αλλαγές στις διοικητικές δομές του ευρύτερου

δημόσιου τομέα. Πιστεύει πως χωρίς αντιμετώπιση των αδυναμιών της διαρθρωτικής συνιστώσας των δημοσιονομικών μας, δεν πρόκειται να ελεγχθούν τα ελλείμματα και το χρέος της χώρας, γεγονός που θα υπονομεύσει την εμπιστοσύνη των αγορών και των επενδυτών στην οικονομική προοπτική της χώρας μας (Προβόπουλος, 2008).

Διάγραμμα 4.7

Απασχόληση στη Γενική Κυβέρνηση

5.1. Employment in general government as a percentage of the labour force (2001 and 2011)

Sources: International Labour Organization (ILO), LABORSTA (database); OECD Labour Force Statistics (database). Data for Korea were provided by government officials.

StatLink <http://dx.doi.org/10.1787/888932942241>

Από τα στοιχεία αυτά, δεν φαίνεται να δικαιώνεται η άποψη περί «υπερτροφικού» δημόσιου τομέα/ υπερβολικά μεγάλου αριθμού δημοσίων υπαλλήλων, διότι όλες οι επίσημες μετρήσεις και έρευνες τοποθετούν τόσο τον αριθμό των δημοσίων υπαλλήλων, όσο και τη μισθολογική τους δαπάνη, κοντά στον ευρωπαϊκό μ.ο.. Αντίθετα, αυτό που φαίνεται να ισχύει είναι η ύπαρξη προβλημάτων, αδυναμιών και δυσλειτουργιών στο Δημόσιο, τα οποία αποτελούν τροχοπέδη στον αναπτυξιακό του ρόλο.

2.2 ΔΟΜΙΚΕΣ – ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΑΙΤΙΕΣ

Στις ενδογενείς αιτίες της οικονομικής κρίσης, εκτός από τις αμιγώς οικονομικού χαρακτήρα, εντάσσονται και οι δομικές-θεσμικές αιτίες, οι οποίες τελικά καταλήγουν να έχουν οικονομικό αποτύπωμα και να επηρεάζουν σημαντικά την εθνική οικονομία. Ο Δρεττάκης (2011), εστιάζει στο διαχρονικό πρόβλημα του πελατειακού κράτους. Η υστέρηση στα έσοδα και η αύξηση στις δαπάνες εδράζονται σε δομικούς λόγους, δηλαδή σε συμπεριφορές και πρακτικές των στελεχών των κομματικών μηχανισμών που κυβέρνησαν τη χώρα κατά τη διάρκεια της μεταπολίτευσης, αφ' ενός, και τις συνήθειες και συμπεριφορές των πολιτών και των επιχειρήσεων, αφ' ετέρου. Αναφέρεται στο πελατειακό σύστημα το οποίο είχε δημιουργηθεί από τις κυβερνήσεις πριν, ακόμα και, από το 1967. Οι κυβερνήσεις εκείνες έκαναν αναθέσεις έργων και προμηθειών σε εγχώριες ή ξένες εταιρείες, με οικονομικά ανταλλάγματα προς τα αντίστοιχα κυβερνητικά κόμματα, για να καλύψουν τα κομματικά έξοδα. Επίσης, νομοθετούσαν ή εξέδιδαν αποφάσεις κατά παραγγελία από οργανωμένες κοινωνικές ομάδες (συνδικαλιστικές οργανώσεις, συνεταιρισμοί, σωματεία, πάσης φύσεως σύλλογοι, κ.λ.π.) με αντάλλαγμα τη ψήφο των μελών τους. Το πελατειακό αυτό σύστημα, αντί να καταργηθεί μετά την πτώση της χούντας το 1974, αναβαθμίστηκε από τα κόμματα που μετέπειτα κυβέρνησαν και μάλιστα διευρύνθηκε και σε περιφερειακό/τοπικό επίπεδο.

Η χαλαρότητα με την οποία αντιμετωπίζονται οι φοροφυγάδες από τις διαδοχικές κυβερνήσεις, σε συνδυασμό με τη νοοτροπία των πολιτών για παράκαμψη της νομιμότητας προς εξυπηρέτηση ατομικών αιτημάτων, έχουν αναγάγει τη φοροδιαφυγή, την παραοικονομία και τη διαφθορά σε διαχρονικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας (Δρεττάκης, 2011:σ.160).

Στους αδύναμους θεσμούς αναφέρονται οι Λιαργκόβας και Ρεπούσης (2011). Θεωρούν πως οι θεσμοί είναι βασικότατο στοιχείο μιας κοινωνίας. Η άρτια λειτουργία των θεσμών εγγυάται τη λειτουργία του κράτους, το οποίο με τη σειρά του υπηρετεί τις ανάγκες των πολιτών. Στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης, ωστόσο, οι θεσμοί ήταν ανίσχυροι και όχι καλά σχεδιασμένοι. Ενδεικτικά αναφέρονται η ΕΛΣΤΑΤ (πρώην ΕΣΥΕ) που δρούσε ως μηχανισμός χειραγώγησης στοιχείων, ο θεσμός της σταυροδοσίας του εκλογικού συστήματος, η ανυπαρξία ανταγωνισμού στην αγορά, οι συνεχείς τροποποιήσεις στη φορολογική νομοθεσία, ο νόμος – πλαίσιο στα Πανεπιστήμια, κ.α. (Λιαργκόβας, Ρεπούσης, 2011:σ.10).

Επίσης οι Μητσόπουλος και Πελαγίδης (2012), εξετάζουν το πρόβλημα των θεσμικών αδυναμιών που υφίστανται στη χώρα. Αναφέρουν πως, σχετικά, πρόσφατες έρευνες και μελέτες από διεθνείς οργανισμούς (ΟΟΣΑ, Παγκόσμια Τράπεζα, κ.α.), καθώς, επίσης, και η αναλυτική επεξεργασία των

σχετικών δεδομένων καταδεικνύουν τον ευρύ αριθμό των θεσμικών αδυναμιών που υπάρχουν στην Ελλάδα, και οι οποίες επηρεάζουν αρνητικά τις οικονομικές επιδόσεις. Αυτό, φυσικά, δρα ανασταλτικά στην αγορά εργασίας και στην προσπάθεια δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, ιδιαίτερα αυτών για νέους επιστήμονες με υψηλά προσόντα, οι οποίοι κρίνονται απαραίτητοι για την αναπτυξιακή προοπτική της οικονομίας (Μητσόπουλος, Πελαγίδης, 2012:σ.204).

Μία από τις σημαντικότερες παθογένειες του πολιτικού και οικονομικού συστήματος, η οποία εκτός του ότι υπονομεύει την υγιή και ανταγωνιστική λειτουργία της οικονομίας, ταυτόχρονα διαβρώνει και τους δημοκρατικούς θεσμούς, είναι το φαινόμενο της διαπλοκής.

Μια ενδιαφέρουσα ερμηνεία του φαινομένου θεωρούμε ότι διατυπώνει ο Colin Crouch.

Ο Crouch, με τον όρο «Μεταδημοκρατία» εννοεί, σε αδρές γραμμές, την αποδυνάμωση του μαζικού πολιτικού υποκειμένου και τη ταυτόχρονη γιγάντωση των διεθνοποιημένων επιχειρήσεων. Στο σημείο αυτό εντοπίζει ο Crouch τον πυρήνα της κρίσης της σύγχρονης δημοκρατίας. Ειδικότερα, για το θέμα της διαπλοκής, ως μεταδημοκρατικού συμπτώματος, κατά τον Crouch: Οι ιδιοκτήτες και τα στελέχη των μεγάλων επιχειρήσεων ταυτόχρονα με την οικονομική ισχύ, ανέπτυξαν και τη δυνατότητα πολιτικής επιρροής. Βαθμιαία συγχρωτίστηκαν με τις πολιτικές ηγεσίες για να συνθέσουν, μέσω των θεσμοθετημένων ή μη συναλλαγών ανάμεσα σε πολιτικούς και επιχειρηματίες, μια συμπαγή οικονομοπολιτική ολιγαρχία. Η διαπλοκή σχετίζεται με αυτή τη δομή, από την οποία εκπορεύονται συνέπειες σε όλους τους τομείς της κοινωνίας. Στον πολιτικό τομέα, αυτή η εξέλιξη σηματοδότησε, κατά βάση, την απώλεια του ελέγχου της εξουσίας από τη μεγάλη κοινωνική πλειοψηφία (Crouch, 2006:σ.8).

Ο Λυγερός (2011), ευρισκόμενος αρκετά κοντά στη θέση του Crouch, συσχετίζει το φαινόμενο με την εξάρτηση των πολιτικών και των κομματικών σχηματισμών με τα ΜΜΕ και το πολιτικό χρήμα. Η άμεση εξάρτηση των πολιτικών από τη δημοσιογραφική προβολή και τους οικονομικούς πόρους για την κομματική λειτουργία, σε συνδυασμό με την οικονομική ισχύ των ιδιοκτητών των μέσων αυτών έχει οδηγήσει σε μετατόπιση το κέντρο βάρους ισχύος στον άξονα πολιτικής και οικονομικής εξουσίας προς την πλευρά της δεύτερης. Προχωρώντας ακόμα περισσότερο τονίζει ότι, πολλές φορές, η σχέση αυτή έχει το χαρακτήρα της υπαλληλοποίησης.

Η εξωθεσμική σχέση μεταξύ πολιτικής – ΜΜΕ – κεφαλαίου υπονομεύει τον υγιή ανταγωνισμό και δημιουργεί κλίμα γενικευμένης θεσμικής και πολιτικής αναξιοπιστίας, το οποίο αδικεί τους νομοταγείς. Η διαφθορά και η διαπλοκή καταρρακώνει τις απαραίτητες για τη λειτουργία της κοινωνίας ηθικές αξίες, απαξιώνει το Κράτος Δικαίου, αλλοιώνει τους κανόνες της αγοράς και αποτρέπει από τη λήψη παραγωγικών πρωτοβουλιών. Ταυτόχρονα, προξενεί δημοσιονομική βλάβη.

Η διαπλοκή ευθύνεται για τη ληλασία και τη σπατάλη του κρατικού χρήματος. Γενικότερα, αποτελεί μια παθογένεια, που νοθεύει το δημοκρατικό πολίτευμα και οδηγεί τη χώρα σε παρακμή (Λυγερός, 2011:σ.85-86).

Στην παθογένεια της διαπλοκής της πολιτικής εξουσίας, όχι μόνο με επιχειρήσεις, αλλά και με ευρύτερους επαγγελματικούς ή κοινωνικούς κλάδους, αναφέρονται και οι Λιαργκόβας και Ρεπούσης (2011). Στη συνέχιση της υπάρχουσας κατάστασης βασικό ρόλο διαδραμάτισε και η στενή διαπλοκή επιχειρηματικότητας και κρατικής παρέμβασης. Στη εν λόγω σχέση οι πρωτοβουλίες δεν είχαν αφετηρία το κράτος, ως ενέργειες οι οποίες εντάσσονται στον κυβερνητικό αναπτυξιακό σχεδιασμό, αλλά εκπορεύονταν περισσότερο από τα κάτω, με αιτήματα για ειδική προστασία ή ενίσχυση επιχειρήσεων ή κλάδων για κάλυψη ελλειμμάτων στις δημόσιες επιχειρήσεις ή για ιδιαίτερες παροχές εντός του πλαισίου που όριζε ένα άναρχα αναπτυσσόμενο κοινωνικό κράτος (Λιαργκόβας, Ρεπούσης, 2011:σ.12-13).

Για το ίδιο θέμα ο Δρεττάκης (2012), αναφέρει ότι για τη δημοσιονομική κρίση της Ελλάδας, εκτός από την απουσία ενός συνεκτικού και καλά μελετημένου οικονομικού προγράμματος που να έχει εκπονηθεί, φέρουν ευθύνη, όλες ανεξαιρέτως οι κυβερνήσεις, και διότι έναντι του βραχυπρόθεσμου πολιτικού/κομματικού κόστους υποχωρούσαν σε διάφορα αιτήματα, που ήταν στη συντριπτική τους πλειοψηφία παράνομα, από τον κομματικό μηχανισμό, από καλά οργανωμένες κοινωνικές ομάδες και, συνήθως, από μεγάλα οικονομικά συμφέροντα. Τα αιτήματα από τα επιχειρηματικά συμφέροντα οφείλονται στη γνωστή διαπλοκή η οποία έχει δημιουργήσει πολλά προβλήματα στη χώρα (Δρεττάκης, 2012:σ.62).

Η διαπλοκή συνδέεται και εντάσσεται σε ένα γενικευμένο κλίμα ανομίας και διαφθοράς το οποίο, φαίνεται να ήταν έντονο στη χώρα, γεγονός που υπογραμμίζεται από τους Λιαργκόβα και Ρεπούση (2011). Άλλο πρόβλημα στη πολιτική οικονομία της χώρας αποτελεί η απουσία σεβασμού στους νόμους. Ενδεικτικά αναφέρονται η μη εφαρμογή του νόμου για το κάπνισμα, η έλλειψη οριοθέτησης του Πανεπιστημιακού ασύλου από τους Πρυτάνεις, οι καταλήψεις σχολείων, Πανεπιστημίων, δρόμων, κ.λ.π. (Λιαργκόβας, Ρεπούσης, 2011:σ.13).

Σύμφωνα με τον Καζάκο (2010), αυτό που μας διακρίνει από τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, είναι η άμεση και απ' ευθείας προσωπική συμμετοχή σε πρακτικές «μικροδιαφθοράς», η οποία είναι εκτός λογικής για τους περισσότερους Ευρωπαίους.

Οι επιπτώσεις της διαφθοράς δεν σχετίζονται μόνο με την τυπική παράκαμψη του επίσημου

κανονιστικού πλασίου σε αφηρημένο επίπεδο, ούτε εξαντλούνται στις επιπτώσεις που επιφέρουν μεταξύ των συναλλασσομένων. Έχουν κόστος πολλαπλάσιο, το οποίο αντανακλάται συνολικά στην οικονομία.

Η διαφθορά διώχνει την υγιή επιχειρηματικότητα, λειτουργεί αποτρεπτικά για τις ξένες παραγωγικές επενδύσεις και προξενεί ευρύτατες αναδιανομές, που, τελικά, υποσκάπτουν την κοινωνική συνοχή και το κοινωνικό ηθικό (Καζάκος, 2010:σ.116).

Για το ίδιο θέμα ο Λυγερός (2011), τονίζει ότι εκτός της διαπλοκής, που είναι μια πλευρά της διαφθοράς, και η οποία συνδέεται με το πολιτικό χρήμα και τις σχέσεις πολιτικών και επιχειρηματικής τάξης, η Ελλάδα διακρίνεται για τη διαφθορά και σε χαμηλότερο επίπεδο. Οι έρευνες, που έχουν κατά καιρούς, πραγματοποιηθεί, επιβεβαιώνουν αυτό που αντιμετωπίζουν οι πολίτες στην καθημερινότητά τους. Ο χρηματισμός παρατηρείται ακόμα και στη διαχείριση απλών υποθέσεων (Λυγερός, 2011:σ.98).

Συνοψίζοντας, ο Μακρυδημήτρης (2003), επιχειρεί να εξηγήσει τις αιτίες του εν λόγω φαινομένου. Θεωρεί σύνθετα τα αίτια και ότι έχουν ιστορικές ρίζες. Η έρευνα σε ακαδημαϊκό επίπεδο κατατείνει στη χρονική υστέρηση συγκρότησης μιας αυτόνομης κοινωνίας των πολιτών, με αποτέλεσμα αυτή η υστέρηση να καλύπτεται από την κομματικοποίηση και την «κρατικοποίηση» των κοινωνικών σχέσεων (Μακρυδημήτρης, 2003:σ.172).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΕΞΩΓΕΝΕΙΣ ΑΙΤΙΕΣ

3.1 Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Το έναυσμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης σηματοδοτήθηκε από την κατάρρευση της αγοράς των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων υψηλού κινδύνου στις ΗΠΑ, τα πρώτα σημάδια της οποίας φάνηκαν το 2007. Η κρίση μεταδόθηκε διεθνώς λόγω της αλληλεξάρτησης των διεθνών χρηματαγορών και του τραπεζικού συστήματος. Η κρίση αυτή, για την Ελλάδα, μπορεί να μην αποτέλεσε αιτία δημιουργίας των διαρθρωτικών αδυναμιών και δημοσιονομικών ανισορροπιών της. Είναι βέβαιο, όμως, ότι έδρασε καταλυτικά στην επίσπευση και την ανάδειξη των προβλημάτων αυτών. Στην παρούσα ενότητα θα εστιάσουμε στην παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και πως αυτή επηρέασε την εκδήλωση της ελληνικής κρίσης.

Σύμφωνα με τους Γκόγκα και Τακλή (2014), η αμερικανική κυβέρνηση, επί προεδρίας Bill Clinton, ενίσχυσε την πολιτική αγοράς κατοικίας από τη μεσαία τάξη των αμερικανών, διευκολύνοντας τη

διαδικασία δανειοδότησης από τις τράπεζες. Τα δάνεια αυτά, λόγω της υψηλής επισφάλειας που τα χαρακτήριζε ονομάστηκαν «ενυπόθηκα δάνεια υψηλού κινδύνου» (subprime mortgages). Αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής ήταν η αλματώδης αύξηση σε κατασκευές νέων κατοικιών, οι οποίες, παρ' ότι η προσφορά βρισκόταν σε υψηλά επίπεδα, κρατήθηκαν οι τιμές τους τεχνητά υψηλές. Η αγορά ακινήτων έδειχνε να μην λειτουργεί με βάση τους κανόνες της οικονομικής θεωρίας. Δεν αντιδρούσε στις μεταβολές τιμών των κατοικιών και στη συνολική αύξηση της προσφοράς τους. Η ελαστικότητα της ζήτησης ενισχύθηκε από την υψηλή ρευστότητα των τραπεζών, από τα χαμηλά επιτόκια, από την ανυπαρξία ουσιαστικού ελέγχου δανειοδότησης για αγορά πρώτης κατοικίας και από τη «φούσκα» στις τιμές των κατοικιών, που παρουσίαζαν διαρκή άνοδο (Γκόγκας, Τακλή, 2014:σ.322).

Ο Παναγιώτου (2012), αναφέρει ότι η κυβέρνηση Bush, προκειμένου να ξεπεράσει η αμερικανική οικονομία την κρίση της αγοράς μετοχών, στις αρχές της δεκαετίας του 2000, έστρεψε το ενδιαφέρον της στην αγορά κατοικίας για να πετύχει την ανάπτυξη της οικονομίας. Στην προσπάθεια αυτή χρησιμοποιήθηκαν δομημένα χρηματοοικονομικά προϊόντα τα οποία βαθμολογούνταν από τους οίκους αξιολόγησης με AAA. Τα προϊόντα αυτά ήταν τιτλοποιημένα ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια, δηλαδή δάνεια αγοράς κατοικιών, τα οποία επιμερίστηκαν σε τίτλους και μπορούσαν να πωληθούν ως χρηματοοικονομικό προϊόν. Το σχέδιο αυτό λειτούργησε αρχικά, τονώνοντας την αγορά κατοικίας και βγάζοντας, ταυτόχρονα, την οικονομία από την ύφεση. Με αυτό τον τρόπο, η κυβέρνηση Bush ωφελούνταν από την ανεξέλεγκτη κατασκευή νέων δομημένων χρηματοοικονομικών προϊόντων και την ταυτόχρονη υψηλή βαθμολόγησή τους από τους οίκους αξιολόγησης, ανοίγοντας γι' αυτά μια διεθνή αγορά (Παναγιώτου, 2012:σ.34).

Η απαρχή της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης σηματοδοτήθηκε από την κατάρρευση της αγοράς στεγαστικών δανείων υψηλού κινδύνου (subprime mortgage loans) στις ΗΠΑ. Η κρίση θεωρείται ότι ξεκίνησε τον Ιούλιο του 2007 όταν οι επενδυτές άρχισαν, σταδιακά, να αποσύρουν την εμπιστοσύνη τους από τα ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια υψηλού κινδύνου, δημιουργώντας στη αγορά κρίση ρευστότητας. Η αμερικανική Κεντρική Τράπεζα προσπάθησε να τονώσει τη ρευστότητα στις χρηματοπιστωτικές αγορές. Μέχρι το Σεπτέμβριο του 2008 η κρίση είχε μεταδοθεί διεθνώς, με τις χρηματιστηριακές αγορές να κλονίζονται και την εμπιστοσύνη των επενδυτών και των καταναλωτών να χάνεται (Γκόγκας, Τακλή, 2014:σ.321).

Ο Βαρουφάκης κ.α., (2011), αναφερόμενοι στη παγκόσμια κρίση του 2008, αναγνωρίζουν ως αιτία της την αδυναμία εξυπηρέτησης των στεγαστικών δανείων στις ΗΠΑ. Ως αφετηρία δημιουργίας

του προβλήματος θεωρούν την απορρύθμιση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, που ξεκίνησε στην Αγγλία τη δεκαετία του '80 και εν συνεχεία και τη δεκαετία του '90. Ως απορρύθμιση εννοείται η αλλαγή του θεσμικού πλαισίου που αφορά τη λειτουργία των τραπεζών, ώστε το σύστημα εποπτείας και ελέγχου του τραπεζικού συστήματος να γίνει πιο ελαστικό. Κατά το διάστημα της κυβέρνησης Thatcher στο Ηνωμένο Βασίλειο, το σύστημα των τραπεζών τροποποιήθηκε ουσιαστικά, αφού αναιρέθηκε το περιοριστικό πλαίσιο που υπήρχε στη χρηματοδότηση των τραπεζών. Στη δεκαετία του '90 οι περιορισμοί γινόντουσαν όλο και πιο ελαστικοί, επιτρέποντας έτσι στις τράπεζες να δραστηριοποιούνται με μεγαλύτερο βαθμό ελευθερίας, ενώ ο νόμος Gramm-Leach-Bliley του 1999, κατάργησε τις μέχρι τότε υφιστάμενες διαφορές ανάμεσα σε εμπορικές και κτηματικές τράπεζες και, σε ασφαλιστικές και χρηματιστηριακές εταιρείες (Βαρουφάκης κ.α., 2011:σ.15).

Οι Γκόγκας και Τακλή (2014), τονίζουν ότι η εξέλιξη των πραγμάτων δεν θα είχε λάβει τέτοιες διαστάσεις, πλήττοντας δραματικά την πραγματική οικονομία, εάν δεν συνέτρεχαν δύο ζητήματα: πρώτον, η υψηλή μόχλευση του αμερικανικού τραπεζικού συστήματος και, δεύτερον, η διαδικασία τιτλοποίησης των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων. Η κατάρρευση της τέταρτης σε σειρά επενδυτικής τράπεζας των ΗΠΑ, της Lehman Brothers, είχε ως αιτία, κατά βάση, στην υψηλή σχέση ξένων προς ίδια κεφάλαια (μόχλευση) που εμφάνιζε το τελευταίο διάστημα. Ειδικότερα, η λογιστική μόχλευση ήταν της τάξης του 30,7, δηλαδή για ένα δολάριο που είχε επενδυθεί από τους μετόχους της, η τράπεζα είχε δανειστεί 30 δολάρια. Για την ακρίβεια από τα 691 δισ. δολάρια που εμφάνιζε ως περιουσιακά της στοιχεία η τράπεζα, μόνο τα 22 δισ. δολάρια αποτελούσαν ίδια κεφάλαια των μετόχων της (Γκόγκας, Τακλή, 2014:σ.329).

Ο δεύτερος παράγοντας, που ευθύνεται για τη δημιουργία της μεγάλης οικονομικής κρίσης ήταν η τιτλοποίηση επισφαλών δανείων, όπως τα στεγαστικά, όπου η μηνιαία δόση εξόφλησης, είχε φτάσει κάποια στιγμή να υπερβαίνει το μηνιαίο μισθό του δανειζομένου. Η τιτλοποίηση είναι η διαδικασία ομαδοποίησης πολλών δανείων σε ένα χρηματοοικονομικό προϊόν και η έκδοση αντίστοιχων ισόποσων τίτλων, με αντίκρισμα τα δάνεια αυτά. Οι τίτλοι αυτοί ομολόγων πωλούνται στις εθνικές και στις παγκόσμιες χρηματαγορές. Για τις τράπεζες που έχουν στο χαρτοφυλάκιό τους αυτά τα δάνεια υψηλού ρίσκου, είναι προς το συμφέρον τους η έκδοση αυτών των ομολογιακών τίτλων, διότι έτσι απομακρύνουν από τον ισολογισμό τους τα επισφαλή αυτά δάνεια και στη θέση τους παρουσιάζουν άλλα περιουσιακά στοιχεία λιγότερο επικίνδυνα. Κατ'αυτόν τον τρόπο ο κίνδυνος από την τιτλοποίηση μεταφέρεται στους αγοραστές των εν λόγω ομολογιακών τίτλων, δηλαδή στις εγχώριες (αμερικανικές) επενδυτικές τράπεζες και στις ασφαλιστικές εταιρείες, καθώς και σε διεθνείς επενδυτικούς οίκους. Με αυτή τη διαδικασία ο κίνδυνος για την αμερικανική

οικονομία μεταφέρεται στη διεθνή χρηματοοικονομική αγορά (Γκόγκας, Τακλή, 2014:σ.332).

Για το ίδιο ζήτημα, αυτό της τιτλοποίησης, ο Ρουμελιώτης (2016), εγείρει θέμα εξαπάτησης εκ μέρους των τραπεζών. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι η απληστία των τραπεζών μετατράπηκε γρήγορα σε πλήρη ασυδοσία με τις, εκτός ελέγχου, τιτλοποιήσεις των επισφαλών στεγαστικών δανείων. Από τη στιγμή που ήξεραν πως τα δάνεια αυτά δεν θα μπορούσαν να εξυπηρετηθούν, ουσιαστικά εξαπάτησαν τους αγοραστές των χρηματοοικονομικών αυτών προϊόντων (Ρουμελιώτης, 2016:σ.205). Το αποτέλεσμα ήταν, εκτός από το μεγάλο οικονομικό και κοινωνικό κόστος που προκάλεσε η κρίση των *subprimes*, λόγω της οικονομικής ύφεσης που προκάλεσε, οι φορολογούμενοι πολίτες να κληθούν να στηρίξουν τη διάσωση των τραπεζών με μεγάλα ποσά.

Ο Ramonet (2009), θέτει το ερώτημα πως η κρίση της αμερικανικής αγοράς κατοικίας μετατράπηκε σε παγκόσμια κρίση. Η απάντηση που δίνει συνίσταται στην άποψη πως την τελευταία περίοδο πραγματοποιήθηκε μια «τραπεζική επανάσταση» λόγω της πλήρους απελευθέρωσης των χρηματοοικονομικών αγορών. «Αναπτύχθηκε μια υπερπροηγμένη «χρηματοοικονομική βιομηχανία», στο πλαίσιο της οποίας αναπτυσσόταν ασταμάτητα μια «χρηματοοικονομική τεχνολογία» Χαρακτηριζόταν από την πολύ έντονη δημιουργικότητα και εφηύρε όργανα (τιτλοποίηση, *subprimes*, *hedge funds*, πιστωτικά παράγωγα) και τεχνικές (*shortselling*, φαινόμενο μόχλευσης) που ήταν είτε άγνωστα είτε από καιρό απαγορευμένα» (Ramonet, 2009:σ.90-91). Ο Ramonet, συνεχίζοντας την ερμηνεία μετάδοσης της κρίσης παγκόσμια, αναφέρει ότι στην Αμερική σχεδόν τρία εκατομμύρια δανειολήπτες στεγαστικών δανείων όφειλαν, προσεγγιστικά, 200 δις ευρώ. Το γεγονός αυτό αποτελούσε εν δυνάμει τεράστιο κίνδυνο για τα αμερικανικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Προκειμένου να προφυλαχθούν από το κίνδυνο αυτό μεταβίβασαν μέσω τίτλων *subprime* (δομημένων ομολόγων) σε άλλα πιστωτικά ιδρύματα σημαντικό τμήμα από τις επισφαλείς πιστώσεις τους. Τα πιστωτικά αυτά ιδρύματα, με τη σειρά τους, μεταβίβασαν αυτές τις πιστώσεις σε κερδοσκοπικές, επενδυτικές εταιρείες, οι οποίες, εν συνεχεία, τις διαμοίρασαν σε χρηματοπιστωτικά ιδρύματα διεθνώς. Αυτός είναι και ο λόγος που η κρίση χαρακτηρίζεται ως «μόλυνση».

Σύμφωνα με το Γαλανό (2014:σ.156), οι επιπτώσεις της διεθνούς οικονομικής κρίσης άρχισαν να γίνονται αισθητές στην Ελλάδα ήδη από τις αρχές του 2009. Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 στην Αμερική, λόγω της αλληλεξάρτησης των αγορών, και ιδιαίτερα των τραπεζών, μεταφέρθηκε στην Ευρώπη. Η κρίση πέρασε με γοργούς ρυθμούς στο χώρο της πραγματικής οικονομίας, με το εμπόριο να καταγράφει αξιοσημείωτη κάμψη, με το ρυθμό αύξησής του από 7% το 2007 να

περιορίζεται στο 3,9% το 2008. Οι αρχικές αντιδράσεις των κυβερνήσεων ήταν να ενισχύσουν τη ρευστότητα των τραπεζών και των ασφαλιστικών ταμείων. Όμως η αύξηση των ελλειμμάτων όλων των χωρών της Ευρώπης, και στην Αμερική, η πτώση του χρηματοπιστωτικού τομέα διεθνώς, είχαν ως συνέπεια την άνοδο του κόστους δανεισμού του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα. Η άνοδος αυτή, με τη σειρά της, επέφερε μεγάλη αύξηση του δημοσίου χρέους παγκοσμίως και μεγάλες πιέσεις στις διεθνείς αγορές. Το 2009 η Ελλάδα βρέθηκε στο επίκεντρο των διεθνών εξελίξεων, λόγω της συνεχούς υποβάθμισής της από τους οίκους αξιολόγησης, οδηγώντας την έτσι στην καρδιά της κρίσης (Bloomberg, 26/2/2011).

Το 2010, η κρίση του τραπεζικού τομέα είχε, πλέον μετασηματιστεί σε κρίση χρέους. Μια εξέλιξη, που καθόλου τυχαία δεν ήταν. Σε μελέτη που δημοσιεύθηκε στις 17/12/2008 και η οποία είχε πραγματοποιηθεί από το Χάρβαρντ, αναφέρεται ότι τις τραπεζικές κρίσεις τις διαδέχονται κρίσεις πτώχευσεων κρατών. Τα δεδομένα της μελέτης καταδεικνύουν ότι οι κρίσεις των τραπεζών αποτελούν το έναυσμα και το βασικό λόγο προξένησης κρίσεων κρατικού χρέους και πτώχευσης. Η μελέτη προέβλεψε, σωστά, ότι ήταν μεγάλες οι πιθανότητες πτώχευσεων κρατών λόγω της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης, όπως έχει γίνει και κατά το παρελθόν, όταν τα κράτη αναλάμβαναν την ευθύνη οικονομικής διάσωσης των τραπεζών (Παναγιώτου, 2012:σ.43).

Τη σχέση αλληλεξάρτησης ανάμεσα στις τραπεζικές κρίσεις και τις κρίσεις χρέους των κρατών, την οποία θίγει ο Παναγιώτου, την αναλύει διεξοδικά ο Krugman (2012). Όταν έσκασε η «φούσκα» των subprimes, τα κράτη – μέλη της Ευρωζώνης και γενικότερα της ΕΕ, στήριξαν το τραπεζικό τους σύστημα με πόρους μέσω της φορολογίας. Οι επιπτώσεις ήταν η αύξηση των δημοσίων δαπανών, η μείωση των εσόδων από τη φορολογία, λόγω ύφεσης της οικονομίας και η αύξηση των δημοσίων δαπανών για την καταβολή επιδομάτων ανεργίας. Το αποτέλεσμα αυτών ήταν η αύξηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και του δημοσίου χρέους. Σημειώνουμε ότι για τις χώρες αυτές η αναχρηματοδότηση του δημοσίου χρέους τους γίνεται, κατά βάση, μέσω των χρηματοπιστωτικών αγορών. Ως εκ τούτου, η αύξηση του δημοσίου χρέους, συνδυαστικά με την ύφεση της οικονομίας είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση του δανειακού κινδύνου και, άρα, την αύξηση του επιτοκίου δανεισμού των ευρωπαϊκών χωρών. Η ευρωπαϊκή οικονομία άρχισε, πλέον, να μην απολαμβάνει την εμπιστοσύνη των αγορών (Krugman, 2012:σ.211-212).

Τέλος, ο Λυγερός (2011) και πολλοί άλλοι μελετητές, προσεγγίζουν πολιτικά την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 και με πολιτικά κριτήρια επιχειρούν να την ερμηνεύσουν. Θεωρούν ότι δεν χαρακτηρίζεται ως μια συνηθισμένη κυκλική οικονομική κρίση. Η παγκόσμια

χρηματοπιστωτική κρίση είναι το αποτέλεσμα της μετάλλαξης του καπιταλιστικού συστήματος που δημιούργησε η κατိσχυση του νεοφιλελευθερισμού και η παγκοσμιοποίηση. 'Αρα μόνο αναπάντεχη δεν ήταν. Από καιρό υπήρχαν ενδείξεις ότι η σταδιακή μετατροπή του καπιταλισμού σε ένα αχαλίνωτο τζόγο θα δημιουργούσε νομοτελειακά μεγάλη κρίση. Ταυτόχρονα, η χρηματοπιστωτική κρίση απέδειξε ότι σε περίπτωση που επιτραπεί στις αγορές να δρουν χωρίς κανόνες και έλεγχο, η οικονομία «καζίνο» ανεξαρτητοποιείται από την πραγματική οικονομία, αυξάνεται υπερβολικά και, εν τέλει, την υπονομεύει (Λυγερός, 2011:σ.287).

3.2 Η ΑΤΕΛΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΟΝΕ

Η Ευρωζώνη δεν ήταν έτοιμη να διαχειρισθεί έγκαιρα και αποτελεσματικά τη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση του 2008. Δεν είχε θεσπίσει τους αναγκαίους μηχανισμούς πρόληψης και παρέμβασης αντιμετώπισης της κρίσης (Ρουμελιώτης, 2016:σ.229).

Σύμφωνα με τον Ιωακειμίδη (2016), παρ' ότι η κρίση της Ευρωζώνης οφείλεται, μερικώς, στη διεθνή κρίση, σχετίζεται και με την ημιτελή «κατασκευή» της ΟΝΕ, στην οποία λειτουργεί μόνο το νομισματικό σκέλος, χωρίς να λειτουργούν τα αντίστοιχα το οικονομικό, το δημοσιονομικό και το τραπεζικό. Επίσης διαπιστώνει την έλλειψη ενός θεσμικά κατοχυρωμένου θεσμικού πλαισίου που θα εγγυάται την αποτελεσματική διαχείριση της Ευρωζώνης και των πιθανών κρίσεων. Η ελληνική οικονομική κρίση, όπως εμφανίστηκε από το 2010 ήταν, σε μεγάλο ποσοστό, αποτέλεσμα της εγγώριας πολιτικής πραγματικότητας. Ταυτόχρονα, όμως, φανέρωσε τις ατέλειες και τα ελλείμματα της αρχιτεκτονικής της Ευρωζώνης, τόσο σε διαχειριστικό επίπεδο, όσο και σε θεσμικό και διαδικαστικό επίπεδο (Ιωακειμίδης, 2016:σ.18-19).

Σε μια παρεμφερή ερμηνεία με τον Ιωακειμίδη προβαίνει και ο Τόλιος (2011). Εστιάζει στην απουσία μιας κοινής, ομοσπονδιακού τύπου μακροοικονομικής πολιτικής. Διατυπώνει την άποψη πως η Ευρωζώνη δεν διαθέτει μια ενιαία, κοινή μακροοικονομική και διαρθρωτική πολιτική, με επί μέρους συνιστώσες όπως τη δημοσιονομική, τη νομισματική, την εισοδηματική, την αναπτυξιακή, την κοινωνική, κ.λ.π. Θεωρεί ότι εάν ίσχυε κάτι τέτοιο θα ήταν εφικτό να είχαν ασκηθεί πολιτικές για να περιοριστεί η κρίση (Τόλιος, 2011:σ.41).

Ο Σιδηρόπουλος (2014), συνοψίζει τις κατασκευαστικές ατέλειες της Ευρωζώνης. Ειδικότερα διαπιστώνει τέσσερα κατασκευαστικά λάθη.

Πρώτον, απουσία μηχανισμού διαχείρισης κρίσεων.[.....]

Δεύτερον, λανθασμένη ιεράρχηση ανάμεσα σε βραχυπρόθεσμους και μακροπρόθεσμους στόχους.
[....]

Τρίτον, ανεπαρκώς ρυθμιζόμενο χρηματοπιστωτικό σύστημα, με αποτέλεσμα την έλλειψη δυνατότητας ελέγχου της κεφαλαιακής κίνησης, σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.[....]

Τέταρτον, το πιο σημαντικό από όλα είναι ότι η οικονομική κρίση ανέδειξε τις αδυναμίες κατασκευής του ευρώ. Αναδείχθηκε το ευρωπαϊκό λάθος του ενιαίου νομίσματος, χωρίς να υπάρχει ενιαίο κράτος. Δηλαδή οι ευρωπαίοι νόμισαν ότι θα είχαν τα οφέλη του κοινού νομίσματος, χωρίς να καταβάλλουν το απαραίτητο πολιτικό κόστος. Αγνόησαν την πολιτική διάσταση του ενιαίου νομίσματος. Δεν μπορεί να λειτουργήσει ενιαίο νόμισμα χωρίς πολιτική εξουσία (Σιδηρόπουλος, 2014:σ.313-314).

Σύμφωνα με τον Κότιο κ.ά. (2012), εκτός από την έλλειψη μηχανισμών και διαδικασιών αντιμετώπισης της κρίσης από την Ευρωζώνη, διαπιστώνεται έλλειμμα ανταγωνιστικότητας και δημοσιονομικές ανισορροπίες, συνολικά στις χώρες της περιφέρειας, θέτοντας, εμμέσως, ερωτηματικά για την ορθότητα της επιλογής ένταξης των χωρών αυτών στην Ευρωζώνη. Εντοπίζει προβλήματα στην αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης, τα οποία επηρέασαν σημαντικά την πρόκληση και τη διαχείριση της κρίσης. Έχει διαπιστωθεί ότι οι ατέλειες και τα κενά στην αρχιτεκτονική δομή της Ευρωζώνης, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην δημιουργία της κρίσης και στη μη αποτελεσματική διαχείρισή της. Ενδεικτικά, η Ελλάδα και οι λοιπές περιφερειακές χώρες της ΕΕ, οι οποίες πέτυχαν την ένταξή τους στην Ευρωζώνη, με διαρθρωτικά οικονομικά προβλήματα, με ανταγωνιστικό μειονέκτημα, με υψηλό δημόσιο χρέος, με δημοσιονομικές ανισορροπίες και με λανθασμένες οικονομικές πολιτικές, ήταν, τελικά, αυτές που είχαν τα δίδυμα ελλείμματα, δημοσιονομικό και ΙΤΣ. Αυτές, τελικά, προξένησαν τη γενική κρίση του συστήματος της Ευρωζώνης. Επιπρόσθετα, η υπερίσχυση της πολιτικής λογικής απέναντι στην οικονομική λογική, εντοπίζεται και στη διαδικασία δημιουργίας της Ευρωζώνης, αλλά και σε περίοδο κανονικής λειτουργίας, όταν ο Γαλλο-Γερμανικός άξονας αχρήστευσε, σε μεγάλο ποσοστό, το όπλο της δημοσιονομικής πειθαρχίας (Κότιος κ.ά., 2012:σ.13).

Οι Παπαστάμκος και Κότιος (2011), επιχειρούν μια πιο αναλυτική και συστηματική καταγραφή των λαθών και των παραλείψεων στο σύστημα διακυβέρνησης της Ευρωζώνης, τα οποία θεωρούν ότι συνέβαλαν καθοριστικά στην πρόκληση της ελληνικής οικονομικής κρίσης. Ειδικότερα:

α) Επετράπη η ένταξη χωρών στην ΟΝΕ με χρέος κατά πολύ πάνω από το όριο του 60% ως προς το ΑΕΠ και με ελλείμματα πάνω από το 3%. Χώρες, δηλαδή, ιδιαίτερα αδύναμες στην αντιμετώπιση κρίσεων χρέους.

β) Δεν εφαρμόστηκαν τα αναφερόμενα στη Συνθήκη για την ΕΕ κριτήρια πραγματικής σύγκλισης των υπό ένταξη χωρών στην ΟΝΕ, αλλά τα οικονομικίστικα μακροοικονομικά κριτήρια. Αυτό επέτρεψε την ένταξη χωρών με μειωμένη ανταγωνιστικότητα.

γ) Μετά από την ένταξη στην ΟΝΕ, η Ελλάδα κατέγραφε κάθε χρόνο έλλειμμα μεγαλύτερο του 3% του ΑΕΠ, ενώ το δημόσιο χρέος βρισκόταν σταθερά πολύ πάνω από το 60% του ΑΕΠ. Ο δημοσιονομικός έλεγχος δεν λειτούργησε, με αποτέλεσμα τη δημοσιονομική εκτροπή της χώρας.

δ) Αγνοήθηκε το θέμα της χρηματοδότησης των αυξημένων ελλειμμάτων του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών και, ευρύτερα, το θέμα των εσωτερικών ανισοροπιών της Ευρωζώνης. Επί πλέον δεν υπήρξε καμία μέριμνα για την αντιμετώπιση του ιδιωτικού εξωτερικού χρέους, που οφείλονταν στα ελλείμματα του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών, καθώς επίσης, και του μεγάλου δανεισμού των χωρών του Νότου από τράπεζες χωρών με σταθερά εξωτερικά πλεονάσματα.

ε) Δεν υπήρξε αποτελεσματική υλοποίηση και συντονισμός των οικονομικών πολιτικών και των εθνικών μεταρρυθμιστικών σχεδίων.

Καταληκτικά, ισχυρίζονται ότι το σύστημα διακυβέρνησης της Ευρωζώνης, ναι μεν δεν δημιούργησε άμεσα την ελληνική οικονομική κρίση, λόγω των δομικών του ατελειών, αλλά δεν στάθηκε ικανό να την αποσοβήσει. Επιπροσθέτως αναφέρουν ότι η ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ αύξησε υπερβολικά το δανεισμό της και τη συνεχή χρηματοδότηση των μεγάλων ελλειμμάτων στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών.

Οι Βαληνάκης, Καζάκος και Μαραβέγιας (2014), αφού διατυπώνουν τη βεβαιότητα ότι η δομή της ΟΝΕ έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της ελληνικής οικονομικής κρίσης, τη συσχετίζουν με τη θεωρία των αρίστων νομισματικών περιοχών, θίγοντας, εμμέσως, την αδυναμία της χώρας να δράσει ελεύθερα στη διαμόρφωση της συναλλαγματικής της ισοτιμίας. Θεμελιώνεται θεωρητικά η άποψη που αναγνωρίζει την αρχιτεκτονική δομή της ΟΝΕ ως συνυπεύθυνη για την ελληνική οικονομική κρίση και τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της. Η θέση αυτή βασίζεται στη γνωστή θεωρία περί αρίστων νομισματικών περιοχών. Η Ελλάδα σαν μέλος της Ευρωζώνης δεν είχε στην κατοχή της ορισμένα, εργαλεία προσαρμογής, όπως τη δυνατότητα διαμόρφωσης της συναλλαγματικής ισοτιμίας ή τη δική της κεντρική τράπεζα. Επιπρόσθετα, η Ευρωζώνη δεν έχει τους απαραίτητους για μια νομισματική ένωση μηχανισμούς αποκατάστασης της ισορροπίας. Ενδεικτικά αναφέρεται ένας ισχυρός κεντρικός προϋπολογισμός που διακρίνει τα κράτη ομοσπονδίες, τα οποία είναι, εκτός των άλλων, και νομισματικές ενώσεις. Στην περίπτωση αυτή, μια πρόσκαιρη οικονομική διαταραχή σε ένα κράτος, είναι δυνατό να καταλήξει σε μείζονα κρίση. Άλλες απόψεις στηρίζονται σε αναφορές περί χαμηλής κινητικότητας της εργασίας και υπερβολικής ετερογένειας των κρατών που εντάχθηκαν στην Ευρωζώνη. Πέρα από κάθε αμφιβολία, η

αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης καθόρισε, άμεσα ή έμμεσα, τις εξελίξεις της ελληνικής οικονομίας (Βαληνάκης, Καζάκος και Μαραβέγιας, 2014:σ.31-32).

Αυτό που, μεταξύ άλλων, θίγεται εμμέσως στην προηγούμενη παράγραφο, δηλαδή η δυνατότητα διαμόρφωσης της συναλλαγματικής ισοτιμίας, αναφέρεται κατηγορηματικά στην επόμενη από τον Αργείτη. Σύμφωνα με τον Αργείτη (2011), βασική στρέβλωση της αρχιτεκτονικής της Συνθήκης του Μάαστριχτ, η οποία επηρέασε σημαντικά την εξέλιξη της κρίσης, συνιστά η εκχώρηση των κρατών-μελών της Ευρωζώνης του κυριαρχικού τους δικαιώματος τύπωσης νομίσματος στο Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ). Η ισχύουσα αρχιτεκτονική δεν επιτρέπει στο ΕΣΚΤ να αγοράσει χρέος κράτους-μέλους ή να τυπώνει ευρώ για να χρηματοδοτήσει τα δημοσιονομικά τους ελλείμματα. Επίσης, δεν υπάρχει πρόβλεψη για τη θέσπιση μιας κεντρικής δημοσιονομικής αρχής η οποία θα είχε τη δυνατότητα να αντιμετωπίσει έκτακτες δημοσιονομικές κρίσεις. Επιπρόσθετα, δεν προβλέπονται στον ευρωπαϊκό προϋπολογισμό επαρκείς πόροι για την αντιμετώπιση δημοσιονομικών κρίσεων της περιφέρειας και αντικυκλικών παρεμβάσεων. Η θεσμική αυτή υστέρηση της αρχιτεκτονικής της Ευρωζώνης είναι το αίτιο που τα κράτη-μέλη με δημοσιονομικά ελλείμματα στρέφονται στις διεθνείς χρηματαγορές για δανεισμό. Οι χρηματαγορές, με τη σειρά τους, χρηματοδοτούν τα κράτη, βάσει των αξιολογήσεων των οίκων αξιολόγησης και της πιστοληπτικής ικανότητας των κρατών. Τα κερδοσκοπικά παιχνίδια των χρηματαγορών, ακολούθως, αποτελούν ένα είδος τιμωρίας στα κράτη, μέσω κατασκευασμένων (;) υποβαθμίσεων των οίκων αξιολόγησης, με άμεση επίπτωση τη μεγάλη αύξηση των CDS και των επιτοκίων δανεισμού των κρατών και την αλματώδη αύξηση των κερδών των διεθνών κερδοσκόπων (Αργείτης, 2011:σ.187-188).

Ορισμένοι μελετητές ερμηνεύουν τις δημοσιονομικές ανισοροπίες των χωρών-μελών της ευρωπαϊκής περιφέρειας και την όξυνση των ανισοτήτων και της αντίθεσης μεταξύ βορρά και νότου, βάσει του ισχύοντος καταμερισμού εργασίας στο πλαίσιο της ONE. Οι υποστηρικτές αυτής της θεωρίας εξηγούν, κατ' αυτό τον τρόπο, την υπερχρέωση και την αποβιομηχάνιση των χωρών της περιφέρειας. Οι μονεταριστικές απόψεις της Γερμανίας επηρέασαν σημαντικά το σχεδιασμό της Ευρωζώνης, και συνέβαλαν στη συνέχιση του υπάρχοντος μοντέλου καταμερισμού εργασίας, που υπήρχε ήδη στην ΕΟΚ, με συνέπεια οι βόρειες χώρες να καταφέρουν να διατηρήσουν την ηγεμονική θέση τους, σε αντίθεση με τις νότιες που έγιναν ακόμη πιο καταναλωτικές. Σε αυτό βοήθησε ο χαμηλότοκος δανεισμός από τις τράπεζες στις χώρες του νότου, μέσω του οποίου οι πολίτες των νότιων χωρών αναπλήρωναν τμήμα του χαμηλού εισόδηματός τους και, ταυτόχρονα, αγόραζαν προϊόντα που παρήγαγαν οι χώρες του βορρά. Με αυτή τη διαδικασία οι βόρειες χώρες

αξιοποίησαν υπέρ τους τα πλεονεκτήματα της Ευρωζώνης, με χαμηλότοκο δανεισμό (Ισοτιμία, 27/02/2010:σ.40).

Ο Μαριάς (2011), κινούμενος στο ίδιο μήκος κύματος, διατυπώνει την ίδια θέση. Σε διάστημα λιγότερο των δέκα ετών οι βόρειες χώρες κέρδισαν πολλαπλά: Αύξησαν τις εξαγωγές τους στις νότιες χώρες, εξαγόρασαν τις πιο σημαντικές τράπεζες και βιομηχανικές μονάδες των χωρών του νότου και μετατράπηκαν στους μεγαλύτερους πιστωτές των περιφερειακών ευρωπαϊκών χωρών. Άρα, τα δημοσιονομικά προβλήματα των χωρών του ευρωπαϊκού νότου έχουν την αφετηρία τους στον καταμερισμό εργασίας που έχει αναπτυχθεί κατά το διάστημα της ευρωπαϊκής οικονομικής ολοκλήρωσης, ιδιαίτερα μετά από την υιοθέτηση νεοφιλελεύθερων πολιτικών από την ΕΟΚ, το 1984 (Μαριάς, 2011:σ.181-182).

Μια άλλη θέση, η οποία διακινείται ευρέως και συγκεντρώνει αρκετούς υποστηρικτές, είναι αυτή που εξηγεί την οικονομική απόκλιση των χωρών του Βορρά, και ειδικά της Γερμανίας, με αυτές της περιφέρειας, στη βάση της διαφοράς του μοναδιαίου κόστους εργασίας και των υψηλών συναλλαγματικών ισοτιμιών των χωρών της περιφέρειας, κατά τη διαδικασία ένταξης τους στην ΟΝΕ. Το δομικό πρόβλημα της ευρωζώνης, και το οποίο αποτελεί τη ρίζα της κρίσης της, έχει να κάνει με τη διαφορά στο μοναδιαίο κόστος εργασίας, γεγονός που προκαλείται, κυρίως, από την πολιτική της Γερμανίας του παγώματος του εργασιακού κόστους. Το πρόβλημα αυτό δεν έχει αντιμετωπιστεί ουσιαστικά. Το κόστος προσαρμογής, που είχε στην αρχή μεταφερθεί στις περιφερειακές χώρες, μεταφέρεται σταδιακά σε άλλες χώρες του ευρωπαϊκού πυρήνα (Λαπαβίτσας, 2014:σ.25).

Ο Τόλιος διατυπώνει ταυτόσημες απόψεις με το Λαπαβίτσα, θίγοντας και αυτός το ζήτημα του παγώματος των μισθών στη Γερμανία και τις υψηλές συναλλαγματικές ισοτιμίες των περιφερειακών χωρών της ευρωζώνης, κατά τη διαδικασία της ένταξης. Σύμφωνα με τον Τόλιο (2011), η ένταξη των χωρών της περιφέρειας στην ΟΝΕ δεν έγινε με κριτήρια «πραγματικά» αλλά «ονομαστικά». Στην Ελλάδα, ίσως και σε άλλες χώρες, ακολουθήθηκαν πρακτικές υποβολής αναληθών στατιστικών στοιχείων, κυρίως όσον αφορά τις τιμές του δημοσιονομικού ελλείμματος και του δημοσίου χρέους. Επί της ουσίας, η ένταξη των χωρών της περιφέρειας στην ΟΝΕ, έγινε με υψηλές συναλλαγματικές ισοτιμίες, προκειμένου να ικανοποιηθεί η απαίτηση της Γερμανίας να συγκρατηθεί χαμηλά ο πληθωρισμός και το «σκληρό» ευρώ να γίνει διεθνές αποθεματικό νόμισμα. Αυτό δημιούργησε ανισότητες μεταξύ των χωρών της ευρωπαϊκής περιφέρειας και αυτών του ευρωπαϊκού πυρήνα, και μείωσε την ανταγωνιστικότητά τους. Η ανισότητα αυτή διευρύνθηκε με

την γερμανική επιλογή παγώματος των μισθών και το συνεπαγόμενο κοινωνικό ντάμπινγκ, με επίπτωση τη περαιτέρω μείωση της ανταγωνιστικότητας των χωρών του νότου, αφού χάθηκε ένα «δύνητικό» ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των οικονομιών τους (Τόλιος, 2011:σ.39).

Οι παρακάτω ερμηνείες εστιάζουν στο ζήτημα του δημοσίου χρέους, το οποίο αναδεικνύουν ως μείζον ζήτημα και πρωταρχικής σημασίας την άμεση και εκ των προτέρων δραστική αντιμετώπισή του.

Κατά το Γαλανό (2014), η έως τώρα εξέλιξη της ONE παρουσιάζει κατασκευαστικά λάθη και παραλείψεις. Θεωρεί ότι η ONE λειτούργησε περισσότερο ως πολιτικό σχέδιο και λιγότερο ως οικονομικό. Το αποτέλεσμα ήταν να αγνοεί βασικούς κανόνες λειτουργίας μιας νομισματικής ένωσης. Η συνύπαρξη, εντός της Ευρωζώνης, κρατών-μελών με διαφορετικές οικονομικές και νομισματικές πολιτικές σε συνδυασμό με την επικράτηση του μονεταριστικού προτύπου γερμανικής προέλευσης, είχε σαν αποτέλεσμα στην ανάπτυξη ενός συστήματος ιδιαίτερα ευάλωτου στις κερδοσκοπικές επιθέσεις των αγορών, διότι σε αυτό το σύστημα η διαδικασία εσωτερικού δανεισμού ήταν ίδια με αυτή του εξωτερικού. Ακολούθως υπογραμμίζει τη λανθασμένη πολιτική συνύπαρξης στην Ευρωζώνη χωρών με ανομοιογενείς οικονομίες. Τα κριτήρια ένταξης στην ευρωζώνη, καθώς και η εφαρμογή τους, δημιούργησαν τις συνθήκες συνύπαρξης κάτω από τη σκέπη της ONE ανομοιογενών χωρών. Η επιπολαιότητα με την οποία συγκροτήθηκε η Ευρωζώνη καταδεικνύεται από το γεγονός ότι η Ελλάδα εντάχθηκε με ένα δημόσιο χρέος αρκετά πάνω από 100% του ΑΕΠ. Με τόσο μεγάλο δημόσιο χρέος, με εκχώρηση της νομισματικής και συναλλαγματικής της πολιτικής και με ανταγωνιστικό έλλειμμα, μια χώρα της Ευρωζώνης καταδικάζεται είτε σε μακρά λιτότητα είτε σε κρίση δημοσίου χρέους (Γαλανός, 2014:σ.166-167).

Από το Χαζάκη (2014:σ.357-358), εγείρεται ζήτημα αναδιάρθρωσης του ελληνικού δημοσίου χρέους (στο τμήμα του που υπερβαίνει το 60% του ΑΕΠ). Θεωρεί ότι οι μηχανισμοί της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Διακυβέρνησης (ΕΟΔ) θα έπρεπε να είχαν δρομολογήσει τις σχετικές διαδικασίες από το Μάιο του 2009, με ορίζοντα υλοποίησης το αργότερο το τέλος του έτους. Αυτό θεωρεί ότι θα έπρεπε να είχε συμβεί πριν ξεκινήσουν οι υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης και πριν τα επιτόκια των αγορών καταστούν απαγορευτικά για το δανεισμό της χώρας. Άρα, καταλήγει, το διάστημα από το Μάιο του 2009 έως τον Ιανουάριο του 2010 ήταν καθοριστικό για τις μετέπειτα εξελίξεις.

Τέλος, ο Τσαμαδιάς (2014), θεωρεί αυταπόδεικτη την ατελή αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης, λόγω του υψηλού τιμήματος αντιμετώπισης της κρίσης, και δεδομένο τον αρνητικό της ρόλο στη

δημιουργία της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και στις περιφερειακές χώρες. Οι ισχυρές χώρες της Ευρώπης είχαν επίγνωση των διαχρονικών εξελίξεων και, ουσιαστικά, συνέβαλαν στη δημιουργία τους, διεύρυναν το πρόβλημα για να εξυπηρετήσουν δικούς τους σκοπούς, θέτοντας την Ελλάδα σε καθεστώς μακροχρόνιας κηδεμονίας και ελέγχου. Φυσικά την κύρια ευθύνη για αυτή την εξέλιξη τη φέρει η Ελλάδα (Τσαμαδιάς, 2014:σ.131-132).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΟΙ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟΙ ΧΕΙΡΙΣΜΟΙ

Από τη μέχρι τώρα ανασκόπηση της βιβλιογραφίας προκύπτει το συμπέρασμα ότι οι χρόνιες παθολογίες και ανισοροπίες της ελληνικής οικονομίας αλλά και οι ατέλειες της αρχιτεκτονικής της Ευρωζώνης προυπήρχαν αρκετό διάστημα της εκδήλωσης της κρίσης το 2009-2010. Προφανώς, αυτοί που κυβέρνησαν τη χώρα τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο δεν φέρουν τη συνολική ευθύνη για προβλήματα της ελληνικής οικονομίας τα οποία εκτείνονται δεκαετίες πριν. Στις 4 Οκτωβρίου 2009 διεξήχθησαν εθνικές εκλογές, με κεντρικό διακύβευμα την πορεία της ελληνικής οικονομίας, εν μέσω της διεθνούς οικονομικής κρίσης. Η κυβέρνηση που αναδείχθηκε από τις εκλογές παρέλαβε ένα δυσθεώρητο έλλειμμα του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών που άγγιζε το 15% του ΑΕΠ και ένα δημοσιονομικό έλλειμμα υψηλότερο του αναμενομένου, του οποίου το ύψος είναι διαμφισβητούμενο και αποτελεί, μέχρι και σήμερα, αντικείμενο κομματικής αντιπαράθεσης. Λιγότερο από 12%, 12%, 15% ; Πέρα από κάθε αμφιβολία η νέα κυβέρνηση καλείτο να κυβερνήσει εν μέσω αντίξωων οικονομικών συνθηκών.

Επειδή, όμως, το διάστημα 2009-2010, ήταν κρίσιμο, οικονομικά και πολιτικά πυκνό και ειδικότερα από τις εκλογές της 4ης Οκτωβρίου του 2009 και μετά, εγείρεται αβίαστα το ερώτημα μήπως οι χειρισμοί της νέας κυβέρνησης συνέβαλαν στη μετατροπή μιας, όντως, δύσκολης οικονομικής κατάστασης σε εκρηκτική, με ολέθρια και καταστροφικά οικονομικά και κοινωνικά αποτελέσματα. Στο παρόν κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε σε αυτό το ερώτημα.

Οι Λιαργκόβας και Ρεπούσης (2011:σ.250-251), θεωρούν ότι η κυβέρνηση που κέρδισε τις εκλογές της 4ης Οκτωβρίου του 2009, δεν αντιλήφθηκε έγκαιρα τη χρηματοπιστωτική κρίση. Υπήρξε μεγάλο χρονικό κενό μεταξύ της ημερομηνίας ανάληψης της εξουσίας και της λήψης μέτρων αντιμετώπισης της δημοσιονομικής κρίσης. Η κρισιμότητα της κατάστασης ήταν τέτοια που η νέα κυβέρνηση θα έπρεπε άμεσα να την κατανοήσει και χωρίς χρονοτριβή να προβεί στη λήψη των αναγκαίων διαρθρωτικών μέτρων. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν έγινε.

Η ΤτΕ (2014), αναφέρει ότι η οικονομική πολιτική που ακολουθήθηκε, τόσο πριν από τις εκλογές

του Οκτωβρίου του 2009, όσο και τους πρώτους μήνες μετά από αυτές ήταν διστακτική και αδύναμη να αντιμετωπίσει την οικονομική κρίση. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι ενώ η νέα κυβέρνηση, λίγο μετά την ανάληψη της εξουσίας, ανακοίνωσε την εκτίμησή της για το έλλειμμα του 2009 (12,5% του ΑΕΠ με αρχική πρόβλεψη 3,7%), ταυτόχρονα κατέθεσε τη βούλησή της για εφαρμογή των προεκλογικών της εξαγγελιών, οι οποίες είχαν διάσταση καθαρά επεκτατική. Η νέα κυβέρνηση παρ' ότι προχώρησε σε τροποποίηση του αρχικού σχεδίου του προϋπολογισμού του 2010, εν τούτοις πίστευε ότι με ένα ήπιου χαρακτήρα δημοσιονομικό πρόγραμμα θα ήταν σε θέση να αντιμετωπίσει την οικονομική κρίση. Αυτό, τελικά, δεν απέδωσε, με αποτέλεσμα στη λήξη του 2009 και στην αρχή του 2010 τα βασικά στοιχεία της οικονομίας να έχουν επιδεινωθεί. Σημειώθηκε μεγάλη υστέρηση στα δημόσια έσοδα, αύξηση στις δημόσιες δαπάνες, στο δημοσιονομικό έλλειμμα, στο δημόσιο χρέος και στο έλλειμμα του ισοζυγίου εξωτερικών συναλλαγών, ενώ η οικονομία είχε εισέλθει ήδη σε ύφεση (ΤτΕ, 2014:σ.44).

Οι Σκλιάς και Μαρής (2014:σ.462), τονίζουν τον επιφανειακό χειρισμό του ζητήματος και την έλλειψη στρατηγικού σχεδίου από την κυβέρνηση, στοιχεία τα οποία είναι εμφανή από τις νομοθετικές αποφάσεις της από την αρχή της θητείας της, τον Οκτώβριο του 2009.

Ειδικά κατά το αρχικό διάστημα, το οποίο ήταν καθοριστικό για την πορεία της χώρας, οι αποφάσεις της νέας ελληνικής κυβέρνησης ήταν σπασμωδικές και κινούνταν στη λογική της εκπλήρωσης των προεκλογικών δεσμεύσεων παρά στη λήψη διαρθρωτικών μέτρων για την αντιμετώπιση της επερχόμενης κρίσης (Σκλιάς, Μαρής, 2014:σ.466).

Σύμφωνα με τους Μητσόπουλο και Πελαγίδη (2012), η νέα κυβέρνηση, στη λήξη του οικονομικού έτους 2009, αποφάσισε τη χορήγηση επιδόματος «κοινωνικής αλληλεγγύης», και στη συνέχεια προσπάθησε να καταχωρήσει στον προϋπολογισμό του 2009 το μεγαλύτερο δυνατό αριθμό δαπανών. Οι δαπάνες αυτές, είτε μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν εντάσσονταν στον προϋπολογισμό (βλέπε προμήθειες νοσοκομείων), είτε δεν είχε αποφασισθεί η καταχώρησή τους σε συγκεκριμένο οικονομικό έτος (βλέπε τη συμφωνία με τους απολυμένους υπαλλήλους της Ολυμπιακής). Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται και οι αποφάσεις της κυβέρνησης για, κάθε άλλο παρά συνηθισμένες, επιστροφές φόρων τον Δεκέμβριο του 2009 και το μειωμένο ενδιαφέρον της για την είσπραξη ενός συνόλου φόρων το 2009, την οποία μετέθεσε χρονικά για το 2010 (βλέπε το φόρο ακίνητης περιουσίας του 2009). Στο σύνολό τους αυτές οι αποφάσεις σε ορισμένα θέματα και η αδράνεια σε άλλα αύξησαν, περίπου, τρεις ποσοστιαίες μονάδες το έλλειμμα, διαμορφώνοντάς το στο υψηλότερο 10% του ΑΕΠ (Μητσόπουλος, Πελαγίδη, 2012:σ.377).

Οι Κότιος, Γαλανός και Ρουκανάς (2012) ισχυρίζονται ότι η εκτίμηση για το έλλειμμα και η υποβάθμιση της ελληνικής οικονομίας από τον οίκο Fitch από A σε A-, τον Οκτώβριο του 2009, θα έπρεπε να ενεργοποιήσει κατεπειγόντως την κυβέρνηση στη λήψη δημοσιονομικών μέτρων και σε προληπτικό δανεισμό, λόγω των χαμηλών επιτοκίων, για να εξασφαλιστεί η ρευστότητα. Αντί αυτού, η νέα κυβέρνηση προέβη σε κοινωνικές παροχές, καταθέτοντας, ταυτόχρονα, ένα άτολμο προϋπολογισμό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, το Δεκέμβριο του 2009, οι τρεις οίκοι αξιολόγησης να υποβαθμίσουν την πιστοληπτική ικανότητα της χώρας, με άμεση επίπτωση τη ραγδαία άνοδο των τιμών των spreads, γεγονός που καθιστούσε δυσχερέστερη τη χρηματοδότηση του ελληνικού δημοσίου. Η στάση της ελληνικής κυβέρνησης χαρακτηρίζεται παθητική ως προς τη λήψη άμεσων αποτελεσματικών μέτρων για τη βελτίωση του οικονομικού κλίματος, και ενεργητική ως προς την επιδείνωσή του μέσω απαισιόδοξων δηλώσεων κυβερνητικών αξιωματούχων για τη χώρα και την προοπτική της οικονομίας. Η στάση της τότε κυβέρνησης μαρτυρά ότι είτε δεν είχε αντιληφθεί την κρισιμότητα της κατάστασης, είτε δίστασε να λάβει τα απαραίτητα μέτρα, υπό το φόβο του πολιτικού κόστους. Η αρχική δέσμη μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής το Φεβρουάριο του 2010, δεν ήταν επαρκής για να καθυστερήσει τις αγορές. Γι αυτό, αμέσως μετά, το Μάρτιο, αποφασίστηκε η λήψη πιο περιοριστικών μέτρων, τα οποία περιείχαν μέτρα οριζόντιων περικοπών μισθών και επιδομάτων και αύξησης των έμμεσων φόρων. Το πακέτο αυτό μέτρων προκάλεσε κύμα απεργιακών κινητοποιήσεων, αύξηση των τιμών και βάθεμα της ύφεσης. Είναι δεδομένο ότι τα μέτρα αυτά αντιμετώπιζαν τα συμπτώματα της κρίσης και όχι τις αιτίες που τη δημιούργησαν. Εξ αυτού του λόγου οι οίκοι αξιολόγησης εξακολουθούσαν να υποβαθμίζουν την πιστοληπτική ικανότητα της χώρας και συνεπακόλουθα το ελληνικό spread να γνωρίζει αλματώδη αύξηση. Συγκεκριμένα τον Απρίλιο του 2010 είχε ξεπεράσει τις 1000 μονάδες, καθιστώντας έτσι το δανεισμό από τις αγορές ουσιαστικά απαγορευτικό (Κότιος, Γαλανός, Ρουκανάς, 2012:σ.10).

Ο Ρουκανάς (2014), υποστηρίζει ότι ενώ το διακύβευμα των εκλογών του Οκτωβρίου του 2009 ήταν η προοπτική της οικονομίας και η αντιμετώπιση των συνεπειών της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης, η νέα κυβέρνηση εφάρμοσε μια οικονομική πολιτική που η μία της πτυχή ακύρωνε την άλλη. Η οικονομική πολιτική που εφάρμοσε είχε σαν αποτέλεσμα την υποβάθμιση της διαπραγματευτικής ισχύος της χώρας αναφορικά με τη συμφωνία που συνήψε με το Μηχανισμό Στήριξης για τη χρηματοδότησή της. Τα βασικά σημεία που συνέβαλαν στην μείωση της διαπραγματευτικής ισχύος της χώρας, κατά τη χρονική περίοδο Οκτώβριος του 2009 – Μάιος του 2010, σύμφωνα με το Ρουκανά, είναι τα ακόλουθα: α) Η ανακοίνωση της κυβέρνησης με τη νέα εκτίμηση για το έλλειμμα στις 20/10/2009, δεν είχε σαν αποτέλεσμα την ανάδειξη της αναξιπιστίας της προηγούμενης κυβέρνησης, αλλά, στην ανάδειξη της αναξιπιστίας του

ελληνικού πολιτικού συστήματος και την απαξίωσή του συνολικά, στους Ευρωπαίους.

β) Η εκτίμηση για μεγαλύτερο έλλειμμα το 2009, θα έπρεπε να οδηγήσει την κυβέρνηση στην εφαρμογή περιοριστικής δημοσιονομικής πολιτικής. Αντί αυτού, η κυβέρνηση κινούμενη στο πλαίσιο των προεκλογικών της δεσμεύσεων αποφάσισε να προχωρήσει σε κοινωνικές παροχές. Ήταν πέρα από κάθε λογική, μια κυβέρνηση σε μια τόσο δύσκολη δημοσιονομική κατάσταση να ακολουθεί επεκτατική δημοσιονομική πολιτική.

Και γ) Η Ελλάδα όφειλε να αξιοποιήσει τα ελληνικά χρεόγραφα που κατείχαν γερμανικές και γαλλικές τράπεζες στην ολοκλήρωση του πρώτου τριμήνου του 2010, προκειμένου να πετύχει καλύτερους όρους δανεισμού. Ταυτόχρονα η Ελλάδα, με δεδομένη τη σχέση αμοιβαίας εξάρτησης μεταξύ του ελληνικού δημοσίου χρέους και των γερμανικών και γαλλικών τραπεζών, όφειλε να ασκήσει μεγαλύτερη πίεση για άμεση αναδιάρθρωση σημαντικού τμήματος του χρέους της, προτού ενταχθεί στα προγράμματα δημοσιονομικής συμμόρφωσης (Ρουκανάς, 2014:σ.451- 452).

Σύμφωνα με το Λυγερό (2011:σ.235-236), ο νέος πρωθυπουργός είχε πολύ καλή εικόνα της οικονομικής κρίσης. Οι πρώτες αποφάσεις της κυβέρνησής του, όμως, δημιούργησαν ένα κλίμα εφησυχασμού, ασύμβατο με το κατεπείγον της επερχόμενης κρίσης.

Συνεχίζοντας ο Λυγερός (2011), ισχυρίζεται ότι ο Παπανδρέου γνώριζε αρκετά πριν τις εκλογές του Οκτωβρίου ότι θα αναλάβει τις τύχες της χώρας σε ένα ασφυκτικό οικονομικό περιβάλλον. Αργότερα έγινε γνωστό ότι είχε ενημερωθεί σχετικά από το διοικητή της ΤτΕ τον Αύγουστο του 2009. Επίσης αποδείχθηκε ότι είχε μυστικές επαφές (ήδη από την άνοιξη του 2009) με τον τότε διευθυντή του ΔΝΤ, Ντομινίκ Στρος Καν, για την προοπτική προσφυγής της Ελλάδας σε αυτό, μετά από τη βέβαιη εκλογική επικράτησή του τον Οκτώβριο. Αυτό είχε επιβεβαιωθεί από τον ίδιο το Ντομινίκ Στρος Καν. Ως αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης, πριν από τις εκλογές του Οκτωβρίου, διατεινόταν ότι είχε συγκροτημένο σχέδιο αντιμετώπισης της κρίσης. Οι εξελίξεις, όμως, δεν τον δικαίωσαν. Οι προγραμματικές δηλώσεις που ανέγνωσε στη βουλή δεν ήταν συμβατές με την κρισιμότητα της στιγμής. Ανέδυαν μια άνεση που δεν υπήρχε πρακτικά. Υπογραμμίζουμε ότι η Commission ασκούσε ασφυκτικές πιέσεις στην κυβέρνηση Καραμανλή για ουσιαστικές περικοπές. Ο Καραμανλής, όταν πλέον οι πιέσεις από τις Βρυξέλλες έγιναν δυσβάχταστες, κέρδισε χρόνο μέχρι τις εκλογές του Οκτωβρίου και επί της ουσίας τράπηκε σε φυγή, λίγο πριν πέσει το σκάφος στα βράχια (Λυγερός, 2011:σ.321-322).

Είναι προφανές ότι ο Παπανδρέου δεν φέρει ευθύνη για την οικονομική βόμβα που παρέλαβε. Η ευθύνη του συνίσταται στο ότι δεν προσπάθησε σοβαρά για να την απενεργοποιήσει. Το αντίθετο, κάποιες αποφάσεις του αν δεν την πυροδότησαν, τουλάχιστον επέτειναν το δυσμενές κλίμα που επικρατούσε στις αγορές για την Ελλάδα, μετεξελίссοντας γρήγορα τη δημοσιονομική κρίση σε

κρίση δανεισμού (Λυγερός, 2011:σ.329-330).

Συνεχίζοντας, επιχειρεί να δώσει κάποιες πιθανές ερμηνείες της στάσης του Παπανδρέου όλο αυτό το επίμαχο διάστημα.

Μια πρώτη ερμηνεία είναι ότι επεδίωξε την κρίση δανεισμού, προκειμένου με την απειλή της χρεοκοπίας να περιορίσει τις αντιδράσεις των πολιτών στην εφαρμογή μιας προαποφασισμένης θεραπείας-σοκ της οικονομίας.

Σύμφωνα με μια δεύτερη ερμηνεία, η οποία προβάλλει ιδιοτελή κίνητρα και τροφοδοτήθηκε από σχετικά δημοσιεύματα, άτομο του στενού του οικογενειακού περιβάλλοντος σχετιζόταν με επενδυτική εταιρεία, η οποία επένδυσε σε ασφάλιστρα κινδύνου των ελληνικών ομολόγων (CDS). Αν και ο Παπανδρέου και ο υπουργός οικονομικών Παπακωνσταντίνου προέβησαν εκείνη την περίοδο σε άστοχες [εμείς θα προσθέταμε τραγικές και πρωτοφανείς για το θεσμικό τους ρόλο] δηλώσεις, οι οποίες επηρέασαν τα κερδοσκοπικά παιχνίδια, η ερμηνεία αυτή δεν μπορεί να υιοθετηθεί χωρίς τις απαραίτητες αποδείξεις.

Τέλος, σύμφωνα με την τρίτη ερμηνεία, ο Παπανδρέου όταν κέρδισε τις εκλογές είχε ψευδαισθήσεις ως προς τις διαστάσεις του οικονομικού προβλήματος που κλήθηκε να διαχειριστεί. Δεχόμενος ασφυκτικές πιέσεις από τους Ευρωπαίους για τη λήψη μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής, προχώρησε σε λήψη μέτρων τα οποία χαρακτηρίστηκαν από την Ευρώπη καθυστερημένα και ανεπαρκή. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την ανακύκλωση και την αύξηση των πιέσεων. Στη σύνοδο του Νταβός τον Ιανουάριο του 2010, συνειδητοποίησε, πλέον, ότι δεν είχε επιλογές, γεγονός που τον έκανε να καταρρεύσει πολιτικά και ψυχολογικά (Λυγερός, 2011:σ.330).

Ο Μαριάς (2011), συντάσσεται με την εδραιωμένη, σε σημαντικό τμήμα της κοινωνίας, άποψη ότι ο Παπανδρέου εξαπάτησε συνειδητά και μεθοδευμένα τον ελληνικό λαό, προκειμένου να υπαχθεί η χώρα στο ΔΝΤ, άποψη που την στηρίζει στις αποκαλύψεις του Ντομινίκ Στρος Καν. Οι αποκαλύψεις του Ντομινίκ Στρος Καν, πως λίγο μετά τις εκλογές του Οκτωβρίου του 2009 διατύπωσε αίτημα προς το ΔΝΤ για να παρέμβει στην Ελλάδα, δεν εξέπληξε κανένα, διότι όλοι οι Έλληνες πολίτες υποψιάζονταν αυτές τις παρασκηνιακές διαβουλεύσεις. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν αποσείει από τις πλάτες της κυβέρνησης τις σημαντικότερες ευθύνες της, αφού αποδεικνύει ότι η ελληνική κυβέρνηση παραπλανούσε συστηματικά τον ελληνικό λαό με το αφήγημα της αναγκαστικής προσφυγής στο ΔΝΤ, λόγω μη ύπαρξης αξιόπιστης εναλλακτικής λύσης. Η αδιάψευστη αλήθεια, όπως προέκυψε από τα γεγονότα, είναι ότι η προσφυγή της Ελλάδας στο ΔΝΤ έγινε μεθοδικά και εν κρυπτώ, με σκοπό να υπογραφεί το Μνημόνιο (Μαριάς, 2011:σ.55).

Σύμφωνα με τους Σκλιά και Μαρή (2014), ήταν προφανές πως η κυβέρνηση, έως και την αρχή του

2010 δεν είχε αντιληφθεί το μέγεθος και τη σοβαρότητα του προβλήματος. Αυτή ήταν και η αιτία που δεν εφάρμοσε κάποιο ουσιαστικό σχέδιο αναχαίτισης της κρίσης. Αποτέλεσμα αυτού ήταν, σχεδόν άμεσα, η Ελλάδα να μην μπορεί να χρηματοδοτηθεί από τις διεθνείς αγορές και η οικονομική ανασφάλεια και αβεβαιότητα να διαχυθεί σε όλους τους κλάδους της οικονομίας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οικονομικής ασφυξίας, για τη χώρα υπήρχαν μόνο δύο επιλογές: άτακτη χρεοκοπία ή μνημόνιο. Η αρχική περίοδος διακυβέρνησης, από τις εκλογές του 2009 μέχρι και την υπογραφή του πρώτου μνημονίου, διακρίνεται, επί της ουσίας, από έλλειψη διαπραγματεύσεως. Η νέα κυβέρνηση δεν εφάρμοσε κάποιο σοβαρό σχέδιο αντιμετώπισης της κρίσης. Αμέσως μετά τις εκλογές ο πρωθυπουργός στοχοποιούσε το διεφθαρμένο κράτος και τις διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές ως τα βασικά αίτια της κρίσης. Οι επιπτώσεις αυτών των αποφάσεων ήταν για τη χώρα πολύ αρνητικές. Οι αγορές δεν δάνειζαν πλέον την Ελλάδα, η αμφιβολία και η δυσπιστία ως προς τις οικονομικές προοπτικές της χώρας διαδόθηκε παντού και η υπογραφή του μνημονίου προέκυψε, εκ των πραγμάτων, ως μια αναπόφευκτη επιλογή (Σκλιάς, Μαρής, 2014:σ.459).

Παρατηρούμε πως αποτελεί κοινό τόπο, σε όλες τις αναφορές που συλλέξαμε, ότι οι κυβερνητικοί χειρισμοί ήταν εντελώς ακατάλληλοι για την αντιμετώπιση ενός τόσο κρίσιμου ζητήματος. Η νέα κυβέρνηση παρουσιάστηκε διστακτική, αδύναμη και παντελώς ανέτοιμη να ανταποκριθεί στην κρισιμότητα της περίπτωσης. Ενώ είχε ενημερωθεί σχετικά, από την Άνοιξη του 2009, εν τούτοις, φάνηκε απaráσκευη, χωρίς συγκεκριμένο επεξεργασμένο στρατηγικό σχέδιο αντιμετώπισης της κρίσης. Παρέλαβε ένα δύσκολο πρόβλημα και με τις αποφάσεις της ή την αδράνεια της, το κατέστησε εκρηκτικό. Πολύ πιθανόν, διαφορετικοί χειρισμοί να αντιμετώπιζαν αποτελεσματικότερα το πρόβλημα και να διαμόρφωναν πλαίσιο ευνοϊκότερων συνθηκών επίλυσής του, αποφεύγοντας, τελικά, το τεράστιο τίμημα της οικονομικής και κοινωνικής περιπέτειας που βίωσε, βιώνει, και θα εξακολουθήσει για πολύ καιρό ακόμα να βιώνει η χώρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Βασικός σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να παρουσιάσει και να αναλύσει ένα, κατά το δυνατόν, ευρύ φάσμα απόψεων σχετικά με τις πιθανές αιτίες δημιουργίας και εκδήλωσης της ελληνικής οικονομικής κρίσης το 2009-2010.

Η χώρα το 2009-2010 βρέθηκε στη δυσχερή θέση αδυναμίας εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους και χρηματοδότησης των τρεχόντων ελλειμμάτων, φτάνοντας στα πρόθυρα της οικονομικής και κοινωνικής κατάρρευσης. Το σοβαρότατο αυτό γεγονός απείλησε συνολικά την υπόσταση της χώρας. Ως εκ τούτου κρίναμε αναγκαία τη διερεύνηση των αιτιών της κρίσης, όχι μόνο για την

αποκατάσταση της ιστορικής αλήθειας ή για τη απόδοση ευθυνών, αλλά, κυρίως, για λόγους διδακτικούς.

Από την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, διαπιστώσαμε μια ευρεία γκάμα αναφορών, οι οποίες, κατά τους μελετητές, συνέβαλαν στη δημιουργία ή την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης. Οι αιτίες ταξινομούνται, αρχικά, σε δύο βασικές κατηγορίες. Τις ενδογενείς και τις εξωγενείς. Ακολούθως, οι πρώτες διαχωρίζονται σε αιτίες/αναφορές αμιγώς οικονομικού χαρακτήρα και σε αιτίες/αναφορές θεσμικές-δομικές. Οι δεύτερες, αντιστοίχως, σε αιτίες/αναφορές που σχετίζονται με τη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση και σε αιτίες/αναφορές που σχετίζονται με την ατελή αρχιτεκτονική της ONE.

Εντοπίσαμε αρκετές αναφορές σχετικές με το στρεβλό μοντέλο ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, το οποίο επικράτησε κατά τη μεταπολεμική και, κυρίως, τη μεταπολιτευτική περίοδο. Η επικράτηση ενός αντιαναπτυξιακού και εσωστρεφούς παραγωγικού μοντέλου το οποίο είχε ως κύρια χαρακτηριστικά την εσωστρέφεια, την κρατικοδίαιτη επιχειρηματικότητα, τη μειωμένη ροπή κεφαλαιακής συσσώρευσης και το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας. Το στρεβλό και αναιμικό μοντέλο ανάπτυξης και τα συνακόλουθα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας κατέστησαν την οικονομία της χώρας ευάλωτη τόσο σε μελλοντικές κρίσεις, όσο και στον ευρωπαϊκό ανταγωνισμό.

Η χώρα εντάχθηκε το 2002 στην Ευρωζώνη, συνοδευόμενη από αυτά τα προβλήματα. Η ένταξη, όμως, αυτή από πολλούς μελετητές χαρακτηρίζεται ως πρόωρη, διότι δεν είχαν αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά οι διαχρονικές διαρθρωτικές αδυναμίες της οικονομίας, που θα ενίσχυαν την ανταγωνιστικότητά της. Επιπρόσθετα, από πολλούς μελετητές αναδεικνύεται και το μόνιμο μειονέκτημα ανταγωνιστικότητας, λόγω της υπερτιμημένης ισοτιμίας της δραχμής έναντι του ευρώ, κατά τη διαδικασία της ένταξης και του αυξημένου πληθωρισμού, σε σχέση με τις άλλες χώρες της Ευρωζώνης. Η αλματώδης αύξηση της εσωτερικής ζήτησης αύξησε τις τιμές, σε σχέση με τους εμπορικούς μας εταίρους, και ιδιαίτερα αυτές των πραγματικών περιουσιακών στοιχείων (π.χ. των ακινήτων), γεγονός που προφανώς απομείωσε περαιτέρω την, ήδη χαμηλή, ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.

Για όλους αυτούς τους λόγους, καταδεικνύεται ότι η Ελλάδα εντάχθηκε στην ONE με αυξημένο και μόνιμο έλλειμμα ανταγωνιστικότητας.

Ταυτόχρονα η χώρα δεν επωφελήθηκε από το χαμηλό κόστος δανεισμού που επικράτησε μετά την

ένταξη στην ONE. Ο δανεισμός, δημόσιος και ιδιωτικός, κατευθύνθηκε, κατά βάση, στην κατανάλωση και όχι σε παραγωγικές και αναπτυξιακές επενδύσεις, οι οποίες θα ενίσχυαν την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και θα αντιστάθμιζαν, σε κάποιο βαθμό, το προαναφερόμενο διαχρονικό έλλειμμα ανταγωνιστικότητας. Το διευρυμένο παραγωγικό και αναπτυξιακό έλλειμμα της χώρας στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού και διεθνούς καταμερισμού εργασίας ήταν πλέον δεδομένο. Η αύξηση των εισαγωγών σε αγαθά, για να καλυφθεί η αυξημένη ζήτηση, ήταν επίσης νομοτελειακά προδιαγεγραμμένη, ταυτόχρονα με την κάμψη της εγχώριας παραγωγής. Η εξέλιξη αυτή, όπως ήταν φυσικό, διέυρνε υπέρμετρα το έλλειμμα του ΙΤΣ.

Η αύξηση του ελλείμματος του ΙΤΣ αντανακλά το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και, κατά κοινή ομολογία, αποτελεί βασική αιτία δημοσιονομικής εκτροπής και δημιουργίας της κρίσης. Η μεγάλη πιστωτική επέκταση, λόγω χαμηλών επιτοκίων της ΕΚΤ και η ραγδαία αύξηση της κατανάλωσης σε συνδυασμό με το ανταγωνιστικό μειονέκτημα και την αδυναμία της ασθμαίνουσας εγχώριας παραγωγής να ικανοποιήσει την αυξημένη ζήτηση, οδήγησε σε αύξηση των εισαγωγών, σε συρρίκνωση της εγχώριας παραγωγής και, τελικά, στην εκρηκτική αύξηση του ελλείμματος του ΙΤΣ. Ορισμένοι μελετητές διαπιστώνουν ότι τα ελλείμματα των περιφερειακών ευρωπαϊκών χωρών, είναι, περίπου, ισοδύναμα των πλεονασμάτων των χωρών του ευρωπαϊκού πυρήνα, γεγονός που αντικατοπτρίζει τη διαφορά ανταγωνιστικότητας, μεταξύ του πυρήνα και της περιφέρειας της Ευρώπης.

Ταυτόχρονα, η επεκτατική δημοσιονομική πολιτική, λόγω των πιέσεων για αυξήσεις και παροχές, στο πνεύμα ικανοποίησης του άκρατου καταναλωτισμού, σε συνδυασμό με την πάγια υστέρηση στα δημόσια έσοδα, λόγω της διευρυμένης φοροδιαφυγής, φοροαποφυγής και παραοικονομίας, εκτίναξαν τα δημοσιονομικά ελλείμματα. Κατά την πρώτη δεκαετία του 2000, ενώ οι δημόσιες δαπάνες υστερούσαν κατά 1-3%, συγκρινόμενες με το μέσο όρο των άλλων ευρωπαϊκών κρατών, τα δημόσια έσοδα, συγκρινόμενα αντιστοίχως, υπολείπονταν κατά 4-7%. Από σημαντική ομάδα μελετητών διατυπώνεται η άποψη ότι αφού οι δημόσιες δαπάνες στη χώρα μας, μόνιμα, υπολείπονται του μέσου όρου των ευρωπαϊκών κρατών, το δημοσιονομικό έλλειμμα είναι το αποτέλεσμα μιας διαχρονικής και συνειδητής, από την πολιτική εξουσία, πολιτικά μεροληπτικής υστέρησης στα δημόσια έσοδα. Διατυπώνουν την άποψη πως η έλλειψη ισχυρής βούλησης στη συλλογή των φόρων, η εισφοροδιαφυγή, η «νόμιμη φοροδιαφυγή» κ.λ.π. καταδεικνύουν μια συστηματική και μακροχρόνια στρατηγική στη βάση διαμόρφωσης των όρων μιας μόνιμης κοινωνικής συμμαχίας που συνενώνει τα συμφέροντα των ανώτερων τάξεων με αυτά της μεσαίας τάξης και σε ορισμένες περιπτώσεις και με αυτά προνομιούχων ομάδων χαμηλότερων τάξεων.

Στη βιβλιογραφική ανασκόπηση που πραγματοποιήσαμε συναντήσαμε πολλές αναφορές στα δίδυμα ελλείμματα, ως βασικότατο στοιχείο δημιουργίας της ελληνικής κρίσης. Δηλαδή, το δημοσιονομικό και αυτό του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών. Τα ελλείμματα αυτά σε συνδυασμό με το υψηλό δημόσιο χρέος διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση αρνητικού κλίματος για την ελληνική οικονομία, γεγονός που αποτυπώθηκε στην υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης και της συνακόλουθης διστακτικότητας των επενδυτών στην αγορά ελληνικών ομολόγων. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα τα περιθώρια επιτοκίων (spreads) ανάμεσα στα ελληνικά και τα γερμανικά ομόλογα να εκτιναχθούν στα ύψη, ήδη από το τέλος του 2009.

Επίσης, εντοπίσαμε συχνές αναφορές για την αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, η οποία σε συνδυασμό με τον αυξημένο πληθωρισμό, έναντι των άλλων χωρών της Ευρωζώνης, προξένησαν περαιτέρω μείωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και ουσιαστική ανατίμηση του ευρώ σε σχέση με τα άλλα νομίσματα.

Στις ενδογενείς αιτίες εντάσσονται και αυτές που δεν έχουν διάσταση οικονομική, αλλά δομική/θεσμική. Από πολλούς μελετητές αξιολογούνται ως ιδιαίτερες σημαντικές, διότι δημιουργούν προσκόμματα και αποτελούν ανάχωμα στην αναπτυξιακή προοπτική της οικονομίας.

Εντοπίσαμε ευάριθμες αναφορές για τις χρόνιες δομικές/θεσμικές παθογένειες της χώρας, όπως: τη διαπλοκή, το πελατειακό κράτος, τις θεσμικές αδυναμίες, την ανομία και τη διαφθορά.

Οι επιπτώσεις όλων αυτών δεν υφίστανται μόνο σε ένα αφηρημένο επίπεδο, ούτε εξαντλούνται στις επιπτώσεις που επιφέρουν μεταξύ των συναλλασσόμενων. Έχουν κόστος πολύ μεγαλύτερο, το οποίο έχει αντίκτυπο συνολικά στην οικονομία. Απωθούν την υγιή επιχειρηματικότητα, λειτουργούν αποτρεπτικά για τις ξένες παραγωγικές επενδύσεις και προξενούν ευρύτατες αναδιανομές, που, τελικά, υποσκάπτουν την κοινωνική συνοχή και το κοινωνικό ηθικό.

Φυσικά δεν παραγνωρίζουμε και την αμιγώς οικονομική ζημία που υφίσταται το κράτος από τα φαινόμενα αυτά, ιδιαίτερα δε από την σημαντικότερη παθογένεια της διαπλοκής, για την οποία θεωρούμε ότι απαιτείται περαιτέρω έρευνα για την ακριβέστερη αποτίμηση της.

Ως προς τις εξωγενείς αιτίες, αρχικά εξετάσαμε τη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση. Οι αναφορές που ανιχνεύσαμε συμπίπτουν. Το βασικό αφήγημα έχει ως σημείο αναφοράς την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση που εκδηλώθηκε στις ΗΠΑ το 2007-2008, και η οποία σηματοδοτήθηκε από την κατάρρευση της αγοράς των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων υψηλού κινδύνου. Η εξέλιξη των πραγμάτων δεν θα είχε λάβει τέτοιες διαστάσεις, πλήττοντας δραματικά την

πραγματική οικονομία, εάν δεν συνέτρεχαν δύο ζητήματα: πρώτον, η υψηλή μόχλευση του αμερικανικού τραπεζικού συστήματος και, δεύτερον, η διαδικασία τιτλοποίησης των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων.

Το τραπεζικό σύστημα των ΗΠΑ προκειμένου να προφυλαχθεί από το κίνδυνο των επισφαλών ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων, μεταβίβασε μέσω τίτλων subprime (δομημένων ομολόγων) σε άλλα πιστωτικά ιδρύματα σημαντικό τμήμα από τις επισφαλείς πιστώσεις του. Τα πιστωτικά αυτά ιδρύματα, με τη σειρά τους, μεταβίβασαν αυτές τις πιστώσεις σε κερδοσκοπικές, επενδυτικές εταιρείες, οι οποίες, εν συνεχεία, τις διαμοίρασαν σε χρηματοπιστωτικά ιδρύματα διεθνώς. Η παγκόσμια αλληλεξάρτηση του τραπεζικού συστήματος και των διεθνών χρηματαγορών «μόλυνε» την πλειονότητα των χωρών. Η κρίση ακολούθως μεταβιβάστηκε στους προϋπολογισμούς των κρατών, με την εμφάνιση ελλειμμάτων, όταν αυτά αναλάμβαναν την ευθύνη οικονομικής διάσωσης των τραπεζών.

Η κρίση αυτή, για την Ελλάδα, δεν αποτέλεσε την αιτία δημιουργίας των διαρθρωτικών οικονομικών αδυναμιών και δημοσιονομικών ανισορροπιών της. Είναι βέβαιο, όμως, ότι έδρασε καταλυτικά στην επίσπευση και την ανάδειξη των προβλημάτων αυτών.

Η εκδήλωση και η διαχείριση της ελληνικής κρίσης από τα ευρωπαϊκά όργανα, ανέδειξε τις ατέλειες και τα κατασκευαστικά λάθη της Ευρωζώνης. Στην έρευνα που πραγματοποιήσαμε εντοπίσαμε ενδιαφέρουσες προσεγγίσεις, τις οποίες παραθέσαμε αναλυτικά στο κυρίως μέρος της εργασίας. Κατ' αρχάς διαπιστώθηκε το προφανές. Η απουσία μηχανισμού διαχείρισης κρίσεων.

Ακολούθως, από πολλούς μελετητές διατυπώνονται ερωτηματικά και ενστάσεις ως προς την ορθότητα της απόφασης να ενταχθούν στην ΟΝΕ οι χώρες της ευρωπαϊκής περιφέρειας. Οι χώρες αυτές διακρίνονταν για τις πάγιες διαρθρωτικές τους αδυναμίες, για τις δημοσιονομικές τους ανισορροπίες, για το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας και το υψηλό δημόσιο χρέος. Οι χώρες αυτές αντί για πορεία σύγκλισης, ακολούθησαν πορεία απόκλισης από τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες με αποτέλεσμα την εμφάνιση των δίδυμων ελλειμμάτων που, τελικά, αποσταθεροποίησαν την Ευρωζώνη. Η συνύπαρξη κάτω από τη σκέπη της ΟΝΕ ανομοιογενών χωρών αποδείχθηκε, εκ των πραγμάτων, προβληματική.

Η ύπαρξη ατελειών και κενών στην αρχιτεκτονική της ΟΝΕ αποτελεί κοινό τόπο σε όλες τις δημοσιεύσεις που αναγνώσαμε. Ένα τμήμα μελετητών συντάσσονται με τη θέση πως η Ευρωζώνη δεν εϋθύνεται για τη δημιουργία της ελληνικής οικονομικής κρίσης, λόγω των κατασκευαστικών λαθών της, πλην όμως, υποστηρίζουν πως δεν κατόρθωσε να την διαχειριστεί αποτελεσματικά.

Οι περισσότεροι, όμως, εξ αυτών υποστηρίζουν ότι η δομή της Ευρωζώνης διαδραμάτισε

καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της ελληνικής οικονομικής κρίσης, θίγοντας, εμμέσως, την απουσία δυνατότητας της χώρας να δράσει ελεύθερα στη διαμόρφωση της συναλλαγματικής της ισοτιμίας. Θεμελιώνεται θεωρητικά η άποψη που αναγνωρίζει την αρχιτεκτονική δομή της ΟΝΕ ως συνυπεύθυνη για την ελληνική οικονομική κρίση και τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της. Η θέση αυτή βασίζεται στη γνωστή θεωρία περί αρίστων νομισματικών περιοχών.

Η Ελλάδα σαν μέλος της Ευρωζώνης δεν είχε στην κατοχή της ορισμένα σημαντικά εργαλεία προσαρμογής, όπως τη δυνατότητα διαμόρφωσης της συναλλαγματικής ισοτιμίας ή τη δική της κεντρική τράπεζα. Επιπρόσθετα, η Ευρωζώνη δεν έχει τους απαραίτητους για μια νομισματική ένωση μηχανισμούς αποκατάστασης της ισορροπίας. Άλλοι μελετητές προχωρούν ακόμα περισσότερο και υποστηρίζουν πως αποτελεί ουσιαστική στρέβλωση της Συνθήκης του Μάαστριχτ, και η οποία αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα στην εξέλιξη της κρίσης, η εκχώρηση των κρατών-μελών της Ευρωζώνης του κυριαρχικού τους δικαιώματος τύπωσης νομίσματος στο Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ). Η παρούσα δομή δεν επιτρέπει στο ΕΣΚΤ να αγοράσει χρέος κράτους-μέλους ή να τυπώνει ευρώ για να χρηματοδοτήσει τα δημοσιονομικά τους ελλείμματα. Επιπρόσθετα, δεν έχει θεσπιστεί μια κεντρική δημοσιονομική αρχή, η οποία θα είναι σε θέση να διαχειριστεί έκτακτες δημοσιονομικές κρίσεις. Επίσης, δεν προβλέπονται στον ευρωπαϊκό προϋπολογισμό ικανοποιητικοί πόροι για την αντιμετώπιση δημοσιονομικών κρίσεων των περιφερειακών χωρών και για αντικυκλικές παρεμβάσεις. Η ατέλεια αυτή της αρχιτεκτονικής της ΟΝΕ αποτελεί το λόγο που οι χώρες-μέλη με δημοσιονομικά ελλείμματα απευθύνονται στις διεθνείς χρηματαγορές.

Ορισμένοι μελετητές ισχυρίζονται ότι η προχειρότητα με την οποία δομήθηκε η Ευρωζώνη αποδεικνύεται από το γεγονός της ένταξης της Ελλάδας με ένα δημόσιο χρέος που υπερέβαινε κατά πολύ το 100% του ΑΕΠ. Μια χώρα της Ευρωζώνης, με ένα τόσο μεγάλο δημόσιο χρέος, με απεμπόληση της νομισματικής και συναλλαγματικής της πολιτικής και με έλλειμμα ανταγωνιστικότητας, είναι καταδικασμένη είτε σε μακρά λιτότητα είτε σε κρίση δημοσίου χρέους.

Το πιο σημαντικό από όλα είναι ότι η οικονομική κρίση ανέδειξε τις αδυναμίες κατασκευής του ευρώ. Η λειτουργία μόνο του νομισματικού σκέλους της ευρωζώνης, χωρίς τη λειτουργία του δημοσιονομικού, του οικονομικού και του τραπεζικού σκέλους αποδείχθηκε προβληματική. Αναδείχθηκε το ευρωπαϊκό λάθος του ενιαίου νομίσματος, χωρίς να υπάρχει ενιαίο κράτος. Αγνοήθηκε η πολιτική διάσταση του ενιαίου νομίσματος. Η πραγματικότητα απέδειξε ότι δεν μπορεί να λειτουργήσει ενιαίο νόμισμα χωρίς πολιτική εξουσία.

Οι εκλογές στις 4 Οκτωβρίου 2009 ανέδειξαν νέα κυβέρνηση. Στις δημοσιεύσεις που συγκεντρώσαμε αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι η νέα κυβέρνηση δεν στάθηκε στο ύψος που απαιτούσε η κρισιμότητα της κατάστασης. Οι εκλογές διεξήχθησαν με κεντρικό διακύβευμα την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της διεθνούς οικονομικής κρίσης. Ήταν σε όλους γνωστό πως η νέα κυβέρνηση θα κυβερνούσε εν μέσω αντίξοων οικονομικών συνθηκών. Η εκτίμηση για το έλλειμμα του 2009 και η υποβάθμιση της ελληνικής οικονομίας τον Οκτώβριο του 2009 θα έπρεπε να κινητοποιήσει κατεπειγόντως την κυβέρνηση να λάβει άμεσα τα αναγκαία δημοσιονομικά μέτρα και να προβεί σε προληπτικό δανεισμό, λόγω των χαμηλών επιτοκίων, για να εξασφαλιστεί η ρευστότητα. Η νέα κυβέρνηση, όμως, προτίμησε να προχωρήσει σε κοινωνικές παροχές και στη κατάθεση ενός ήπιου προϋπολογισμού. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν και οι τρεις οίκοι αξιολόγησης να προβούν σε υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας το Δεκέμβριο του 2009, γεγονός που εκτίναξε την τιμή των spreads, καθιστώντας το δανεισμό της χώρας δυσκολότερο. Η εξέλιξη αυτή, σε συνδυασμό με τις πρωτοφανείς και απαισιόδοξες δηλώσεις κυβερνητικών στελεχών για την πορεία της οικονομίας και η συστηματική κυβερνητική προσπάθεια ένταξης κάθε λογής δαπανών στο 2009, αυξάνοντας το αντίστοιχο δημοσιονομικό έλλειμμα, κατέστησε το διεθνές κλίμα για τη χώρα εξόχως αρνητικό, γεγονός που αντικατοπτρίστηκε στην ραγδαία άνοδο των επιτοκίων δανεισμού, που, από ένα σημείο και μετά, έγιναν απαγορευτικά.

Η στάση της κυβέρνησης, η οποία χαρακτηρίζεται από την έλλειψη ουσιαστικής διαπραγμάτευσης όλο αυτό το κρίσιμο χρονικό διάστημα, μαρτυρά ότι είτε δεν είχε αντιληφθεί την κρισιμότητα της κατάστασης, είτε δίστασε να λάβει τα απαραίτητα μέτρα, υπό το φόβο του πολιτικού κόστους. Από την αρχή της θητείας της δεν ανέπτυξε κάποιο συγκροτημένο σχέδιο αντιμετώπισης της επερχόμενης κρίσης. Σε κάθε περίπτωση φάνηκε διστακτική και αδύναμη να αντιμετωπίσει την οικονομική κρίση. Διαφορετικοί χειρισμοί, ίσως απέτρεπαν την αρνητική τροπή των εξελίξεων και η χώρα να μην κατέβαλε το τεράστιο οικονομικό και κοινωνικό τίμημα που, τελικά, κατέβαλε.

Συνοψίζοντας, η χώρα την πρώτη δεκαετία του 2000 γνώρισε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης η οποία βασιζόταν, κυρίως, στην αύξηση της εσωτερικής ζήτησης. Αυτή η εσωτερική ζήτηση τροφοδοτήθηκε από το χαμηλό κόστος δανεισμού που επέφερε το νέο νόμισμα, το ευρώ. Τα χαμηλά αυτά επιτόκια αύξησαν υπέρμετρα το δημόσιο και ιδιωτικό δανεισμό, ο οποίος, όμως, αντί να κατευθυνθεί σε αναπτυξιακές και παραγωγικές δράσεις, κατευθύνθηκε στην κατανάλωση. Επίσης, και οι πόροι από τα ευρωπαϊκά διαρθρωτικά ταμεία ακολούθησαν τη ίδια κατεύθυνση. Οι διαχρονικές διαρθρωτικές αδυναμίες της χώρας δεν αντιμετωπίστηκαν ουσιαστικά, τόσο στη

προενταξιακή φάση, όσο και μετά την ένταξη της χώρας στην ευρωζώνη. Επιπρόσθετα, η ήδη ευάλωτη ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, μειώθηκε περαιτέρω από: α) την ακριβή ισοτιμία της δραχμής έναντι του ευρώ, κατά τη διαδικασία της ένταξης, β) από τις πληθωριστικές πιέσεις που εμφανίστηκαν μετά την υιοθέτηση του νέου νομίσματος, και γ) την αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας.

Τα δεδομένα αυτά, συνδυαστικά με τη μη ορθολογική αξιοποίηση των πόρων που εισέρρευσαν στη χώρα από την ΕΕ, τελικά υπονόμευσαν την αναπτυξιακή προοπτική της ελληνικής οικονομίας.

Οι εισαγωγές αυξήθηκαν, με άμεσο αποτέλεσμα τη διεύρυνση του ελλείμματος του ΙΤΣ. Η ταυτόχρονη αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος (με δεδομένη την αλληλεξάρτηση των δύο ελλειμμάτων), δημιούργησε ένα φαύλο κύκλο «δίδυμων» ελλειμμάτων που εγκλώβισε την οικονομία. Προφανώς, το συγκεκριμένο μοντέλο ανάπτυξης, το οποίο στον πυρήνα του εμπεριείχε τη λογική της κατανάλωσης με δανεικά, δεν ήταν βιώσιμο.

Από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε καταλήγουμε στο συμπέρασμα, πως για την οικονομική κρίση του 2009-2010 συνέβαλαν πολλές αιτίες, οι οποίες διαμορφώθηκαν αρκετό διάστημα πριν ενσκήψει η εκδήλωσή της. Τις αιτίες αυτές προσπαθήσαμε να προσεγγίσουμε στο κυρίως σώμα της εργασίας. Άλλη περισσότερο και άλλη λιγότερο συνέβαλαν στην αρνητική αυτή εξέλιξη. Εάν έπρεπε να ιεραρχήσουμε τις αιτίες, από άποψη αρνητικής συμβολής στην πορεία της ελληνικής οικονομίας, στην κορυφή της λίστας θα τοποθετούσαμε τη διαχρονική υστέρηση στα δημόσια έσοδα, έναντι του ευρωπαϊκού μέσου όρου, και το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας της χώρας. Θεωρούμε ότι τα προβλήματα αυτά ευθύνονται σε σημαντικό βαθμό για τη διαχρονικά εύθραυστη δημοσιονομική κατάσταση της χώρας και του μετέπειτα δημοσιονομικού εκτροχιασμού της.

Ταυτόχρονα, εγείρονται εύλογα ερωτηματικά για την απόφαση ένταξης της χώρας στην ευρωζώνη, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, με δεδομένες και ορατές δια γυμνού οφθαλμού τις διαχρονικές της διαρθρωτικές αδυναμίες και ανεπάρκειες. Ήταν βέβαιο ότι η χώρα ήταν ουσιαστικά αθωράκιστη απέναντι στον ευρωπαϊκό ανταγωνισμό, και ήταν θέμα χρόνου να αντιμετωπίσει την κρίση που, τελικά, αντιμετώπισε. Η ένταξη στην ευρωζώνη απαιτούσε την εκ των προτέρων ουσιαστική αντιμετώπιση των διαρθρωτικών αδυναμιών της ελληνικής οικονομίας και την τόνωση της ανταγωνιστικότητάς της. Θεωρούμε ότι η εξέλιξη των πραγμάτων, τελικά, δικαιώνει την άποψη των μελετητών που πιστεύουν ότι η χώρα ήταν παντελώς ανέτοιμη να αντέξει στον ευρωπαϊκό ανταγωνισμό. Η βιαστική και μη επαρκώς προετοιμασμένη ένταξή της, τελικά, διεύρυνε περαιτέρω τις διαχρονικές δημοσιονομικές της ανισορροπίες και έφτασε τη χώρα στο όριο της τυπικής

χρεοκοπίας και της οικονομικής και κοινωνικής καταστροφής. Θεωρούμε πως θα ήταν προς το συμφέρον της χώρας να καθυστερούσε την είσοδό της, όσο διάστημα απαιτείτο για να προετοιμαστεί κατάλληλα, ώστε να καταστεί ικανή για ένα τέτοιο εγχείρημα.

Όπως αναφέραμε και αρχικά, γνωρίζουμε πως το θέμα της ελληνικής οικονομικής κρίσης το 2009–2010 που πραγματευτήκαμε, είναι σύνθετο και πολυπαραγοντικό και, ως εκ τούτου, ιδιαίτερα δύσκολο. Πόσω μάλλον, όταν εξακολουθεί να αποτελεί αντικείμενο εν εξελίξει έρευνας στην ακαδημαϊκή κοινότητα και αντιπαράθεσης στην πολιτική σκηνή. Θεωρούμε πως η ολιστική και αναλυτική εξέτασή του υπερβαίνει το πλαίσιο μιας μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας. Πρόθεσή μας ήταν ο εμπλουτισμός της σχετικής βιβλιογραφίας με μία ακόμα απόπειρα προσέγγισης του, από τη δική μας οπτική γωνία και, προφανώς, όχι η κατάθεση μιας απόλυτης και αδιαμφισβήτητης άποψης. Πιστεύουμε ότι ο πλουραλιστικός διάλογος και η ουσιαστική αντιπαράθεση απόψεων και επιχειρημάτων αναδεικνύει τις λιγότερο ορατές ή λιγότερο προβεβλημένες πλευρές του ερευνώμενου θέματος, αναβαθμίζει τη διαδικασία κριτικής του θεώρησης, ενώ, ταυτόχρονα, προάγει τον απαραίτητο δημόσιο προβληματισμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Αργεΐτης, Γ. (2002), *Παγκοσμιοποίηση ΟΝΕ και Οικονομική Προσαρμογή*, Εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα.

Αργεΐτης, Γ. (2011), "Η δημοσιονομική κρίση της ελληνικής οικονομίας: αποτυχία της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης", Στο Επιστημονική Εταιρεία Πολιτικής Οικονομίας, *Οικονομική κρίση και Ελλάδα*, Εκδ. GUTENBERG, Αθήνα.

Βαληνάκης, Γ., Καζάκος, Π., Μαραβέγιας, Ν. (2014), *Η έξοδος από την κρίση:εφαρμόσιμες εναλλακτικές προτάσεις*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Βαρουφάκης, Γ. (2011), *Παγκόσμιος Μινώταυρος:οι πραγματικές αιτίες της κρίσης*, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Βαρουφάκης, Γ., Πατώκος, Τ., Τσερκέζης, Λ., Κουτσοπέτρος, Χ. 2011), "*Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την Ευρώπη το 2011*" Μελέτες (Studies)/17, ΙΝΕ/Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα.

Γαλανός, Γ. (2014), " Η δημοσιονομική θέση της ελληνικής οικονομίας ". Στο Ρουκανάς, Σ., Σκλιάς, Π. (επιμ.), *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000 – 2010: από την ΟΝΕ στο μηχανισμό στήριξης*, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Γκόγκας, Π., Τακλή, Ε. (2014), "Το πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης". Στο Ρουκανάς, Σ., Σκλιάς, Π. (επιμ.), *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000 – 2010: από την ΟΝΕ στο μηχανισμό στήριξης*, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Δουλκέρη, Τ. (2015), *Οδηγός μεθοδολογίας για τις κοινωνικές έρευνες*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Δρεττάκης, Μ. (2011), "Οι δημοσιονομικές διαστάσεις της κρίσης στην Ελλάδα", Στο Επιστημονική Εταιρεία Πολιτικής Οικονομίας, *Οικονομική κρίση και Ελλάδα*, Εκδ. GUTENBERG, Αθήνα.

Δρεττάκης, Μ. (2012), *Ωρα κρίσης για την Ελλάδα: διαπιστώσεις και προοπτικές*, Εκδ. Εν πλώ, Αθήνα.

Ιωακειμίδης, Π. (2016), *Κρίση. Ευρώπη και Αριστερά: η φύση και η επίλυση της κρίσης, ο ΣΥΡΙΖΑ στην Ευρώπη, ευρωπαϊκή αριστερά και σοσιαλδημοκρατία*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Ισοτιμία, 27/02/2010:σ.40,

Καζάκος, Π. (2010), *«Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση: μεταρρυθμίσεις, χρέη και αδράνειες στην Ελλάδα (1993 – 2010)»*, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα.

Κότιος, Α., Γαλανός, Γ., Ρουκανάς, Σ. (2012), *«Η ελληνική κρίση και η κρίση του συστήματος διακυβέρνησης της ευρωζώνης»*, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών, 18(1): 1-26.

Κότιος, Α., Κουτουλάκης, Ε. (2014), "Η οικονομική πολιτική και οι συνέπειες στην πρόσβαση στο διεθνή δανεισμό". Στο Ρουκανάς, Σ., Σκλιάς, Π. (επιμ.), *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000 – 2010: από την ΟΝΕ στο μηχανισμό στήριξης*, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Λαπαβίτσας, Κ. (2014), *Ένα ριζοσπαστικό πρόγραμμα για την Ελλάδα και την περιφέρεια της Ευρωζώνης*, Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα.

Λάσκος, Χ., Τσακαλώτος, Ε. (2012), *22 Πράγματα που μας λένε για την ελληνική κρίση και δεν είναι έτσι*, Εκδ. ΚΨΜ, Αθήνα.

Λιαργκόβας, Π., Ρεπούσης, Σ. (2011), *Κρίση, δανεισμός και χρεοκοπία: ελληνικές και διεθνείς εμπειρίες*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Λιαργκόβας, Π., Ρεπούσης, Σ. (2014), "Η διαμόρφωση του ελλείμματος". Στο Ρουκανάς, Σ., Σκλιάς, Π. (επιμ.), *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000 – 2010: από την ΟΝΕ στο μηχανισμό στήριξης*, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Λυγερός, Σ. (2011), *Από την κλεπτοκρατία στη χρεοκοπία*, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα.

Λυκογιάννης, Α. (2017), *Από Κρίση σε Κρίση: σκιαγράφηση των αιτίων της ελληνικής κρίσης χρέους*, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα.

Μακρυδημήτρης Α., *Κράτος και κοινωνία των πολιτών*, Αθήνα 2003, εκδ. Παπαζήση.

Μαριάς, Ν. (2011), *Το μνημόνιο της χρεοκοπίας και ο άλλος δρόμος: "πειραματόζωον η Ελλάς"*, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Μητσόπουλος, Μ., Πελαγίδης, Θ. (2012), *Κατανοώντας την κρίση στην Ελλάδα*, Εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα.

Παναγιώτου, Π. (2012), *Το ταγκό των αγορών & Το Μεγάλο Κόλπο*, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Παπαδημητρίου, Π. (2014), "Ονομαστική σύγκλιση της Ελλάδας με τα κριτήρια της ΟΝΕ: Πορεία χωρίς διαρθρωτικές αλλαγές και με απώλεια ανταγωνιστικότητας". Στο Ρουκανάς, Σ., Σκλιάς, Π. (επιμ.), *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000 – 2010: από την ΟΝΕ στο μηχανισμό στήριξης*, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Παπακωνσταντίνου, Π. (2013), *Η μεγάλη πρόκληση*, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Ρομπόλης, Σ., Μπέτσης, Β. (2019), *Η οδύσσεια της ελληνικής οικονομίας*, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Ρουκανάς, Σ. (2014), "Το αναλυτικό πλαίσιο της Σύνθετης Δημοσιονομικής Κρίσης: Η περίπτωση της Ελλάδας". Στο Ρουκανάς, Σ., Σκλιάς, Π. (επιμ.), *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000 – 2010: από την ΟΝΕ στο μηχανισμό στήριξης*, Εκδ. Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Ρουμελιώτης, Π. (2016), *Χρυσές Τουλίπες: πως οι κερδοσκόποι χρεοκοπούν κράτη & πτωχεύουν κοινωνίες*, Εκδόσεις Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Σιδηρόπουλος, Μ. (2014), "Η ώθηση της οικονομικής πολιτικής στη οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας του ευρώ". Στο Ρουκανάς, Σ., Σκλιάς, Π. (επιμ.), *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000 – 2010: από την ΟΝΕ στο μηχανισμό στήριξης*, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Σκλιάς, Π., Μαρής, Γ. (2014), "Η ένταξη στο Μηχανισμό Στήριξης". Στο Ρουκανάς, Σ., Σκλιάς, Π. (επιμ.), *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000 – 2010: από την ΟΝΕ στο μηχανισμό στήριξης*, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Σταθάκης, Γ. (2010), "Η δημοσιονομική κρίση της Ελληνικής Οικονομίας", *Σύγχρονα Θέματα*, 208, Μάρτιος

Τόλιος, Γ. (2011), *Κρίση, "απεχθές" χρέος και αθέτηση πληρωμών: το ελληνικό δίλημμα*, Εκδ. Τόπος, Αθήνα.

Τράπεζα της Ελλάδος (2010α), *Εκθεση του Διοικητή για το Έτος 2009*, ΤτΕ, Αθήνα

Τράπεζα της Ελλάδος (2010β), *Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος: Αιτίες ανισορροπιών και Προτάσεις Πολιτικής*, Συλλογικός Τόμος, Αθήνα, Ιούνιος 2010.

Τράπεζα της Ελλάδος (2014), *Το χρονικό της μεγάλης κρίσης. Η Τράπεζα της Ελλάδος 2008-2013*, Μελέτη της ΤτΕ, Αθήνα.

Τσαμαδιάς, Κ. (2014), "Ο ρυθμός μεγέθυνσης της οικονομίας, το δημόσιο έλλειμμα και το δημόσιο χρέος κατά τις διακυβερνήσεις της μεταπολιτευτικής περιόδου: Συγκριτική αξιολόγηση". Στο Ρουκανάς, Σ., Σκλιάς, Π. (επιμ.), *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000 – 2010: από την ΟΝΕ στο μηχανισμό στήριξης*, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Τσάμπρα, Μ., Χατζημιχαηλίδου, Π. (2014), "Η πορεία «διόγκωσης» της απασχόλησης στον ελληνικό δημόσιο τομέα από την ένταξη στην ΟΝΕ μέχρι το Μηχανισμό Στήριξης". Στο Ρουκανάς, Σ., Σκλιάς, Π. (επιμ.), *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000 – 2010: από την ΟΝΕ στο μηχανισμό στήριξης*, Εκδ. Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Χαζάκης, Κ. (2014), "Η κρίση της οικονομικής διακυβέρνησης της Ευρωζώνης και οι επιπτώσεις της στη διαχείριση του ελληνικού δημοσίου χρέους". Στο Ρουκανάς, Σ., Σκλιάς, Π. (επιμ.), *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000 – 2010: από την ΟΝΕ στο μηχανισμό στήριξης*, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Bosworth, B., και Κολλίντζας, Τ. (2002). «Οικονομική Ανάπτυξη στην Ελλάδα: Επιδόσεις κατά το Παρελθόν και Προοπτικές για το Μέλλον». Στο R.C. Bryant, Ν. Γκαργκάνας και Γ. Ταβλάς (επιμ.), *Οικονομικές Επιδόσεις και Προοπτικές της Ελλάδος*. Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος/ Ουάσινγκτον, The Brookings Institution.

Crouch, C. (2006), *«Μεταδημοκρατία»*, Εκδ. Εκκρεμές, Αθήνα.

Ramonet, I. (2009), *Το Απόλυτο Κραχ: η κρίση του αιώνα και η ανασυγκρότηση του μέλλοντος*», Εκδ. Του ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ, Αθήνα.

Ξενογλώσση

Berelson, Content Analysis in Communication Research, Hafner Press, New York, 1952, 18.

Bloomberg (26/2/2011). «Greek Euro Exit ' Not Taboo, but Wrong,' Schaeuble Tells Focus».

Προσβάσιμο στο <http://www.bloomberg.com/news/2011-02-26/greek-euro-exit-not-taboo-but-wrong-schaeuble-tells-focus.html>, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 26/2/2011.

Krugman P., *Sorter-nous de cette crise ... maintenant*, Flammarion, 2012.

Papastamkos, G. and Kotios, A. (2011). Krise der Eurozone –Krise des Systems oder der Politik?

Institut für Europäische Politik, On Line Paper, http://www.iep-berlin.de/fileadmin/website/09_Publikationen/Sonstige/2011-11-15_Eurozone__Papastamkos_Kotios.pdf

World Bank, World Development Report 2005, Washington DC